

STAFF MEMO

Kampen om krona. Næringslivet og
paripolitikken i 1920-årene.

NR. 21 | 2016

ÅSMUND EGGE

NORGES BANKS
200-ÅRS JUBILEUMS-
PROSJEKT

NORGES BANK

Staff Memos present reports and documentation written by staff members and affiliates of Norges Bank, the central bank of Norway. Views and conclusions expressed in Staff Memos should not be taken to represent the views of Norges Bank.

© 2016 Norges Bank

The text may be quoted or referred to, provided that due acknowledgement is given to source.

ISSN 1504-2596 (online only)

ISBN 978-82-7553-945-6 (online only)

Om forfatteren:

Åsmund Egge (f. 1941) er professor emeritus i historie ved Universitetet i Oslo. Norges Bank takker for tillatelse til å publisere Åsmund Egges hovedfagsoppgave fra 1971 med tittelen ”Kampen om krona. Næringslivet og paripolitikken i 1920-årene” som en del av Norges Banks 200-årsjubileumsprosjekt.

75KJ68558

Åsmund Egge

KAMPEN OM KRONA

Næringslivet og paripolitikken i 1920-årene

Hovedoppgave til historie hovedfag ved Universitetet i Oslo

høsten 1971

~~Hovedoppg.~~

~~3683~~

INNHold

Kapittel I: INNLEDNING.....	1
Problemstilling s.1, kilder s. 2, tidligere litteratur s. 4, verdenskrigen og gullstandardens sammenbrudd s.5, den økonomiske teori s. 6, stridens kjerne s. 8, internasjonale tendenser i valutapolitikken s. 8, den norske valutautviklingen under krigen s. 9, Ryggs pengepolitiske målsetting s. 9, etterkrigskrisen og utsettelsen av paripolitikken s.10, valutakurser og prisutvikling i Norge, s.11, Norge i en mellomstilling s. 11, paridebatten for 1925 s. 12.	
Kapittel II: INDUSTRIEN.....	14
Kilder s. 14, industriens økonomiske stilling foran kroneoppgangen s.14, paripolitikken driftsmessige side s.16, Industriforbundets "valutamøte" s.17, advarsler mot den raske kronestigning s. 18, uenighet om den langsiktige målsetting s.19, krav om foreløpig stabilisering s. 20, vanskelighetene med å få redusert kostnadsnivået s. 20, frykt for sosial og politisk uro s. 21, kritikk av Industriforbundets svar til Valutakommisjonen s. 23, den ustabile valuta s. 24, frykten for tilbakeslag s. 26, krav om en ny økonomisk politikk s. 27, "samfunnsstabilisering" før kronestabilisering eller omvendt? s. 27, gjeldsproblemet s. 28, hensynet til den utenlandske kreditt s. 31, sosiale og politiske argumenter s. 32, juridiske og "moralske" argumenter s. 33, Industriforbundet og paris spørsmålet s. 34, beskyldninger om økonomisk egeninteresse s. 35, eksportindustrirepresentantenes taushet på valutamøtet s. 36, foreløpige konklusjoner s. 36.	
Kapittel III: SKIPSFARTEN.....	38
Kilder s. 38, svarene på Valutakommisjonens spørsmål s.38, Rederforbundets holdning s. 38, skipsfartens økonomiske situasjon s. 40, kronestigningens virkninger på driften s. 41, motstand mot den raske kronestigning s. 43, frykt for tilbakeslag s. 44, den ustabile valuta s. 44, krav om foreløpig stabilisering s. 45, gjeldsproblemet s. 47, formuesdannelsen s. 47, verdinedskrivning s. 48, hensynet til den utenlandske kreditt s.49, andre argumenter s. 49, oppsummering s. 50.	
Kapittel IV: HANDELSNØRINGEN	52
Kilder s. 52, fiskerinæringens økonomiske situasjon s. 52, synet på kronestigningens virkninger s. 53, fiskernes stilling s. 54, frykt for rask kronestigning s. 55, importørenes økonomiske situasjon s. 56, virkningene av kronestigningen s. 57, forsøk på å motvirke ulempene s. 59, omsetningssvikt s. 60, gjeldsproblemet s. 61, svarene på Valutakommisjonens spørsmål s. 61, motstanden mot den raske stigning s. 62, krav om foreløpig stabilisering s. 63, "moralsk" argumentasjon s. 65, den nasjonale ære s. 66, hensynet til den utenlandske kreditt s. 66, oppsummering s. 67.	

Kapittel V: HÅNDVERKERNE.....	68
Kilder s. 68, virkninger av paripolitikken s. 68, ingen krav om annen pengepolitikk s. 70, ønske om langsom stigning s. 70, undervurdering av farene s.71.	
Kapittel VI: JORDBRUK OG SKOGBRUK.....	73
Kilder s. 73, jordbrukets økonomiske stilling s. 73, jordbruket og deflasjonen s. 74, Norges Bondelags politikk s. 74, bakgrunnen for Bondelagets passivitet s. 76, forslag om parikrav høsten 1926 s. 78, Bondelaget: ikke mot pari på lang sikt s. 79, "den korte avviklings linje" s. 80, rente- og skattepolitikken prioritert s. 81, gjeldsnedskrivning? s.81, holdningen på grunnplanet s. 82, kritikk av Bondelaget s. 83, motsetninger i organisasjonen s.84, oppsummering s. 85, Norsk Bonde- og Småbrukerlag s.85, skogbrukets økonomiske stilling s. 86, kronestigningens virkninger og Skogeierforbundets krav s. 87, innlegg fra skogeiere s. 90, konklusjon s. 91.	
Kapittel VII: BANKENE.....	92
Kilder s. 92, bankvesenets økonomiske stilling s. 92, økonomiske interesser ang. kronestigningen s. 92, oppfatninger blant bankfolk s. 93, samarbeide med Norges Bank ss. 97.	
Kapittel VIII: OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....	99
Næringslivets økonomi og paripolitikken s. 99, standpunktene s. 100, "foreløpig stabilisering" s.103, Valutakommisjonens konklusjon og forslaget skjebne s.103, "myten om Rygg" s. 105, næringslivet splittet? s.106, motstanden mot den raske kronestigningen s.106, frykten for tilbakeslag s. 107, farene for rask stigning undervurdert s. 108, en stabil krone s. 109, motstanden mot paripolitikken s. 111, var devaluering mulig? s. 111, kronens "naturlige leie" s.112, forvirringen i debatten s.114, motsigelse teori og virkelighet s. 114, paripolitikken og "laissez faire"-ideologien s. 115, krav om statsinngrep s.116, den gamle ideologi underminert s. 117, enighet om gjenopp- retting av gullstandarden s. 117, hvorfor gammel paritet? s.119, undervurdering av farene s.119, vilje til å ofre s. 120, jus og moral s.121, hensynet til den utenlandske kreditt s.123 ,nasjonal stolthet s.126 , devaluering som "statsbankerot" s.127 , hensynet til den hjemlige kapitaltilgang s.127 , hensynet til småsparerne s.128 , "sunde og normale forhold" s.128 , dogmatisme? s.130 , fantes det et reelt alternativ? s.130 , nedskrivningsalternativet ikke tillitvekkende s.131 , situasjonen utenlands s.132 ,England s.132 ,Danmark s.135 , avsluttende konklusjon s.136.	
NOTER OG HENVISNINGER.....	139
KILDER OG LITTERATUR	156

I. INNLEDNING

Perioden mellom slutten av den første verdenskrig og den internasjonale krise omkring 1930 er av en britisk økonomisk historiker blitt karakterisert som "one of the most confused, frustrating, and unsuccessful periods in the history of economic policy-making in Britain."¹⁾ Det er vel neppe for sterkt sagt å si at den samme karakteristikken godt kan anvendes også på norsk økonomisk politikk i denne perioden.

Den paripolitikk som i 1920-årene ble gjennomført her i landet førte med seg en deflasjonsperiode som fikk alvorlige følger for norsk økonomi og samfunnsliv. Det generelle prisnivå ble i løpet av et par år - fra februar 1925 til mars 1927²⁾ - drevet ned i bortimot det halve. Dette førte til en langvarig depresjon i produksjon og omsetning og en sterkt økende arbeidsløshet. Stigningen i pengeverdien førte videre til en veritabel gjeldskrise som slo særlig sterkt ut på bygdene med et veldig antall tvangsauksjoner av norske gårdsbruk til følge. Gjeldskrisen fikk også store virkninger for de offentlige finanser og til tross for sterkt økende skattebyrder måtte en rekke kommuner settes under offentlig administrasjon på grunn av manglende evne til å overholde sine forpliktelser.

Selv om man ikke kan legge ansvaret for all denne elendighet på deflasjonen alene, må det likevel være riktig å si at den i høy grad bærer hovedansvaret. En framstilling av paripolitikken og dens forutsetninger må derfor komme til å stå sentralt i nyere norsk økonomisk historie. Dette problemet har mange sider og alle kan umulig behandles tilfredsstillende i en hovedoppgave i historie. Vi vil her begrense oss til to aspekter som kan bidra til å kaste lys over det mer generelle problem. Det gjelder for det første en undersøkelse av hvilke økonomiske interesser det norske næringsborgerskap hadde i tilknytning til gjennomføringen av en deflasjonspolitik - hvilke økonomiske verdier som sto på spill. Særlig vil vi legge vekt på å finne fram til hva næringslivets ledere selv mente om paripolitikkenes innvirkning på næringsenes økonomi.

Det andre aspekt - og det vil være hovedsiktetpunktet - dreier seg om en undersøkelse av den alminnelige opinion innen næringslivskretser. Hvilke standpunkter kom til uttrykk, hvilken styrke hadde de ulike standpunkter og hvilke argumenter ble benyttet? I hvilken grad gjorde det seg gjeldende motsetninger og hva grunnet eventuelt disse seg i? En viktig side her vil være å søke å finne fram til motivene bak standpunktene. I denne forbindelsen vil vi blant annet undersøke om det kan påvises en sammenheng mellom de økonomiske interesser som var involvert og standpunktet til parispørsmålet og hva en slik sammenheng eventuelt besto i. Endelig vil vi søke å redegjøre for næringsorganisasjonenes politikk - eller eventuelt mangel på politikk - når det gjelder valutaspørsmålet.

Oppgaven er i tid begrenset til 1925 og første halvpart av 1926, ³⁾ men er sentrert omkring høsten 1925. På denne tid hadde Norge gjennomgått den første raske kronestigningsperioden, og virkningene av denne hadde begynt å gjøre seg gjeldende. Samtidig sto vi overfor en rekke alternativer i den videre utvikling, og debatten om disse var i full blomst. I september var Valutakommisjonen blitt nedsatt. Dens arbeid besto blant annet i innsamling av data og uttalelser fra næringslivets organisasjoner. Der slike uttalelser er bevart har vi benyttet oss av dem som kildemateriale og supplert dem med debattinnlegg i pressen, særlig den næringslivsorienterte ukepresse. Når det gjelder arkivmateriale er undersøkelsen begrenset til de "seks store" næringsorganisasjonene, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund, Norges Handelsstands Forbund, Norges Håndverkerforbund, Den norske bankforening og Norges Bondelag - samt i tillegg Norsk Skogeierforbund. Disse organisasjoners medlemsblad er gjennomgått. Om kilder og litteratur for øvrig henvises til egen oversikt på s. 156 og til de enkelte kapitler.

En spesiell kommentar er likevel på sin plass når det gjelder materialet fra Valutakommisjonens arbeid. Kommisjonen

forela de største næringsorganisasjonene en del spørsmål den ønsket besvart. Det første spørsmålet gjaldt hvilken innflytelse den siste tids kursbevegelse hadde hatt for de enkelte næringer. Det andre spurte om hvilken virkning det ville ha om pundet fortsatte å synke til den gamle paritet. Det tredje ba om en vurdering av hvordan forholdet ville stille seg hvis det innenlandske prisnivå ble senket i forhold til pari kurs. Endelig ba kommisjonen om at besvarelsen ble vedlagt talloppgaver og eksempler fra "det virkelige liv".

Næringsorganisasjonenes svar på disse spørsmål foreligger trykt som bilag til kommisjonens innstilling. Dessuten var innstillingen vedlagt en rekke utrykte bilag fra enkeltbedrifter, lokale næringsorganisasjoner og lignende. 4)
Disse er dessverre ikke bevart. Det samme gjelder annet utrykt materiale i forbindelse med Valutakommisjonens arbeid så som møtereferater o.l. Men de fleste av de utrykte bilag finnes i original i Handelstandens arkiv og likeledes foreligger originalrapportene som Rederforbundets utrykte resyme bygger på intakt i Rederforbundets arkiv.

Valutakommisjonens bilag og det øvrige materialet forteller i første rekke om næringslivets vurdering av kronestigningens umiddelbare virkninger om høsten 1925. Det var dette spørsmålene dreide seg om og i dette lys må vi se besvarelsene. Svært mange ga ikke direkte uttrykk for noe standpunkt til paris spørsmålet uten at vi av den grunn kan slutte at forfatterne av besvarelsene ikke hadde noen mening om dette. Noen fyldig argumentasjon for eller imot de ulike standpunktene kan vi heller ikke vente å finne på grunnlag av det man ble bedt om å besvare. Likevel gir mange svar - direkte eller indirekte - så vidt mange opplysninger både om standpunkt til paris spørsmålet og om premissene for det at det fra dette materialet er mulig å trekke enkelte konklusjoner.

Behandlingen av de forskjellige næringer har nødvendigvis måttet komme til å variere en del avhengig av kilde- materialets karakter - blant annet av om de utrykte bilag er bevart. Vi har søkt å danne oss et inntrykk ikke bare av

det syn som var rådende hos næringsorganisasjonenes ledelse, men også av de aktive næringsdrivendes syn. Dette har vært mulig i større utstrekning bare for redernes og handelsstandens vedkommende - og i noen grad når det gjelder håndverkerne og industrifolkene.

Et generelt forbehold må tas for de realøkonomiske avsnittene - især med hensyn til fullstendighet og kildekritisk behandling. Oppgaven tar ikke sikte på å redegjøre for realøkonomiske forhold, men en viss skissering av den økonomiske virkelighet som dannet ramme omkring paridebatten har likevel vært nødvendig.

Til tross for alt som er blitt skrevet om paripolitikken er det drevet lite forskning omkring dette emne. Inntil nylig har behandlingen båret sterkt preg av at det i første rekke har vært de historiske aktører selv som har gitt sine bidrag. Vi skal gi en kort oversikt over de synspunkter som tidligere er kommet til uttrykk hva angår de aspekter som vi kommer til å ta for oss.

De fleste forfattere som har behandlet disse spørsmålene peker på at næringslivet var splittet i sitt syn på paripolitikken. Men splittelsen understrekes mer av noen enn av andre. Christensen hevder således at de næringsdrivende sto "sterkt splittet".⁵⁾ Rygg peker også på at meningene var delte, men mener at den "gjennomgående oppfatning var dog at man trengte tid for å områ seg, og at stigningen helst burde komme langsomt".⁶⁾ Sejersted er forsiktig i sine uttalelser, men mener likevel at man trygt kan konstatere at "det var en meget utbredt og sannsynligvis dominerende mening at deflasjonen måtte foregå."⁷⁾

Når det gjelder de argumenter som ble brukt og de motiver som var avgjørende for de enkeltes standpunkter, foreligger det ikke noen vurderinger av næringslivets holdning isolert, derimot en del generelle karakteristikk av den alminnelige opinion. Det er enighet om at hensynet til det økonomiske liv var avgjørende for parimotstanderne.⁸⁾ Keilhau og Christensen hevder at paritilhengerne derimot for en stor del bygde på betraktninger av ikke-økonomisk karakter.⁹⁾ Keilhau mener at paridebatten var en kamp mellom

realister og romantikere og at paritilhengerne appellerte til følelsene og til "rettferdsinstinkt" - og når deflasjonspolitikken seiret, var grunnen at romantikerne hadde lettest spill i en slik situasjon. ¹⁰⁾ Også Christensen legger stor vekt på det han kaller de følelsesmessige faktorerers betydning - især det at en nedskrivning ville være nasjonalt ydmykende. Dessuten peker han på at argumenter av juridisk karakter var vanlig fra tilhengerne side i debatten. Også Jahn hevder at paritilhengerne la stor vekt på de moralske og juridiske synspunkter. ¹¹⁾ Ifølge Christensen var likevel det avgjørende "at så mange rent mentalt var bundet til forestillingen om at pari-kronen var det "normale" og det sunne, om at vårt næringsliv først ville kunne bli sunt og sterkt igjen når det kunne bygge på en pari-krone." ¹²⁾

Vi skal for øvrig senere komme tilbake til enkelte synspunkter som er blitt gjort gjeldende, og vi skal søke å vurdere disse på grunnlag av det kildemateriale vi har gjennomgått. Men før vi går over til en nærmere behandling av vårt emne er det nødvendig i all korthet å gi et bilde av hva striden sto om og den historiske og økonomisk-teoretiske ramme den foregikk innenfor. Det er likeledes på sin plass å skissere paridebattens utvikling her hjemme i tiden før 1925. ¹³⁾

Den første verdenskrig satte et avgjørende punktum for en forholdsvis stabil periode i kapitalismens utvikling. De krigførende land gikk ut av krigen med en ødelagt økonomi, og for de fleste land medførte krigen uorden i pengevesenet. Krigshandlingene og proteksjonistiske tiltak fra såvel krigførende som nøytrale regjeringer førte til brudd på tradisjonelle handels- og finansforbindelser og en sterk tilbakegang i verdenshandelen. Etter krigen kom spørsmålet om krigsskadeerstatningene og andre uløste politiske forhold i Europa til å stå som hindringer for en gjenopprettelse av forholdene før 1914. Det samme gjorde ikke minst sammenbruddet i det internasjonale valutasystem.

Ved krigsutbruddet suspenderte de fleste land nasjonalbankenes gullinnløsningsplikt, og det ble innført restriksjoner på gullhandelen. Dermed var grunnlaget for det internasjonale betalingssystem, gullstandardsystemet, trådt ut av kraft.

Krigstidsinflatjonen og den manglende likevekt mellom betalingsbalansene førte til at valutakursene varierte fritt og med store svingninger. Landes summerer opp krigens følger for det internasjonale valutasystem slik: "On the one hand, it (the war) sharply diminished the real value, that is, the buying power of all European currencies; on the other, it diminished them unequally and, so doing, altered their respective exchange values. 14)

Etter krigen sto de europeiske regjeringene derfor overfor spørsmålet om hvordan likevekten i det internasjonale betalingssystemet kunne gjenvinnes. Svaret kom til å bli formulert innenfor rammen av de begreper og den teori som tiden bød på: få syntes å mene at problemene - selv om de var akutte - utgjorde noen fundamental utfordring til den tradisjonelle tenkemåte eller det eksisterende begrepsapparat.

Dette begrepsapparat og denne tenkemåte var nå - som før krigen - preget av den nyklassiske lære. Karakteristisk for nyklassikerne var deres oppfatning av det økonomiske liv som en selv-regulerende og selv-justerende prosess. Således ble for eksempel prisen på en vare eller en produksjonsfaktor bestemt av en balanse mellom tilbud og etterspørsel på det frie marked. Enhver forandring av tilbud og etterspørsel ville regulere seg selv gjennom prismekanismen og balansen ville gjenopprettes. Konjunkturforløpet ble betraktet ut fra en tilsvarende synsvinkel. De tilbakevendende kriser i kapitalismen ble ansett som relativt uvesentlige avvikelser fra det normale, avvikelser som ville bringes i balanse av det økonomiske systemets selvvirkende regulering. Teorien ble gjerne beskrevet som en harmonimodell for det økonomiske system: Overlatt til seg selv ville systemet gjennom selvjusterende mekanismen sørge for at ressursene ble satt inn der det var størst behov for dem og der de ville gjøre størst nytte både for den enkelte og for samfunnet.

Ut fra et slikt harmonisyn ville statsinngrep i økonomien bare virke forstyrrende på den naturlige balanse

og derfor være til skade. Noen økonomisk politikk i egentlig forstand kunne det derfor ikke være plass til innen rammen av dette systemet, og teoretikerne ga da heller ingen anvisning i den retning. Slagordet var laissez faire - og - "there was no need to describe in any detail how to do nothing." 15)

En forutsetning for at systemets selvtilpassende mekanismer skulle kunne fungere var at pengeverdien var noenlunde konstant, og for at den internasjonale handel skulle kunne foregå fritt måtte heller ikke forholdet mellom de forskjellige lands valuta endre seg synderlig. Gullstandardsystemet skulle sikre disse to mål. Gjennom sedlenes dekning i sentralbankenes gullbeholdning skulle seddelmengden - og ifølge tidens pengeteori dermed også prisnivået - reguleres. Samtidig fungerte gullet som internasjonalt betalingsmiddel og virket som justerende regulator av de internasjonale valutakursene.

Pengenes rolle var altså i første rekke å fungere som målestokken i det økonomiske system. Denne målestokk måtte være uavhengig av de økonomiske fenomeners omskiftelige tilværelse. Det var derfor utenkelig å forandre pengeverdien som middel til å oppnå andre økonomiske mål - det "lå hinsides teorien" som Sejersted uttrykker det. 16)

Derimot kunne det gripes inn for å holde pengeverdien konstant - en fast pengeverdi var som vi har sett en forutsetning for at systemet skulle kunne fungere. Men virkemidlene var av svært begrenset karakter. Ved diskontoendringer og ved kjøp og salg av ihendehaverobligasjoner og fremmed valuta kunne sentralbankene i noen grad påvirke pengeverdien og valutakursene.

I tiden før den første verdenskrig rådde det en stor grad av stabilitet innen det internasjonale valutasystem. Selv om pengenes kjøpekraft riktignok forandret seg noe, holdt bytteforholdet mellom de ulike lands valutaer seg så godt som konstant gjennom årtier. Denne stabilitet ble i samtiden - og for øvrig lang inn i ettertiden - tilskrevet nettopp gullstandardsystemet. 17)

Gjenopprettelsen av dette systemet framsto dermed for Europas politikere og økonomer som den

naturlige løsning på etterkrigstidens valutaproblemer.

Nå var det imidlertid to veier å gå ved gjeninnføring av gullstandarden. Man kunne føre valutaen tilbake til gammel paritet, noe som på grunn av krigstidens og etterkrigsboomens sterke prisstigning måtte føre til en kraftig deflasjon. Eller man kunne nedskrive pengeverien, dvs. forandre forholdet mellom gull og sedler på en slik måte at det ble bedre samsvar mellom valutakursene og det innenlandske prisnivå, det vi idag kaller devaluering. Og her er vi ved stridens kjerne - pari-politikk eller nedskrivning. Begge veier ble forsøkt. Noen land, som Storbritannia, Sveits, Nederland og de skandinaviske land valgte parilinjens; andre, som for eksempel Frankrike og Finland, gjennomførte en nedskrivning av sine valutaer, mens ^{etter}andre - for eksempel Tyskland og Østerrike - måtte reetablere pengesystemet fullstendig.

I Storbritannia ble den såkalte Cunliffe-komiteen nedsatt for å drøfte problemene med penge- og valutasyttemet etter krigen. Komiteen la stor vekt på gullstandarden som "the only effective remedy for an adverse balance of trade and undue growth of credit," ¹⁸⁾ og allerede i sin foreløpige rapport fra 1918 slo komiteen enstemmig fast at det overordnede mål for britisk økonomisk politikk i etterkrigstiden skulle være å vende tilbake til gullstandarden med samme paritet som pundet hadde hatt før krigen. Det var i virkeligheten aldri spørsmål om noe alternativ til denne politikken - saken var avgjort så snart den var reist.

I september/oktober 1920 ble det avholdt en internasjonal økonomisk konferanse i Brussel som skulle drøfte løsninger på de økonomiske problemer som var skapt av krigen. Konferansen kom med en rekke anbefalinger overfor deltakerlandenes regjeringer. ¹⁹⁾ Ved å gjennomføre disse skulle man blant annet hindre svingningene i valutakursene. Men det ble slått fast at på lengre sikt var det bare en løsning på valutaproblemet - en gradvis tilbakeføring av valutaene til effektiv gullstandard ved førkrigsparitet.

Så mye om det som foregikk på det internasjonale plan. Utviklingen her hjemme var ikke prinsipielt forskjellig fra den andre europeiske land gjennomgikk under og like etter krigen. Straks etter krigsutbruddet ble seddelinnløsningsplikten suspendert og dette vedtaket ble umiddelbart fulgt av et forbud mot gulleksport. Senere ble også Norges Banks plikt til å kjøpe gull suspendert. Den gunstige stilling vi sto i som nøytral stat med varer og tjenester de krigførende stater hadde stort behov for, førte til at kursen på norske kroner steg sterkt - den lå i lang tid godt over den gamle pariverdien. Men de siste krigsårene var vanskelige for Norge. De krigførende makter la press på Norges nøytralitet og forsyningsproblemene var vanskelige. Bruttonasjonalproduktet i 1917 og 1918 sank uttrykt i faste kroner. Utlandets etterspørsel etter norske varer og tjenester og knappheten på innførselsvarer bidro sammen med Norges Banks utlånspolitikk under krigen til sterkt stigende priser. I de første etterkrigsårene fortsatte prisene å stige. I disse årene steg også den offentlige gjeld kraftig. Kronekursen sank igjen i de siste krigsårene, i mars 1919 passerte den under førkrigspariteten og den fortsatte å synke.

Den 1. november 1920 tiltrådte Nicolay Rygg som ny sjefsdirektør for Norges Bank, og det ser ut til at han fra første stund hadde bestemt seg for hva som måtte være Norges Banks pengepolitiske målsetting: en tilbakeføring av den norske krone til dens førkrigsparitet og kronens gullfesting på denne verdi. Rygg ga riktignok ikke på dette tidspunkt noe eksplisitt uttrykk for denne målsetting, men de optrukne retningslinjer for Norges Banks kredittpolitikk - kredittinnstramninger og en høy diskonto - tyder på at en gullfestet parikrone var målet.²⁰⁾

Denne målsetting var som vi har sett helt i tråd med såvel tidens aksepterte økonomiske teorier som det rådende

internasjonale klima hva angikk synet på løsningen av de valutapolitiske problemer. De teoretiske sosialøkonomer - representert ved professorene Aarum og Jæger - sluttet på denne tiden også opp om dette mål, men kom etterhvert til å kritisere Norges Bank for ikke å gjennomføre en tilstrekkelig hard deflasjonspolitik. Rygg mente imidlertid at man måtte gå forsiktig tilverks, og bakgrunnen for dette synet finner vi i den kraftige økonomiske krise som nå brøt ut.

Etter en kort, men hektisk høykonjunktur i 1919 og begynnelsen av 1920, kom det til et tilbakeslag. Dette tilbakeslag ble dessto kräftigere, fordi en utbredt spekulasjon i varebeholdningene hadde drevet prisene kunstig høyt i været. Avsetningsvansker gjorde seg gjeldende i alle land, priser og frakter falt sterkt, produksjonen sank og en betydelig arbeidsløshet gjorde seg gjeldende. Også i Norge slo krisen sterkt ut, særlig gikk det hardt ut over skipsfarten og treforedringsindustrien - og dermed også skogbruketa. Men først og fremst artet krisen seg i Norge som en bankkrise. Allerede i 1920 kom de første bankene i vanskeligheter, og i de neste årene gikk det et ras over norsk bankvesen. I et forsøk på å redde det som reddes kunne gjennomføre Rygg en støttepolitikk overfor bankene som førte til at seddelomløpet holdt seg på et forholdsvis høyt nivå til tross for nedgangen i prisnivået. Hensynet til kredittsystemet og indirekte til næringslivet presset fram en krisepolitikk der de midler som ble benyttet var de motsatte av de en paripolitikk forutsatte. En paripolitikk krevde deflatoriske virkemidler - en kontraktiv pengepolitikk med høy diskonto og innskrenket kreditt, mens bankstøttepolitikken med nedsettelse av diskontoen ²¹⁾ og utvidete kreditter til bankene representerte en ekspansiv - eller i det minste en ikke-kontraktiv - pengepolitikk med likhetpunkter med senere keynsiansk motkonjunkturpolitikk. Rygg foretrakk altså en "produksjonsbeskyttelse" framfor en "seddelbeskyttelse" på tross av den erklarte kredittpolitiske målsetting fra 1921 ²²⁾. Det hører med til bildet at statens finanspolitikk med stadige budsjettunderskudd forsterket den ekspansive tendens i pengepolitikken.

Valutakursene svingte sterkt i denne tiden. I begynnelsen av 1920 lå ikke pundkursen langt fra førkrigsverdien (pari kr 18,16), men i løpet av året steg den og var i november kommet opp i 25,73.²³⁾ I 1921 svingte kursen mellom 21,38 og 30,73, mens det kunne registreres noe mindre svingninger året etter. Fra begynnelsen av 1923 steg imidlertid valutakursene - først sterkt, senere langsommere - og nådde et maksimum på 32,44 i august 1924. Utover høsten stabiliserte kursen seg på noe over 31.

Også det hjemlige prisnivå svingte sterkt. Prisetallet som fulgte krisen i 1920 strakte seg ut helt til slutten av 1922, men prisene kom aldri ned på det nivå de lå på i USA, England eller våre nærmeste naboland. Fra 1923 skjedde det et omslag som i hovedsak skyldtes stigende priser på det internasjonale marked. Den ikke-kontraktive pengepolitikk, de stadige underskudd på betalingsbalansen og på statsbudsjettene, samt de store arbeidskonfliktene i 1924 bidro til å forsterke inflasjonen her hjemme i forhold til utviklingen i f.eks. USA, Storbritannia og Sverige. Resultatet var at avstanden mellom prisnivået i Norge og nivåene i disse landene kom til å øke ytterligere. Mens engrosprisindeksen i desember 1924 lå på 157 i USA, 180 i Storbritannia og 168 i Sverige, lå den norske indeksen på hele 278. En tilsvarende utvikling hadde foregått i Danmark, men ikke så markert - indeksen viste her 234 på samme tidspunkt. På den annen side var prisstigningen i Norge og Danmark liten i forhold til den inflasjon som hadde foregått i Finland og en rekke stater på kontinentet. I Frankrike lå engrosprisindeksen i desember 1924 på 508, i Finland var prisnivået mer enn 10-doblet, og den finske mark var blitt gullfestet til en ny og lavere verdi. I Tyskland førte superinflasjonen i 1923 til at marken mistet enhver verdi, og en reetablering av pengesystemet ved innføringen av en ny gullmark ble nødvendig.

Norge og Danmark befant seg altså i en mellomstilling med hensyn til stigningen i prisnivået. En tilbakeføring

av den norske krone til pari måtte likevel fortone seg problematisk. Det innebar en senkning av prisnivået til parilandenes nivå - i forhold til prisene høsten 1924 betød dette et prisfall på bortimot 50%. Til sammenligning kan nevnes at det britiske prisnivået på denne tiden ikke lå mer enn ca. 10% over det amerikanske og selv dette ble av mange regnet for å være mye med henblikk på en gullfestning av pundet til gammel paritet.

Et prisfall av denne størrelsesorden det var tale om for vårt vedkommende måtte særlig komme til å ramme debitorer av ulike slag. Særlig var staten og mange kommuner ille ute. Statsgjelden, som i 1914 hadde utgjort 357 mill. kroner, var i 1925 kommet opp i 1731 mill. Kommunenes gjeld var i samme tidsrom steget fra omkring 220 mill. kroner til 1500 mill.

I de første årene etter krigen var det som vi har sett ingen uenighet om den pengepolitiske målsetting. Som svar på den økonomiske krise kom Norges Bank til å gjennomføre den "langsomme avviklings linje" - deflasjonspolitikken ble utsatt inntil videre. Fra fagøkonomisk hold ble det reist innvendinger mot denne linjen. Ankepunktet var at den ikke-kontraktive pengepolitikken hemmet prisfallet og utsatte tidspunktet da det ville være mulig å gullfeste krona til gammel paritet. Det kom krav om stopp i bankstøttetiltakene og en enda høyere diskonto. På den annen side ble det fra Arbeiderpartihold - og senere fra Bondepartihold - rettet kritikk mot rentepolitikken og krevd nedsettelse av diskontoen. Ikke fra noe hold ble det reist tvil om parimålsettingen.

Første gang det skjedde var i mars 1922. Da foreslo Emil Diesen, redaktør av næringstidsskriftet "Økonomisk Revue", at Norge skulle ta sikte på å stabilisere på gullfrancens verdi - noe som ville innebære en mye mindre kraftig deflasjon enn den som ville være nødvendig for en stabilisering på førkrigspari. Diesen fikk imidlertid ingen tilslutning på dette tidspunkt. Halvannet år etter - i november 1923 -

holdt den svenske professor Cassel et foredrag i Norges Industriforbund der han anbefalte en nedskrivning av den norske kronen. Heller ikke nå fikk et slikt forslag synderlig tilslutning - unntatt fra redaktør Diesen. I debatten ble Cassel sterkt imøtegått av Rygg som her ga eksplisitt uttrykk for at pari var og ble den langsiktige målsetting for norsk pengepolitikk.

Etterhvert kom det hos fagøkonomene til uttrykk et endret syn på denne målsetting. I februar 1924 tok professor Keilhau til orde mot gjenopprettelse av gullpariteten - og på rikspolisforbunds konferansen i januar året etter hadde også professor Aarum endret syn.

Debatten om parispørsmålet beveget seg i denne tiden sjelden utenfor fagøkonomenes rekker. Det lot til at allmennhetens oppmerksomhet i langt større grad var rettet mot den aktuelle inflasjonen og hvordan denne skulle stanses. Gullpariteten var nok et fjernt mål, derimot ikke aktuell politikk. ²⁴⁾

Men fra februar 1925 satte det inn en sterk stigning av den norske krone. Valutakursene sank - fra februar til september falt pundkursen fra 31,29 til 23,56. Etter en roligere periode med pundkurs omkring 24 fulgte nok et kraftig fall fra februar 1926 og utover. Prisene fulgte med nedover. Engrosprisindeksen gikk ned fra 281 i februar 1925 til 217 i november og fallet fortsatte i 1926.

Denne utvikling ga støtet til en alminnelig debatt om den norske valutapolitikk og dens målsetting. Diskusjonen pågikk i pressen, på Stortinget og blant næringslivets menn. Det er debatten i næringsorganisasjonene og de synsmåter som kom til uttrykk innen næringsborgerskapet vi i det følgende skal ta for oss.

II. INDUSTRIEN

Ved behandlingen av industrikapitalens holdning til parispørsmålet har vi i første rekke benyttet oss av det stenografiske referatet fra Norges Industriforbunds store valutamøte 3/11-1925. Videre er Industriforbundets uttalelse til Valutakommisjonen benyttet som kilde, likeledes forbundets organ, "Norges Industri", årgangene 1925 og 1926. Enkelte artikler fra pressedebatten er også blitt trukket inn.

Før vi går nærmere inn på diskusjonen om parispørsmålet innen ledende industrikretser, må vi se litt på næringens realøkonomiske stilling og de økonomiske interesser som var involvert ved en deflatorisk politikk.

Ved vurderingen av industriens stilling forut for den sterke kroneoppgang, er det særlig to forhold som slår en. Det ene er den eksepsjonelt kraftige sanering som gikk for seg i forbindelse med etterkrigskrisen i Norge. Det andre er virkningene av prisstigningsperioden i 1923 og 1924.

Som tidligere nevnt slo den internasjonale etterkrigskrise ekstra sterkt ut i Norge, og den ble forverret av de store lønnskonfliktene i 1921. Antallet bedrifter i industri og bergverk gikk ned fra 9260 i 1920 til 8520 i 1921¹⁾ og dette er en større nedgang enn noen gang i vår økonomiske historie. Denne saneringen var ikke bare uttrykk for konsentrasjon i industrien - den innebar en betydelig produksjonsnedgang. Tallet på utførte årsverk i industrien sank fra 132000 i 1920 til 91000 i 1921,²⁾ og produksjonsindeksen for dette tidsrom sank med nesten 30%.³⁾ Selv om mange av de avviklede bedriftene var foretak skapt på bakgrunn av krigens spesielle forhold og atskillige av dem bassert på ren spekulasjon, må det likevel være grunn til å anta at et betydelig antall for øvrig levedyktige bedrifter måtte innstille. Særlig gikk det hardt ut over treforedlingsindustrien, der produksjonsindeksen viser en nedgang på over 50%.⁴⁾ Denne krisen måtte selvfølgelig bety en hard påkjenning for hele den norske industrien. Men på den annen side var nå de svakeste bedriftene borte og det var grunn til å tro at de som var igjen skulle stå på relativt solide føtter dersom konjunkturutviklingen tegnet noenlunde bra.

I 1923 og 1924 fikk vi en utvikling med stigende priser og valutakurser. De store arbeidskonfliktene i 1924 må ha virket svekkende på deler av industrien, men på tross av disse økte den samlede industriproduksjonen med ca. 20% fra 1922 til 1924.⁵⁾ Det ser altså ut til at norsk industri ble stimulert av stigende priser hjemme og gode eksportinntekter ved de høye valutakursene. Dette ble bekreftet ved samtidige uttalelser fra ledende industrihold. Generaldirektør Wessel i A/S Borregaard uttrykte sitt syn på betydningen av kronenedgangen i 1923/24 slik: "I Norge har man i flere aar kunnet nyttiggjøre sig kronens lave kurs, avvikle sin gjæld og oparbeide reserver.."6) Og på årsmøtet i Norges Industriforbund 1/4 1925 uttalte formannen, disponent Cæsar Bang, ifølge "Økonomisk Revue" "at "den almindelige tale om daarlige tider i vort land er ikke riktig"... Det faktiske forhold er, at vor produktion for tiden, stort set, arbeider under rimelige avsetningsvilkaar..."7) Bang og Wessel fikk følge av bankdirektør Jebsen i Bergens Privatbank: "Den norske krones stilling ifjor hjalp eksportindustrien, vore fiskerier og vor skibsfart"8) Norges Banks bevisste deflasjonspolitik fra 1924/25 tyder også på at tidene ble betraktet som såvidt gode at industrien kunne greie paripolitikens påkjenninger.

Denne utviklingen dannet for øvrig noe av bakgrunnen for omslaget i valutautviklingen som vi sporer fra høsten 1924 og som skjøt fart utover sen vinteren og våren 1925. Utviklingen snudde "av seg selv"⁹⁾ Kronestigningen skyldtes flere forhold, blant annet stor tilgang på fremmed valuta fra inntektene i hvalfangst og skipsfart, samt at flere store utenlandske lån ble brakt inn på det norske pengemarked. Betalingsbalansen var betraktelig bedret, bankkrisen var kulminert og norsk økonomi sto sterkere enn på lenge. I tillegg kom så virkningene av utenlandsk og innenlandsk spekulasjon i kroneoppgang. Disse forhold - den kraftige saneringen i 1921, stimulansen fra prisstigningen og de lave valutakursene i 1923/24 - gir sammen med de gode internasjonale konjunkturerne i slutten av 20-årene forklaringen på at norsk industri klarte deflasjonens påkjenninger såvidt godt som den tross alt gjorde.

Lønnsomhetsspørsmålet var et helt sentralt punkt for industrien. "Norges Industri" klagde over at denne siden av saken var viet altfor liten oppmerksomhet: "Under den diskussion, som der i den senere tid har været om valuta-problemet har dette næsten udelukkende været drøftet som et gjældsproblem ... Derimot har man ikke drøftet den driftsmæssige side av saken og det er dog tilslut det viktigste. Hvorledes vil den stigning, som har funet sted i kronen virke, hvis den holder sig eller hvis kronen skulde stige yderligere?"¹⁰⁾

En rekke faktorer spilte her inn for bedriftene. Var produksjonen basert på eksport eller på salg til hjemmemarkedet? Var produksjonen basert på norske eller utenlandske råstoffer? Hvor stor rolle spilte lønnsutgiftene i forhold til de samlede produksjonsutgifter? Og hvor lang tid gikk med fra råvarene ble innkjøpt og arbeidslønnen utbetalt til oppgjør for de leverte varer kom inn?

Verst stilt var eksportbedrifter basert vesentlig på norsk råstoff og store lønnsutgifter i forhold til produktets samlede verdi. Her ville en rask kronestigning til pari føre til tilsvarende senkning av prisene uttrykt i norske kroner, dvs. et faktisk prisnedslag på nær 50%. Dette gjaldt i første rekke treforedrlingsindustrien og hermetikkindustrien, og for disse bransjene spilte dessuten tidsfaktoren en viktig rolle. I treforedlingsindustrien ble råvarene innkjøpt om høsten, men levert først den påfølgende vår og sommer - man opererte med opptil 18 måneders avvikling innen denne delen av eksportnæringene. For treforedlingsindustrien måtte kronestigningen fortone seg ekstra problematisk fordi denne bransjen ikke hadde nytt godt av den allmenne prisstigning og de bedre konjunkturer i 1924.¹¹⁾ Allerede i oktober 1925 meldtes det at samtlige bedrifter gikk med underskudd.¹²⁾ Også fra hermetikkindustrien kom det krisemeldinger utpå høsten 1925.¹³⁾

I den grad råstoffene spilte liten rolle eller der produksjonen var basert vesentlig på foredling av utenlandske råstoffer, betydde kroneoppgangen mindre. Men to hensyn spilte likevel sterkt inn: de norske arbeidslønningene og eventuelle inngåtte avtaler om framtidige råstoffleveranser. Dette gjaldt bl.a. den elektrometallurgiske industrien der dessuten gjeldsbyrdene var forholdsvis store og minsket evnen til å holde tapsbringende drift gående.¹⁴⁾

For hjemmeindustriens vedkommende må vi skille mellom den delen som var utsatt for konkurranse fra utlandet og den delen som var skjermet eller av andre grunner ikke møtte særlig konkurranse. Den konkurranseutsatte hjemmeindustri kom i prinsipielt samme stilling som eksportindustrien idet prisene på de utenlandske produktene ville synke uttrykt i norske kroner ettersom valutakursene sank. Også tidsfaktoren ville her spille inn på samme måte som for eksportindustrien. Verkstedindustrien og tekstilindustrien var store bransjer innen den konkurranseutsatte hjemmeindustri. Den vesentlige faktor for disse bransjer var arbeidslønningene. Jernindustrien hadde vært sterkt utsatt under krisen, innen skipsbyggeriene var f.eks. timeverket praktisk talt halvert fra 1919 til 1922.¹⁵⁾ Den store jernkonflikten i 1923-24 hadde dessuten hindret en skikkelig utnyttelse av det bedre prisnivået.

For den del av hjemmeindustrien som var mindre utsatt for utenlandsk konkurranse var situasjonen bedre, og de bedrifter blant disse som utnyttet utenlandske råstoffer ville i første omgang tjene på kronestigningen. Dette gjaldt særlig noen av bransjene innen nærings- og nytelsesmiddelindustrien. Men det er klart at også disse bransjene ville bli truffet av deflasjonens virkninger når avsetningen ble svekket på grunn av nedsatt kjøpeevne. Dessuten ville det forhold at hjemmeindustrien opprettholdt sine høye priser bidra til ytterligere å vanskeliggjøre situasjonen for resten av industrien, som jo var avhengig av et redusert kostnadsnivå.

Høsten 1925 var problemene i industrien blitt akutte. Pundkursen var sunket fra 31,29 i februar til 23,56 i september - dvs. med ikke mindre enn 25%. For store deler av industrien var virkningene begynt å gjøre seg gjeldende - tapsbringende virksomhet, innskrenket eller nedlagt drift. Arbeidsløsheten var nå dobbelt så stor som på samme tidspunkt året før.

Valutaproblemet ble derfor naturlig nok tatt opp av Norges Industriforbund. Til et større møte som Industriforbundet arrangerte om valutaspørsmålet den 3. november 1925, var

samtliges av forbundets medlemmer invitert, og ikke mindre enn 140 medlemmer fra hele landet deltok.¹⁶⁾ Møtet ble holdt for lukkede dører og referatet ble ikke offentliggjort. Dette møtet skulle derfor gi et representativt bilde av hvor industrikapitalistene sto i dette spørsmålet. Det var tre innledere på møtet, alle medlemmer av Industriforbundets styre. Direktør Throne Holst fra A/S Freia Chokoladefabrik argumenterte for at alle krefter burde settes inn på å oppnå en så rask oppgang til pari som mulig. Direktør Bryn fra A/S Hafslund gikk også inn for pari, men mente at kroneoppgangen måtte foregå langsomt og at det inntil videre burde gjennomføres en foreløpig faktisk stabilisering. Den tredje innlederen, direktør Kloumann fra A/S Norsk Aluminium Company, gikk sterkt inn for en stabilisering og nedskrivning av kronen.¹⁷⁾ I den etterfølgende debatt var det foruten innleiderne stort sett hjemmeindustriens folk som gjorde seg gjeldende, og blant dem som tok standpunkt til realiteten i saken, hevdet samtliges, bortsett fra Kloumann, parilinjen.

Vi skal i det følgende se nærmere på stridspunktene i debatten på valutamøtet og den argumentasjon vi finner her og i de øvrige kilder som er blitt benyttet.

Fra ledende kretser innen eksportindustrien og den konkurranseutsatte hjemmeindustri måtte en rask oppgang til pari for den norske krone fortone seg som en fare, ja som en ren ulykke. Det er grunn til å tro at Bang ga et godt uttrykk for stemningen innen disse deler av næringen med følgende uttalelse: "Hvis kronestigningen fra 32 til 25 kroner pr. £ skal bli av nogen længere varighet, vil vi oppleve en industrikrise, som den nuværende generation ikke har set maken til, og veien fra 25 kroner pr. £ og op til pari vil gjøre denne krise uutholdelig, hvis veien skal tilbakelægges i et nogenlunde kort tidsrom."¹⁸⁾ Dette nøddrop er desto sterkere når vi tar i betraktning at "den nuværende generation" jo nylig hadde opplevd den hittil verste krise i vår økonomiske historie.

Også på valutamøtet reiste det seg advarende røster. Parilinjen ville "føre til vor industris ruin",¹⁹⁾ hevdet Kloumann.

Kronen hadde på grunn av spekulasjonen fått en falsk verdi, mente han. Det uriktige forhold mellom kronens "virkelige" verdi og dens børsverdi skadet næringslivet og var i ferd med å gi det et "ulivssaar og bringe vor industri og vor export til stans, netop som de efter krigens vanskeligheter var paa vei til at bringe vort lands økonomi paa fote igjen."²⁰⁾

Bryn var enig med Kloumann "i at utmale den farlige situation for vort land under de nuværende forhold."²¹⁾ En hurtig opgang i kroneværdien vil bringe en mængde av vore industrier til stans, at endvidere følgen herav vil bli betydelige tap i skatteindtagter for stat og kommuner, og den næste uundaelige følge herav igjen at om nogen tid - et aar eller to - naar utenverdenen faar et nøiere indblik i forholdene i vort land, vil kronen dumpe nedover og kanskje falde længere ned end den nogensinde har været."²²⁾ Generaldirektør Wessel fra Borregaard prøvde riktignok å dempe frykten og henstilte til "eksportnæringernes mænd" om å "ta denne situation med ro og som mandfolk."²³⁾ Men han utgjorde et unntak. I en uttalelse fra Norsk Skogeierforbund ble han for øvrig fratatt enhver meningsberettigelse som representant for treforedlingsindustrien: "De uttalelser der for nogen dage siden fremkom i dagspressen fra Borregaards generaldirektør kan ikke legges til grund for den øvrige av landets treforedlingsindustri, da Borregaard som bekjendt staar i den særstilling, at det er et internationalt selskap med fabrikker i forskjellige land, og desuten grundet Centralbankens vanskeligheter maatte ombytte sine norske laan med utenlandske."²⁴⁾

Eksportindustriens representanter, bortsett fra Wessel, var altså enstemmige i sin kritikk av den raske kronestigning. Når det gjaldt kronens skjebne på lengre sikt, uteble derimot den almene enighet. Vi måtte bort fra den "gale værdimaaler", krevde Kloumann: "den guldindløsning man optar maa være i samsfærdig overensstemmelse med landets økonomiske evne, dets produktionsniveau og internationale konkurrancedyktighet, med andre ord kronens faktiske værdi ..."²⁵⁾ Vi måtte derfor "nedskrive og fastslaa vor krones værdi til at være det, som den i virkeligheten er, nemlig at motsvare sin virkelige produktionsværdi."²⁶⁾ Denne anslo han til å tilsvare en pundkurs "ikke langt fra 30 kroner".

Bang delte som vi har sett Kloumanns frykt for virkningene av den raske kronestigningen. Men han ønsket ikke å ta stilling til det endelige mål for valutapolitikken. Han betraktet riktignok pari som et "i og for sig ønskelig maal" og hevdet at kronestigningen ville ha vært gledelig dersom den hadde gitt uttrykk for en tilsvarende vekst i næringslivet.

Bryn gikk som nevnt inn for en langsom oppgang til pari. Men i første omgang burde man forsøke å stabilisere kronen på det daværende kursnivå eller litt lavere og krevde at Norges Bank eksplisitt uttalte at mulighetene for å opparbeide kronen til gammel gullverdi for tiden ikke var mulig. Et tilsvarende standpunkt inntok direktør J.E.Danielsen fra A/S United Sardine Factory, Bergen, uten at han uttrykte noe syn på hvor den endelige verdi av kronen burde ligge: "Jeg tror man kan være godt fornøiet, om man kan beholde kronen i den stilling den nu har", uttalte han. "La oss nu puste ut et halvt aars tid eller et aar, og la os forsøke at laase kronen fast paa 26 eller 25 kroner pr. pund, eller gjerne 24 ... La os foreløbig ikke gaa høiere."²⁷⁾ Det samme syn ble forfektet av signaturen N.W.R. i et innlegg i "Norges Industri": "alt tat i betraktning vil det formodentlig være det for landet og industrien mest hensigtsmæssige om man atter, ialfald indtil videre, kom ned i en £-kurs på 26.- ... Hvorvidt man senere finder at burde stabilisere kronen paa en guldverdi motsvarende en £-kurs på 26,-, eller man gjennom et tidsrum av f.eks. 10 aar bør forsøke at faa kroner op i den gamle guldverdi, blir et helt nyt spørsmål."²⁸⁾

Det var særlig problemene med å få redusert industriens kostnadsnivå i takt med kronestigningen som ble framholdt fra eksportindustrihold. Dersom man klarte å skyve byrdene over på lønnstakerne gjennom lønnsnedslag kunne selvfølgelig en stor del av deflasjonsproblemene i industrien unngås. Men dette måtte ta tid. Lønningene var tariffestet fram til april/mai 1926, ja, for eksportindustrien helt fram til august. Forsøk på lønnsenkninger i tariffperioden måtte man regne med ville bli møtt med hard motstand fra arbeidernes side.

På bakgrunn av erfaringene fra 1924 var man lite lystne på dette.²⁹⁾ Dessuten kom man ikke bort fra utgifter til innenlandske råstoffer, til transport, til renter og avdrag på innenlandsk gjeld og til offentlige skatter og avgifter i den grad disse ikke ble satt ned. Noe slikt var det lite håp om å få gjennomført siden både statsbudsjettet og de kommunale budsjetter var vedtatt fram til 30. juni 1926. Produksjonskostnadsnivået var altså langt på vei fastlåst fram til sommeren 1926.

Det var en utbredt enighet om at det ville by på store vanskeligheter å få senket lønnsnivået: "...saaledes som vore arbeiderforhandlinger foregaar, vil sänkningen av arbeidspriserne gaa saa meget langsommere end kronestigningen"³⁰⁾, uttalte Kloumann. En kroneverdi i pari kunne ikke opprettholdes med høyere timelønn enn ca. 80 øre, mente han. Nå var gjennomsnittslønnen i industrien 185 øre pr. time. Et slikt lønnsnedslag ville ikke gå med lempelige midler. Kloumann fryktet for en total stans i industrien dersom man forsøkte noe slikt. Disponentene Meidell og Gotaas fra A/S Lilleborg Fabriker hadde i fellesskap utformet en imøtegåelse av Kloumanns synspunkter, som konkluderte med å kreve en langsom kronestigning til pari. Men når det gjaldt lønsspørsmålet måtte selv de innrømme at dette var et vanskelig problem: "... det blir meget vanskelig at faa lønningerne ned, - ikke bare arbeidslønnen i engere forstand - men alle lønninger, og... dette vil kræve kampe og opofrelser av oss alle."³¹⁾

Hvordan man enn snudde og vendte på det, måtte det bli tap. Enten ved at det nominelle lønnsnivå ble opprettholdt tross synkende priser eller ved arbeidskonflikter dersom man forsøkte å slå ned lønnene. Dette problemet hadde dessuten politiske og sosiale aspekter. Dersom lønningene måtte ned "under en samtidig stigning av kronen, saa legger man sten til byrden"³²⁾, mente Kloumann. "Vi evner ikke at ta op den politiske kamp og den sociale kamp som vil komme av det..." "Er det noen som virkelig kan tro," spurte han, at "de arbeidende og producerende klasser av samfundet, (med) de følelser og stemninger, som der hersker, ... nu for alvor vil paata sig denne forsagelsens ^{kamp}?"³³⁾ Kloumann fryktet tydeligvis en

revolusjonær utvikling. Det ville "kunne medføre sociale og politiske vanskeligheter; som vil true med at valte hele vor samfundsbygning overende."³⁴⁾

Keilhau hevder at slike hensyn kan ha vært medvirkende til at Rygg noen år tidligere valgte å gjennomføre en bankstøttepolitikk som kom til å bety en utsettelse av paripolitikken.³⁵⁾ For Kloumann var altså dette fortsatt et argument mot parilinjen. I hvilken grad det kan ha vært et reelt motiv er det vanskeligere å uttale seg om.

Faren for sosial uro ble også tatt opp av Throne Holst. Men for ham var dette et moment som talte for en rask kronestigning. Vi kom ikke utenom pari, mente han, men prosessen måtte gjøres kort. "En jevn kronestigning vil bety en evig lørdskamp og priskamp, og derigjennem øke den sociale uro..."³⁶⁾ Han var derimot villig til å ta en kamp i forbindelse med den raske avviklingsprosess, ja, han var til og med innstilt på bevisst å øke arbeidsløsheten som et middel til å tvinge lønnsnivået nedover: "Er der nogen som for alvor tror paa, at saa længe den beskæftigelsesgrad vi nu har, blir opretholdt, - at vi da kan bringe reallønningerne ned over hele linjen til hvad situationen skulde tilsi?"³⁷⁾ Fabrikkeier Chr. Petersen ønsket for samme formål lovbeskyttelse av streikebrytere. "Vi kan være overbevist om", uttalte han, "at hvis vi har en saadan lov, som sikrer de arbeidsvillige at de faar lov til at arbeide, saa vil det ogsaa gaa lettere med at faa arbeidslønningerne ned." ³⁸⁾

Heller ikke prisnivået for øvrig ville det bli lett å få redusert, mente Kloumann. Importørene, bøndene og alle mellommenn i omsetningen ville neppe gi slipp på den ekstrafortjeneste som de kunne få gjennom den stigende kronekursen. Dette ville virke som et treghetsmoment mot raske senkninger i import- og matvareprisene. På dette punkt ble Kloumann imøtEGått blant annet av Gotaas og Meidell. De mente at prisnivået ville synke forholdsvis raskt nettopp fordi Norge i meget stor utstrekning var avhengig av import. Dessuten ville konkurransen virke prispressende. Men også de måtte innrømme at en viss treghet ville gjøre seg gjeldende. "Det er meget mulig at sänkningen vil gaa lidt trøgt paa grund av gamle varelagre m.v. men ingen vil vel mene at man i længden kan opretholde høiere priser paa utenlandske varer som kaffe, sukker m.v., end de priser som svarer til

kronens niveau. Det samme gjælder ogsaa utvilsomt de fleste norske produkter i konkurrance med utlandet."³⁹⁾ Petersen var av samme oppfatning: "hvis det er nogen som endnu ikke har reduceret sine priser, saa vil konkurrancen nok medføre at det maa gjøres."⁴⁰⁾

Gotaas og Meidell var heller ikke villige til å innrømme at kronen hadde fått en "falsk" verdi. "Hvem kan vel ha nogen berettiget mening om kronen virkelig har eller fortjener at ha den værdi den har idag?" spurte de.⁴¹⁾ "I den stigning som er foregaat i det sidste halvaar har der været spekuleret meget, men hvem vet om ikke vor krone før var undervurderet?" Kloumann var i det hele tatt for pessimistisk, hevdet de. "Samfundet er elastisk, og folk er utrolige til at finde sig i ændrede forhold.... Der vil ogsaa efter vor mening bli vanskeligheter, men efter vor bedste opfatning forstørres disse vanskeligheter, mange-ganger."⁴²⁾ Også direktør Alex. Christiansen henviste til "samfundets elasticitet". "...jeg ser ikke saa mørkt paa situationen, at jeg forutsætter at der skal ske et sammenbrud av industrien paa grund av den opgang, som nu har fundet sted."⁴³⁾ Heller ikke Johan H. Andresen (J.L. Tiedemands Tobaksfabrik) mente at stillingen var "saa aldeles fortvilet under den nuværende kurs."⁴⁴⁾ "Arbeidsløningerne, prisniveauet, levestandarden vil nok tilpasse sig."⁴⁵⁾ Når det gjaldt statens og kommunenes økonomi under kronestigningen, ville det vel ikke skade om de "fik det lidt trangere", mente fabrikkeier Petterøe.⁴⁶⁾ (Petterøes Tobaksfabrik).

Ikke alle var altså like villige til å underskrive katastrofevarslene. Vi ser en tendens - særlig hos enkelte av representantene for hjemmeindustrien - til å redusere betydningen av virkningene av kronestigningen. Denne tendens kom ogsaa til uttrykk i en kritikk som enkelte på valutamøtet rettet mot Industriforbundets svar på Valutakommisjonens spørsmål. Dette svar kom naturlig nok til å avspeile industriens vanskeligheter under den raske kronestigningen. Det ga ogsaa uttrykk for sterk frykt for virkningene av en videre stigning. Dersom stigningen fortsatte med samme fart, ville det bli "en katastrofal arbeidsstans og arbeidsløshet hvis konsekvenser ikke lar sig overskue",⁴⁷⁾ ble det hevdet.

Slike uttalelser faldt nok enkelte hjemmeindustrifolk litt tungt for brystet. Petersen var "paa ingen maate ... tilfreds med det svar som Industriforbundet i denne skrivelse har git."⁴⁸⁾ Svaret fortalte bare om hvilke vanskeligheter industrien hadde vært utsatt for uten at "der gives ... anvisning paa, hva der bør gjøres for at avhjelpe disse ulemper, og for at vi ikke skal komme op i de samme ulemper senere... Paa den maate er det avgivne svar mere vildledende, end det er veiledende." Det er vel ikke urimelig å gjette på at Petersen ønsket at Industriforbundets "anvisning" skulle gå ut på et krav om pari. Meidell kritiserte også uttalelsen. Hans oppfatning var at en slik uttalelse måtte leses "som en sterk opfordring til valuta-kommissionen og dermed til vore statsmagter om at nedskjære kronen."⁴⁹⁾

De voldsomme svingningene i valutakursene var et alvorlig problem for næringslivet og det kom til å bli et sentralt punkt i paridebatten. Kurssvingningene førte til vansker med kalkulasjonene og gjorde enhver transaksjon til den rene hasard. Dette rammet alle som på noen måte hadde kontakt med utlandet i sin næringsvirksomhet. For spekulantene derimot var de svingende kursene en forutsetning for spekulasjon og gevinst. Fra industrikapitalistene kom det sterke og entydige uttrykk for at det måtte bli slutt med den usikre valutaen, og det er ingen grunn til å tvile på at ønsket om stabile kurser var et viktig moment for mange. "De stadige svingninger i kursene frem og tilbake - den saakaldte trækspildvaluta - er for næringslivet det værste som kan indtræffe",⁵⁰⁾ hevdet N.W.R. i "Norges Industri" og mange ga uttrykk for samme oppfatning på valutamøtet. Men fra dette premiss ble det trukket de forskjelligste konklusjoner. Paritilhengeren Throne Holst og parimotstanderen Kloumann møttes på dette grunnlag i felles motstand mot en langsom oppgang til pari. Kronens "langsomme oppgang til pari, betyr i virkeligheten intet andet end en usikker valuta"⁵¹⁾, uttalte Throne Holst. Han gikk så langt som til å foretrekke en nedskrivning framfor fortsatt "svævende valuta": "vi bør sette alle vore kræfter ind paa at føre kronen tilbake til pari, men magter vi det ikke er det meget bedre at se sandheten i øinene og stabilisere paa en lavere kurs. Den nuværende tilstand med en usikker valuta, er det værste av alt"⁵²⁾

Det som for Throne Holst var et argument mot en langsom oppgang til pari, var for Kloumann et argument mot kronestigning overhode. Det var absolutt nødvendig å hindre kurssvingningene og dette kunne bare gjøres gjennom en nedskrivning. Man "har vist sig at være ute av stand til at angi de sikre midler til at motvirke disse svinginger, uten gjennom det ene middel at nedskrive kronen og stabilisere den i en nedskrevet guldverdi..."⁵³⁾ Haavard Martinsen - tidligere Kristiania-ordfører og ledende bank- og industrimann - hevdet det samme: "La os hurtigst faa en stabil valuta. Og hurtigst opnaar vi selvsagt dette, naar vi sikter paa at stabilisere den ved den senere tids naturlige nivaa."⁵⁴⁾

Når både Kloumann og Throne Holst var redd for fortsatt ustabil valuta dersom det ikke ble gjennomført en stabilisering i en eller annen form, skyldtes det en manglende tiltro til at myndighetene hadde den nødvendige evne eller vilje til å beherske valutamarkedet uten at kronen var gullfestet. "Norges Bank er, selv ved samarbeid med landets øvrige banker, utvilsomt ute av stand til at stanse spekulatjonens virkninger og de stadige svingninger i valutaen, som fremkommer saa længe kronen ikke er stabiliseret, og spekulanterne sat ut av virksomhet,"⁵⁵⁾ uttalte Kloumann. Og Throne Holst mente at snakket om en jevn stigning av kronen ikke var uttrykk for annet enn ønsketenkning. Hverken Norges Bank eller finansdepartementet hadde midler til å regulere farten i kronestigningen, og heller ikke mulighet til å hindre en reaksjon.⁵⁶⁾ Selv direktør Vogt - som mente at tiden ikke var inne til gullfesting av kronen - var enig i at det lå over statens evne "at holde en helt stabil krone uten guldindløsning".⁵⁷⁾ Men man kunne "dog søke at gjøre det bedst mulige med de midler, som staar til raadighet."

På den annen side hevdet Bryn at nettopp myndighetenes viljeløshet gjorde en endelig stabilisering umulig - det være seg til gammel paritet eller til nedskrevet verdi. Man har "endnu ikke ... set noget tegn paa at man i vort land har viljen til at bruke de midler som er nødvendige, hvis man vil stabilisere valutaen, ja endog bringe den op i sin gamle guldverdi."⁵⁸⁾ Heller ikke Bang trodde på mulighetene for en gullfesting av kronen. Dette forutsatte "at der findes et stabilt grundlag, hvorpaa den kan fæstnes."⁵⁹⁾ Men siden man for tiden ikke visste hvor kronens "reelle værdi" lå, var dette

utelukket. Det verste som kunne hende, mente han, var dersom en stabilisering mislyktes og vi måtte ta en "akkord på akkorden". Andresen fryktet det samme: "hvis vi gaar til at nedskrive vor krone til francens guldvardi, saa er jeg bange for at vi om kort tid vil maatte se os om efter en endnu lavere valuta."⁶⁰⁾ Men samtidig støttet han Throne Holsts krav om en rask gullfesting til pari verdi. Hvordan denne kunne opprettholdes uttalte han seg ikke om. Men forskjellen lå vel i at en nedskrevet valuta ville innebære gullfesting til "et vilkaarlig valgt punkt" og av den grunn ville innebære et usikkerhetsmoment. Throne Holst hevdet også at det var en forskjell her. Han mente det måtte bero på "en irring i tankegangen naar man tror, at det skulde være lettere at opretholde en nedskreven krone end 'en krone i pari kurs."⁶¹⁾ Tvert om, hevdet han, fordi man ikke kunne regne med at de samme "banktekniske midler" sto til Norges Banks rådighet ved en nedskrivning som ved en gullfesting; til gammel paritet. Han tenkte vel her muligens på eventuelle utenlandske støttelån i forbindelse med et stabiliseringsforsøk.

Frykten for et tilbakeslag i kroneverdien var et tilbakevendende tema i debatten og en frykt som var delt av de fleste uansett deres standpunkt til parispørsmålet. Bang og Andresen fryktet altså tilbakeslag ved et forsøk på å stabilisere kroneverdien. Det samme var Christiansen og Petersen inne på i sine innlegg. Bryn var som vi har sett redd for at denne skjebne ville ramme kronen dersom kronestigningen gikk for raskt (se s. 19). Og Kloumann brukte faren for inflasjon som argument mot deflasjonen: Opprettholdelse av eksporten og industrien "er den uomgjengelige betingelse for, at kronen ikke skal gaa den anden vei".⁶²⁾ Det later i det hele tatt til at uansett hvilke ulykker man forespeilte landet ved en deflasjonspolitik så var frykten for virkningene av en inflatorisk utvikling minst like sterk.

Både debatten om inflasjonsfaren og diskusjonen om den ustabile valutaen avslører atskillig forvirring. Fra samme premisser (ønsket om stabile kurser, frykt for tilbakeslag), kom man til de forskjelligste konklusjoner (pari eller nedskrivning, øyeblikkelig gullfesting eller gullfesting i en

ubestemt framtid). Debattens ytterpunkter - Throne Holst og Kloumann - fant hverandre i en felles motstand mot en langsom kronestigning, mens parimotstanderen Kloumann og paritilhengeren Bryn på samme grunnlag motsatte seg en rask kronestigning. Vi skal senere komme tilbake til en nærmere drøfting av den forvirring vi her er vitne til.

Hva måtte så gjøres for å komme ut av krisen? Det hersket en forholdsvis stor grad av konsensus om den økonomiske politikk som burde føres. På slutten av sitt innlegg på valutamøtet skisserte Bryn de linjer som måtte følges dersom man ikke skulle få "endnu større fluktuationer i kroneverdien end hittil, en katastrofal arbeidsløshet og tilslut nedgang i kroneverdien..."⁶³⁾ For det første måtte stats- og kommunebudsjettene bringes i balanse - ja, det var nødvendig å sørge for overskudd til avbetaling av utenlandsk gjeld. For det andre måtte skatter og avgifter som var pålagt næringslivet nedsettes mest mulig. For det tredje måtte man "indskrænke de tapbringende stats- og kommunale foranstaltninger med de mange offentlige funktionærer." Og endelig måtte man foreløpig legge tilside "saadanne sociale og socialistiske eksperimenter, som koster stat og kommune så meget".

Som vi ser: et spareprogram i klæssisk liberalistisk ånd. Bryns krav fikk almen oppslutning i debatten. Især ble problemet med underskuddsbudsjettene tatt opp av mange. Man måtte sette "tæring efter næring".

Kravene om en annen økonomisk politikk var for enkelte uttrykk for ønske om en erstatning for manglende gullfesting av kronen - en slags nest beste politikk for å komme ut av krisen så lenge gullbinding enda ikke var mulig. Samtidig var det et program som måtte oppfylles før man kunne tenke på en stabilisering av valutaen eller en videre stigning. Dette gjaldt som vi har sett Bryn. I "Norges Industri" hevdet redaktøren, Lorentz Vogt, at selv en opprettholdelse av en kurs på 24 kroner ville kreve store omlegninger både innen den private og den offentlige økonomi. "Til omlægning av den offentlige økonomi merker man svært litet. Derfor mangler ogsaa en av de reelle forutsætninger for at kronen kan stige videre."⁶⁴⁾ Johan H. Andresen var også inne på dette.

"Jeg tror ikke man bør experimentere med at stabilisere vor krone saa længe ikke landets forhold er stabiliseret",⁶⁵⁾ uttalte han. "Det er dem som maa stabiliseres først, saa vil nok kronen stabilisere sig selv."

Men for andre var det en stabilisering av kroneverdien som skulle føre samfunnet tilbake til normale tilstander. Dette var et hovedpoeng for Throne Holst. "Det, som for mig taler med den største vægt mot en nedskrivning er det, at vi derved utsætter det tidspunkt hvor vi blir tvunget til at tilveiebringe balance mellem landets inntøgt og utgift..."⁶⁶⁾ En rask deflasjonsprosess ville være det rensende styrkebad som ville føre til den sanering samfunnet så sårt trengte til: "Kronens hurtige overgang til guldparitet... vil stille vor nation... foran nødvendigheten av at foreta en nyorientering av hele vort økonomiske liv, - og med et slag. Det gjelder for det private bedriftsliv, og det gjelder selvfølgelig ikke mindre for den offentlige økonomi - og for alt som dermed følger".⁶⁷⁾ Throne Holst la ikke skjul på at dette ville medføre vanskeligheter - han var for så vidt konsekvent nok. Han ønsket økonomiske vanskeligheter - han ønsket som vi har sett økt arbeidsløshet. Bare dette ville tvinge fram den nødvendige endring i den økonomiske politikk. Throne Holst fikk støtte av Alex. Christiansen som mente at "kronens niveau, maa fastsettes slik, at det tvinger os ikke alene til at søke prisnivået reduceret, men ogsaa til at søke arbeidslønningerne reduceret."⁶⁸⁾ Også Andresen sluttet seg til Throne Holst: Bare den "haarde nød" ville få borgere, stat og kommuner til å innskrenke sine krav.⁶⁹⁾

Selv om lønnsomhetsspørsmålet lot til å være et avgjørende spørsmål for industrikapitalens representanter - og især for eksportindustrien - er det klart at ogsaa gjeldsproblemet må ha spilt en rolle. Gjeldsspørsmålets stilling under deflasjonen var et sentralt punkt under 20årenes pari-debatt. Ettersom kroneverdien steg og prisnivået sank, ville den faktiske gjeldsbyrde øke tilsvarende. Mange spalte-metere gikk med til debatt i pressen om hva som var mest urettferdig - at kreditorer som hadde lånt ut "gode" penger før og under krigen ved en

eventuell nedskjæring ville få "dårligere" kroner tilbake - eller at debitorer som hadde stiftet gjeld under kronefallsperioden etter krigen ved en kroneoppgang til pari måtte tilbakebetale sine lån i kroner som var verd nesten dobbelt så meget som da de ble lånt. Denne form for argumentasjon møter vi lite av hos industriens folk. Men det er klart at gjeldsspørsmålet ikke var likegyldig for dem heller.

Dette spørsmål har forskjellige sider ettersom man betrakter den private eller den offentlige gjeld, den utenlandske eller den innenlandske. Det var den innenlandske gjeldsbyrden som ville øke ettersom prisnivået sank og ettersom eksportnæringene fikk færre kroner for den betaling de mottok i utenlandsk valuta. Den utenlandske gjeld derimot sank nominelt uttrykt i norske kroner. Men for eksportnæringene og skipsfarten ble denne realiteten uforandret da den måtte amortiseres og forrentes med disse næringenes synkende valutainntekter. For den offentlige gjelds vedkommende ville sviktende skatteinntekter som følge av det synkende prisnivå kunne redusere fordelene ved det nominelle nedslag i den utenlandske gjeld.

Alle lot til å være klar over at den offentlige gjeld var flerdoblet siden før krigen og at gjeldsbyrdene ville øke sterkt i løpet av deflasjonsperioden. "Skal disse verdier forrentes i guldkroner,"⁷⁰⁾ uttalte Kloumann, "da forstaar jeg ikke hvordan vort statsbudget og vore kommunebudgetter skal kunne holde, ti det er vel klart at det antal kroner, som vil komme til beskatning, det vil synke ganske alvorlig om man skal gaa over til den gamle guldparitet." Også Johan H. Andresen måtte innrømme at gjeldsspørsmålet var et problem: "Den virkelig store og alvorlige og blivende hindring, som vi naturligvis ikke maa se bort fra, det er den store gjæld, den offentlige og den private."⁷¹⁾ Økningen i de offentlige gjeldsbyrder ville imidlertid tvinge myndighetene til å redusere sine krav, mente han.

Bedriftenes gjeldsproblemer ble berørt i forbausende liten grad. Av Industriforbundets uttalelse til Valutakommisjonen framgikk det at man savnet en samlet oversikt over bedriftenes gjeldsbyrde, men man antok at det var få gjeldfrie

bedrifter og at det for det meste dreide seg om forpliktelser i norske kroner.⁷²⁾ Særlig var gjeldsbyrden stor innen elektrometallurgisk industri, og i den grad det dreide seg om innenlandsk gjeld, kan dette selvfølgelig ha vært et motiv for Kloumanns sterkt antiparipolitiske linje. Kloumann berørte også spørsmålet på valutamøtet: "om kronen bringes opp i pari kurs, vil fortjenestemarginen minskes, og den totale forvjeneste minskes i antagelig høiere grad, og ikke bli istand til at svare for den gjæld, som er erhvervet under et langt lavere krone-niveau. Hele næringslivet og produksjonslivet vil øke sin gjæld, saaledes at den aldrig vil være istand til at forrentes!"⁷³⁾ Industriens gjeldsbyrde ble også nevnt av Vogt som ett av fire momenter som ville gjøre en opparbeidelse av den norske kronen særlig vanskelig.⁷⁴⁾

Vi har ikke hatt mulighet til å undersøke gjeldsbyrdene innen norsk industri eller forholdet mellom den utenlandske og den innenlandske gjeld og har derfor få holdepunkter for å vurdere disse sidene av gjeldsspørsmålets innflytelse på standpunktene i paripolitikken. Men det forhold at dette spørsmål ble så lite berørt kan tyde på at det ikke først og fremst var på dette punkt at skoën trykket for den norske industri. Industriforbundet uttalte for øvrig overfor Valutakommisjonen at diskontonedsettelsene delvis opphevet ulempene ved den økte gjeldsbyrde.⁷⁵⁾ Klagene i "Norges Industri" over at debatten for øvrig i for stor grad dreide seg om gjeldsspørsmål (se sitat s. 16) og Wessels uttalelse om at industrien hadde kunnet benytte den lave kroneverdi i 1923/24 til å avvikle gjeld (se sitat s. 15) peker i samme retning. Det er vel likevel ikke urimelig å anta at et viktig moment for industrikapitalistene når det gjaldt gjeldsspørsmålet var om de selv sto som kreditorer eller debitorer. Kreditorerne hadde all mulig grunn til å ønske kronen opp i pari, og for dem var det naturlig å betrakte deflasjonskrisen ut fra det resonnement som Johan H. Andresen (som også var bankdirektør!) gjorde gjeldende: "Den store private gjæld... vil i mange tilfælder føre til en omlægning av eiendomsforholdene. Kreditorerne vil maatte overta, hva der før eies av aktionærene..."⁷⁶⁾ For debitorerne innen næringslivet var dette selvfølgelig lite lystelige utsikter.

Et argument som ser ut til å ha vært av vesentlig betydning for paritilhengerne var hensynet til den utenlandske kreditt. Bryn var som vi har sett enig i Kloumanns vurderinger av kronestigningens fatale virkninger. Når han likevel ikke kunne slutte seg til Kloumanns konklusjon skyldtes det slike hensyn. En nedskrivning ville gripe inn i rettslige gjeldsforhold og ville i realiteten innebære en slags tvangsakkord. "En nedskrivning svækker et lands anseelse og tillid, og den virker dobbelt svakkende, hvis den foretages uten at det er uomgjængelig nødvendig. Gaar landet til et slikt skritt uten at det er uomgjængelig nødvendig, vil det merkes fremover gjennem mange aar i nedsat kredit og nedsat anseelse for vort land."⁷⁷⁾ Det samme synspunkt ble hevdet både av Throne Holst og av Meidell og Gotaas. "Man bør her stoppe et øieblik og tanke paa, hvorledes Norge blir bedømt i utlandet, hvis det nedskriver sin krone. Hvorledes vil det virke paa vor kredit og paa vor handelsforbindelse, at staten søker akkord ved at nedskrive?"⁷⁸⁾ "At ikke alene landets egne borgere vil faa mistillid til vort pengevesen ved kronens nedskrivning, men at landet ogsaa vil tape i prestige og kredit i utlandet, vil vel heller ingen kunne se bort fra."⁷⁹⁾

Blant parimotstanderne ble det dels benektet at argumentet hadde noe for seg,⁸⁰⁾ dels innrømmet man i noen grad argumentets gyldighet, men ga det en positiv vurdering: "Det vil muligens ha tilfølge en viss svækkelse av vor offentlige kredit i den aller første tid, men intet kan være til større gagn for Norge, end om dets kredit... ble hemmet endel, ja ganske kraftig uover aarene."⁸¹⁾ Bakgrunnen for et slikt synspunkt lå i negativ vurdering av statens og kommunenes - etter tidens forhold - store lånevirkosomhet. Enkelte betraktet kredittspørsmålet i en mer allmen sammenheng og trakk også inn virkningene av en devaluering "overfor den sparende og forsigtige del av vort folk". "Hvilken opfordring faar man til at være forsiktig og lægge sig noget til bedste, naar staten selv knasætter prinsippet om ikke at betale fuldt ut?"⁸²⁾ spurte Gotaas og Meidell.

Hensynet til kreditten peker ut over de rent umiddelbare lønnsomhetsbetraktninger, og den vekt en eksportindustri-representant som Bryn la på et slikt moment viser at de mer

langsiktige perspektivene har vært viktige for industrikapitalistenes vurdering av pariproblemet. Gotaas og Meidell ga argumentet en formulering som understreker dette: "En statsbankerot er et i og for sig kapitalfientlig skridt, men derved er det ogsaa et industrifientlig skridt."⁸³⁾

En slik uttalelse behøver for så vidt ikke innebære noe annet enn frykt for at svekket kreditt skulle skade industrien som næring. Men det er fristende å legge noe mer i utsagnet. Det som uttrykkes er at et kapitalvennlig samfunn er en betingelse for industriens trivsel. Dermed blir ønsket om å opprettholde og bevare selve det kapitalistiske system et moment som taler for pari og argumentet får et generelt samfunnsbevarende tilsnitt. Dette kommer vi mer tilbake til.

Men også hensynet til debitorerne ble trukket fram i pari-debatten. Det var gjerne et av motstandernes argumenter. Men på valutamøtet var det Throne Holst som framhevet det som et argument for en rask kronestigning og det var som vi har sett ikke første gang han og parimotstanderne hadde felles premisser: "Hvem vil i det hele tatt iklæde sig forpligtelser idag, som skal indfries kanske om flere aar og paa et tidspunkt, da han vet at pengene vil bli dyrere, end den gang forpligtelsen blev indgaaet?"⁸⁴⁾ Det er klart at strengt tatt var det ikke debitorerne Throne Holst tenkte på, men næringslivets muligheter til ekspansjon: ingen ville stifte gjeld for å investere når pengeverdien var stigende.

Argumenter av sosial eller politisk karakter var ikke så framtrædende blant industrikapitalistene. Vi har sett at Kloumann fryktet for sosial uro som følge av kronestigningen og at Throne Holst var redd for tilsvarende følger av en langsom kronestigning. Det var utvilsomt for en stor del frykten for økonomisk tap på grunn av lønnskonflikter som lå til grunn. Men især hos Kloumann fikk argumentasjonen også en politisk dimensjon idet han som vi har sett uttrykte engstelse for selve det bestående samfunns eksistens.

Et særegent argument av politisk art kom fra fabrikkier Petterøe. Han henviste til inflasjonen og verdiøkningsskatten i Sovjetunionen "hvor staten ganske enkelt har konfiskeret al

privatformus." Med tanke på muligheten for at det skulle komme "en arbeiderregjering til magten" her i landet, advarte han mot den presedens som ville foreligge dersom kronen ikke ble tilbakeført til sin gamle gullverdi.⁸⁵⁾ Hvor vidt dette egentlig har vært motivet for tobakksfabrikanten Petterøes parivennlighet, er vel mer tvilsomt. Hans andre argument overbeviser heller ikke i så måte. Det var rent juridisk. Med henvisning til loven om Norges Bank som bestemmer gullinnholdet i den norske krone, og grunnlovens § 97 som forbyr å gi en lov tilbakevirkende kraft, hevdet han at devaluering var ulovlig.

For øvrig var argumenter av juridisk eller "moralsk" karakter lite framtreddende hos industrilederne. I den grad de kom fram synes de mer å ha vært almene betraktninger for å støtte opp under en begrunnelse av økonomisk art. Bryn henviste til at en nedskrivning grep inn i "retslige gjeldsforhold", men det var ikke rettsbruddet i seg selv som var hans argument - det var virkningene av det på den utenlandske kreditt.⁸⁶⁾ Throne Holst nevner det "moralske moment" en passant: "Det moralske moment og den psykologiske virkning, som en nedskrivning av kronen vil ha, kan vel ingen undervurdere..."⁸⁷⁾ Men heller ikke her synes det som om "momentet" har noen virkelig egenstatus - argumentet går vel egentlig på frykten for en devalueringens virkninger på den almene tillit til økonomien og pengevesenet. Det eneste virkelig eksempel på moralistisk argumentasjon finner vi hos Kloumann - paradoksalt nok i et forsøk fra hans side på å imøtegå slik argumentasjon fra paritilhengernes side: "det er høist malplaceret naar disse folk (kreditorene) slaar om sig med ord som fadreland og moral, ti det at krave de penger, man har erhvervet og utlaant til en værdi av 50 øre, tilbakebetalt med 100 øre, det vil si med guld, det er umoralsk og uberettiget."⁸⁸⁾

Vi skal senere komme tilbake til en vurdering av slike ikke-materielle argumenters rolle i debatten.

Det gikk atskillig tid før næringslivets ledere engasjerte seg i paridebatten og næringsorganisasjonene begynte ikke å røre på seg før om høsten 1925. "Vi har før spurt hvor næringslivets mænd er; de har altfor længe staat som passive tilskuere..."⁸⁹⁾ Det var redaktør Diesen i "Økonomisk Revue" som avga dette hjertesukk.

Visse initiativ ble likevel tatt. I månedskiftet august/september 1925 gjorde Industriforbundet forsøk på å etablere en mer samlet opptreden fra næringsorganisasjonenes side. Forbundet tok initiativ til en konferanse mellom representanter for industrien, handelen og sjøfarten. Handelstanden deltok ikke. Men det ble oppnådd enighet mellom rederne og eksportindustrirepresentantene om "at der burde gjøres en henvendelse til Norges Bank om saken, idet valutasituationen har gjort stillingen for disse næringer særdeles vanskelig. Hjemmeindustriens representanter stod imidlertid mere tvilende overfor saken og der skal derfor indhentes endel uttalelser, før man endelig tar standpunkt til saken."⁹⁰⁾

Dette forsøket strandet altså i denne omgang på motsetningen mellom eksportindustrien og hjemmeindustrien.⁹¹⁾ Denne motsetning kom også senere til å hindre Industriforbundet i å vedta uttalelser. I mars 1926 ble det riktignok vedtatt en henvendelse til regjeringen, men det var bare Industriforbundets eksportindustrigruppe som underskrev den. Det ble for øvrig ikke stilt noe krav om nedskrivning, man nøyde seg med å støtte Valutakommisjonens forslag om en foreløpig stabilisering.⁹²⁾ En lignende uttalelse ble vedtatt i oktober samme år etter at det midlertidige stabiliseringsforsøket med valutaoverenskomsten mellom Norges Bank og staten var brutt sammen.⁹³⁾

Heller ikke på valutamøtet i november 1925 var det mulig å enes om enhetlig holdning. Fra debattantene kom det krav om at Industriforbundet måtte engasjere seg sterkere i valutaspørsmålet - både fra Throne Holst, Kloumann og andre ble det krevd en grundigere utredning og en klarere stillingtagen til pengepolitikken. Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor dette ikke skjedde. Selv om paristandpunktet sto sterkest, var industrilederne splittet og mange var usikre. En klar stillingtagen fra Industriforbundets side kunne få følger for denne næringsorganisasjonen som ikke var så lett å overskue. Det var dessuten ikke vanskelig å se hvilket standpunkt en slik uttalelse eventuelt ville komme til å innta. Bang, som selv var eksportindustrirepresentant og sterkt bekymret over den raske kronestigningen, hadde derfor to gode grunner til å overtale valutamøtet til inntil videre ikke å kreve noe ytterligere initiativ fra Industriforbundets side i valutasaken: "Jeg tror imidlertid

det er meget vanskelig for os at faa en konklusion, uten at det mindretal, som der jo maa bli, vil føle seg meget brøstholden. Man maa huske paa, at her dreier det sig om hver og ens økonomiske livsinteresser, og jeg synes derfor ikke det er riktig, at en minoritet skal bli overstemt i et spørsmål av denne art av et flertal."⁹⁴⁾ Industrikapitalistenes enhet krevde forsiktighet i valutaspørsmålet ...

Dette sitatet fokuserer også et annet viktig forhold, nemlig sammenhengen mellom industrikapitalistenes personlige økonomiske interesser og det standpunkt de inntok til parispørsmålet. Det dreide seg her om "hver og ens økonomiske livsinteresser". Paridebattens deltakere var selv opptatt av denne sammenhengen. Som vi har sett avfeiet Skogeierforbundet direktør Wessel med den begrunnelse at Borregaard ikke var representativ for treforedlingsindustrien. Og beskyldninger om at økonomiske særinteresser påvirket standpunktene var ikke uvanlige på Industriforbundets valutamøte heller. Throne Holst mente at eksportindustrien ikke tok hensyn til det "almindelige samfundsmæssige syn": "Jeg er fuldt klar over at det blir exportnæringerne, som i første række blir stillet i breschen. Og det er menneskelig, at bedømmelsen av den almindelige situation vil være farvet av enhvers personlige interesser."⁹⁵⁾ Throne Holst mente han representerte samfunnshensynet. Ved siden av eksportindustriens og hjemmeindustriens standpunkt "gives ogsaa et tredje standpunkt..."⁹⁶⁾ Det samme hevdet selvfølgelig Kloumann. Han hadde, sa han, "søkt at gjennemgaa spørsmålet... ikke bare fra en enkelt bedrifts side set men fra samfundsmæssig synspunkt."⁹⁷⁾ Noe slikt hadde ikke mange paritilhengere gjort, mente han: "de fleste av dem som staar paa det standpunkt, at kronen den dag imorgen skal op i pari, de taler og handler ut fra et meget snævert og egoistisk synspunkt."⁹⁸⁾ Men, fortsatte han, når man skulle "skildre situationen og landets tilstand, da er det dessværre saa at alle argumenter falder temmelig nøie sammen med mine... Men konklusjonen blir forskjellig, og det blir den paa grund av hensynet til egeninteressen." Det samme mente Danielsen: "Jeg kan ikke forstaa hjemmeindustriens repræsentanter, at de saa helt ser hen til sin egen fordel, saa de ganske overser de vanskeligheter, som exportindustrien for tiden har at kjæmpe med..."⁹⁹⁾

I sitt korte innlegg bemerket også Danielsen et annet trekk ved debatten på valutamøtet. Han pekte på at det hovedsakelig var hjemmeindustrien som hadde tatt ordet på møtet. De hadde "de bedste talegaver", hadde han inntrykk av. Og man må nesten gi Danielsen rett. Mens en rekke hjemmeindustrirepresentanter grep ordet i debatten etter innledningsforedragene og framførte klare - om ikke alltid like gode - argumenter for parilinjen, satt eksportindustriens representanter tause og lyttet.

Hva var grunnen til denne påfallende taushet? Eksportindustrien var utvilsomt godt representert på møtet, så manglende deltakelse kan neppe ha vært årsaken. Vi må også utelukke Danielsens antydning om at hjemmeindustrien skulle være bedre utstyrt med "talegaver" enn eksportindustrien. Det er vanskelig å tolke denne taushet som uttrykk for annet enn en sterk usikkerhetsfølelse - en tvil på at nedskrivning virkelig ville tjene eksportindustriens interesser når det kom til stykket.

Ut fra det kildematerialet vi har gjennomgått, synes det nå å være mulig å oppsummere noen foreløpige konklusjoner.

Blant dem som tok standpunkt til den endelige målsetting for pengepolitikken var det overveiende flertallet for pari. Denne gruppen kan deles i tre: De som var tilhengere av en rask kronestigning, de som var tilhengere av en langsom kronestigning og endelig de som ikke differensierte mellom disse standpunktene eller ikke tok stilling til dem. Et mindretall tok eksplisitt avstand fra parilinjen og krevde en devaluering av krona. Endelig var det enkelte som ga uttrykk for sterk skepsis overfor den raske kronestigning, men som ikke ville ta stilling til spørsmålet om pari eller nedskrivning og ga uttrykk for en vente og se - holdning.

Dersom vi sammenholder synet på pengepolitikken med de umiddelbare økonomiske interesser de ulike deler av industrien hadde i forbindelse med dette spørsmål, finner vi en klar overensstemmelse. Paritilhengerne finner vi i første rekke blant hjemmeindustriens menn. Det gjorde seg gjeldende uenighet om hvorvidt en rask eller langsom kronestigning var å foretrekke, men det er ingen eksempler i våre kilder på noen som gikk imot parilinjen. Selv om det ikke framgår direkte av argumentasjonen, må det være rimelig å anta at lønnsomhetsbetraktninger har hatt innflytelse på det standpunkt denne gruppen inntok.

Vi finner også paritilhengere blant eksportindustrirepresentantene. Men i disse kretser later det til at det hersket større usikkerhet, og få tok klar stilling til parispørsmålet. Sammenhengen mellom eksportindustriens økonomiske interesser og deres syn på pengepolitikken ytret seg imidlertid i en enstemmig motstand mot den raske kronestigningen. Det var enighet om å gå inn for en foreløpig faktisk stabilisering, og det ble ved et par anledninger rettet henvendelser til regjeringen i denne forbindelse.

Motsigelsen mellom eksportindustrien og den konkurranseutsatte hjemmeindustri på den ene side og den del av hjemmeindustrien som baserte sin produksjon på utenlandske råstoffer på den annen side kom altså til uttrykk i debatten om pengepolitikken. Men motsetningene framtrådte ikke direkte som et spørsmål om for eller i mot pari. Motsetningene kom ellers særlig til uttrykk i vurderingen av kronestigningens virkninger og av muligheten for å få senket prisnivået raskt, og i den vekt som i debatten ble tillagt de rent næringsøkonomiske hensyn.

Gjeldsproblemet var derimot lite berørt i debatten, og argumenter av politisk, juridisk eller "moralisk" art var heller ikke framme i særlig utstrekning. Det var i første rekke de økonomiske lønnsomhetsbetraktninger som sto i fokus. Diskusjonen om kronestigningens virkninger på driften var sentral, og vi har sett at dette var avgjørende for eksportindustriens motstand mot en rask stigning. Det kan derfor være grunn til å spørre om hvorfor ikke fler av eksportindustriens representanter gikk inn for en devaluering eller hvorfor enkelte tvert i mot støttet parilinjen. Dette peker avgjort mot at andre motiver enn de rent kortsiktige lønnsomhetsbetraktninger må ha vært avgjørende for mange i vurderingen av det endelige mål for valutapolitikken. Vi har i dette kapittel antydnet at hensynet til kreditten, især den utenlandske kreditt, kan ha spilt en vesentlig rolle. I kapittel VIII skal vi ta opp igjen dette spørsmålet sammen med en bredere vurdering av bakgrunnen for parilinjens sterke stilling.

III SKIPSFARTEN

I Norges Rederforbunds arkiv er bevart svarene på Rederforbundets henvendelse til sine medlemmer i forbindelse med Valutakommisjonens spørsmål til næringsorganisasjonene. Disse svarene har sammen med svaret fra Rederforbundets styre dannet det viktigste grunnlaget for en bearbeiding av redernes syn på pengepolitikken. Materialet er dessuten supplert med enkelte presseinnlegg.

Som tidligere nevnt stilte ikke Valutakommisjonen spørsmål om paripolitikken i og for seg, men ba om en redegjørelse for kronestigningens virkninger og en vurdering av en eventuell forsettelse av denne til pari, samt av næringens stilling dersom det innenlandske prisnivå ble senket i samme grad som kronen steg. Likevel har en rekke av svarene også tatt stilling til paripolitikken og dessuten er det til en viss grad mulig å slutte seg til synspunktene på denne ut fra den argumentasjon som er blitt benyttet - selv om det her må utvises stor forsiktighet.

Fra Rederforbundets medlemmer kom det i tidsrommet 25/9 til 16/10 inn 42 svar. Disse svarene representerte en samlet tonnasje på bortimot 600 000 br. tonn, dvs. ca. 28% av den samlede norske tonnasje. Av de 42 svarene var det 14 som klart tok stilling til parispørsmålet - 12 var for pari, mens bare 2 var for devaluering. Fra andre kilder vet vi at ytterligere 2 av de 42 var for nedskrivning av kronen.¹⁾ Ut fra en tolkning av svarene på Valutakommisjonens spørsmål er det muligens berettiget å anta at enda et par var for devaluering, mens en fire-fem var for pari. Dersom dette er riktig skulle vi få en 16-17 paritilhengere og omkring 6 parimotstandere, mens 19-20 av svarene ikke angav standpunkt. Det er videre interessant å legge merke til at ingen av paritilhengerne gikk inn for en rask oppgang for den norske krone,²⁾ tvertimot understreket de aller fleste at kronestigningen måtte foregå langsomt. Flere av paritilhengerne gikk også inn for en foreløpig stabilisering før man fortsatte en forsiktig og gradvis opparbeidelse av kronen. Dette var i realiteten også innholdet i den tilføyelse til de egentlige svarene på Valutakommisjonens spørsmål som Rederforbundet avgav. Her ble det på den ene siden framholdt

en rekke argumenter mot en devaluering, blant annet at man manglet kunnskap om hva som var kronens "naturlige leie", dessuten hensynet til den utenlandske kreditt. Viktigste er likevel den vurdering at en stabilisering av samfunnet var en forutsetning for en stabilisering av valutaen, altså det samme synspunkt som vi har sett ble framholdt av Johan H. Andresen på Industriforbundets valutamøte. "Det er ikke kronens stabilisering som skal hjelpe vårt samfund tilbake til gode og sunde økonomiske forhold. Det må gjøres av samfundet selv, det er dette - samfundet - som først og fremst må saneres og stabiliseres."³⁾ På den annen side advarte man sterkt mot ytterligere stigning av kronen. "En yderligere stigning av kronen må forhindres, og selv om en kraftig inngripen i forannevnte retning fra det offentliges og bankenes side skulde bevirke nogen tilbakegang i kronens verdi, vilde vi anse dette for en langt mindre ulempe enn om kronen skulde stige under de hårde vilkår og de nærsagt fortvilede utsikter, hvorunder de viktigste bærende grener av vårt næringsliv for tiden arbeider."⁴⁾

Selv om det ikke ble uttrykt positivt var det tydelig at det Rederforbundet ønsket var en foreløpig stabilisering fulgt av en langsom stigning av kronen som følge av at "samfundet ... saneres og stabiliseres." Men noen klar stillingtagen for pari ville de likevel ikke ta. I det opprinnelige forslaget til denne del av svaret på Valutakommisjonens henvendelse - utarbeidet av direktør Lehmkuhl - var paripolitikken uttrykkelig anerkjent og anbefalt. Dette ble forandret på sentralstyremøte i Rederforbundet 17/11-25. I referatet fra dette møtet heter det blant annet: "Efter indgaaende diskussion blev forslaget (til Lehmkuhl) tiltraadt under forutsætning av at 2den sides hovedavsnitt blev omarbeidet noget saaledes at der ikke blev tat saa bestemt principielt standpunkt for paripolitikken som anført i utkastet."⁵⁾

Det var likevel en dissens. Skipsreder - og stortingsmann⁶⁾ Wrangell forbeholdt seg å stå fritt dersom spørsmålet kom opp i Stortinget. "Hans principale standpunkt er at kronen burde søkes stabilisert paa et nivaa der maatte svare til lønninger og priser, idet den stadige fluktuation vil virke ødelæggende for vort næringsliv."⁷⁾

Selv om det var et klart flertall blant rederne for paripolitikken, ser vi likevel at det forelå en splittelse. I Industriforbundet hadde en tilsvarende splittelse ført til forsiktighet i uttalelser om valutapolitikken. Den samme forsiktighet gjorde seg altså gjeldende i uttalelsen fra redernæringens organisasjon.

Når det gjaldt spørsmål om å gripe inn overfor den raske kronestigningen hadde derimot Rederforbundet ingen betenkeligheter. Som vi har sett svarte Rederforbundet positivt på Industriforbundets initiativ om en felles drøftelse av valutaspørsmålet mellom de største næringsorganisasjonene, og sammen med eksportindustrien gikk de inn for en henvendelse til Norges Bank angående den raske kronestigningen. Forslaget strandet som vi har sett på motstand fra hjemmeindustrien. Et halvt år senere ble Rederforbundet invitert til å slutte seg til den henvendelse Industriforbundets eksportindustrigruppe hadde vedtatt med krav om en foreløpig stabilisering. Men denne gang avsto Rederforbundet uten å realitetsbehandle forslaget. Begrunnelsen var at Rederforbundets styre på dette tidspunkt anså det nyttesløst å søke å påvirke valutautviklingen.⁸⁾

Hvilken sammenheng var det nå mellom redernes standpunkt til pengepolitikken og deres konkrete økonomiske interesser? La oss først - helt skissemessig og uten krav på fullstendig behandling - se på redernæringens økonomiske situasjon i tiden før og under kroneoppgangen i 1925-26.

Under krigen og høykonjunkturen umiddelbart etterpå gjorde norske redere store penger. Opptjente bruttofrakter i utenriksfart var i årene 1916 til 1919 omkring det femdobbelte av nivået fra 1914 og i 1920 var fraktinntektene enda høyere.⁹⁾ Selv om mange skip ble senket og selv om krigstidens inflasjon reduserer de nominelle beløp, må inntektene ha vært svimlende og det er sannsynlig at formuesdannelsene har vært betydelige. Til gjengjeld ga etterkrigs-krisen seg særlig kraftig utslag for skipsfartens vedkommende. En fraktindeks utarbeidet av Chamber of Shipping of U.K. viser at turfraktene falt fra 100 i 1920 til 28,4

i 1923, og for tidsfraktene var fallet enda større (fra 100 til 21,6).¹⁰⁾ I 1924 bedret fraktene seg noe, men året etter falt turfraktindeksen igjen til et foreløpig bunnivå med 25,4. Følgene av det store fraktfallet lot ikke vente lenge på seg. Allerede i juli 1921 var handelsskipstonnasjen i opplag oppe i 874 000 bruttotonn, dvs. en tredjedel av hele flåten. Fraktfallet og opplegget førte til at fraktinntektene etter fratrekk av driftsutgiftene i utlandet sank til omkring en tredjedel fra 1920 til 1921.¹¹⁾ Opplegget gikk likevel ned de følgende år.

Kursfallet for den norske krone i 1923 og 1924 førte imidlertid til en betraktelig lettelse i skipsfartens stilling, noe som blir klart innrømmet fra rederhold: "... vår lave krone har vært en hjelp for norsk skipsfart til å utligne ... (en) underlegenhet i konkurransen ..."¹²⁾ Bakgrunnen for en slik uttalelse fra redernæringens representanter ligger i en vurdering av kronkursens virkninger på den driftsmessige lønnsomheten. Den alt overveiende del av rederne mottok oppgjør i fremmed valuta og det er da klart at skipsfarten på mange måter kom i samme stilling som eksportindustrien. Når kronen steg ble det med uforandret fraktmarked stadig færre kroner å få pr. £ eller \$ og kronestigningen førte derfor til et betydelig valutatap for de norske redere.

På en måte var likevel situasjonen noe lettere for redernæringen enn for eksportindustrien idet en god del av utgiftene ble betalt i utlandet med fremmed valuta - og for denne delen oppsto det selvfølgelig ikke noe problem. En undersøkelse foretatt av Statistisk Sentralbyrå i 1924 viste at i 1924 ble 54% av redernes utgifter utredet i utenlandsk valuta.¹³⁾ Og for enkelte redere var tallet betraktelig høyere. Rederiet A.O.Lindvig, Oslo, medde f.eks. at dets utgifter i utlandet utgjorde ikke mindre enn 83% av de samlede driftsutgifter.¹⁴⁾

For de fleste rederne måtte lønninger, assuransepremier, samt skatter og avgifter av forskjellig slag betales i norske mynt, og det var altså her valutatapet oppsto. Dette kunne bare reduseres ved at kostnadsnivået ble redusert. Vi har under behandlingen av industrien sett hvor vanskelig dette var for slike utgifter som lønninger og avgifter til forskjellige myndigheter. Det gjorde seg da også gjeldende atskillig pessimisme blant rederne med hensyn til mulighetene for å få

reduisert disse utgiftene i takt med kronestigningen. Skipsreder Staubo, Oslo, mente således at "en saadan nedgang i utgiftene overholdet ikke hverken kan tænkes eller haabes slik med en gang..."¹⁵⁾ Og skipsreder A. Norbom, Sandefjord, uttalte at "der er vel neppe nogen, som tror at dette kan ske med nogenlunde rimelig fart."¹⁶⁾ Men selv om senkningen av det innenlandske prisnivå skulle foregå temmelig raskt, ville ikke dette influere så mye på skipsfarten som for eksempel på industrien, ble det hevdet. Dette skyldtes at lønnsnivået i stor utstrekning var bestemt av de internasjonale skipsfartsforhold. Ved siden av avgiftene var dessuten assuransepremiene lite påvirket av endringer i valutakursene og slike utgifter utgjorde samlet ofte mer enn utgiftene til mannskapshyrer. Rederiet F.S.Thorn mente likevel at opplegging i stor skala kunne være et egnet middel til å presse lønnsnivået og assuransepremiene nedover.¹⁷⁾

Rederier som drev innenlands fart mottok selvfølgelig oppgjør i kroner, men betalte samtidig alle utgifter i samme mynt. Siden kullprisene sank med stigende kroneverdi skulle man kanskje tro at kystfarten hadde en viss fordel av kroneoppgangen, situasjonen skulle være noenlunde parallell til den som hjemmeindustri basert på utenlandske råstoffer sto i. Et av våre kystrederier, A/S Sørlandske Kystfart, Oslo, uttrykte seg imidlertid slik: "For den indenlandske trafik er kulpriserne gaat ned i forhold til de øvrige utgifter. Men trafikken er paatagelig avtat og alle "faste utgifter" blir staaende uforandret, saaledes at kronestigningen synes at volde flere vanskeligheter end lettelser."¹⁸⁾ Vesteraalens Dampskibsselskap, som blant annet drev fiskefrakt, kunne opplyse at innskrenkninger i fiskeeksporten som følge av kronestigningen hadde rammet rederiet: "der blir mindre av last at føre paa end der vilde ha været, om den sterke forandring i valutaen ikke hadde fundet sted."¹⁹⁾ Det var likevel rederiets oppfatning at "i sin store almindelighet maa det ansees ønskelig at kronen langsomt hæves til sin oprindelige værdi." De ulike vilkår som utenriksfarten og kysttrafikken opererte under fikk altså ingen syndelig betydning for standpunktet til pengepolitikken.

Ett eneste av de 42 rederiene som svarte på Rederforbundets henvendelse angående Valutakommisjonens spørsmål ga uttrykk for at kronestigningen hadde vært til rederiets fordel, nemlig Det Søndenfjelds-Norske Dampskibsselskap. Dette rederiet førte skip i fart mellom Norge og Nord-Tyskland og mottok oppgjør vesentlig i kroner. Det kunne derfor utnytte kronestigningen maksimalt da både kullprisene og utgiftene i utlandet uttrykt i kroner sank. Men rederier som drev slik fart utgjorde unntak i norsk skipsfart.²⁰⁾ For øvrig ville også slike rederier bli skadelidende dersom kronestigningen medførte en nedgang i den norske eksporten slik at trafikken ble redusert. Dette var Det Søndenfjeldske oppmerksom på - det ville hilse med glede en utvikling som brakte kronen i pari "forsaavidt det ikke gik saa hurtig, at vor eksport stansedes eller blev væsentlig forringet, saaledes at den utgaaende last blev borte."²¹⁾ Som vi har sett kom kronestigningen - i hvert fall til en viss grad - til å få nettopp denne virkningen.

En annen virkning av kronestigningen var valutatap på grunn av tidsfaktoren. Utgiftene til en reise ble betalt før eller under reisen, mens oppgjøret kom inn først etter reisen. Tapet her avhang selvfølgelig av reisens lengde og var særlig stort for skip i langfart og spesielt for seilskipene. Det var dessuten vanskelig å motvirke dette tapet da det ikke var vanlig å forskuddsbetale frakter under en lavkonjunktur. Og forhåndssalg av fraktremisser var forbundet med betydelig risiko, da reisen kunne bli uberegnelig forlenget på grunn av ugunstige værforhold, havari, streik eller andre uforutsette omstendigheter.

Det var ellers almen enighet blant rederne om at kronestigningen hadde hatt skadelige følger for skipsfarten og at en videre kronestigning i raskt tempo ville bli direkte farlig. "Skulde kronen naa et punkt nogenlunde nær pari i en forholdsvis nær fremtid, vil en række produktive bedrifter uvægerlig maatte synke i grus",²²⁾ uttalte rederiet Bachke & Co, Trondheim. Og skipsreder Olaf Ørvig, Bergen, mente at "Virkningen av en guldstabilisering for nærværende vilde være katastrofal..."²³⁾

Rederforbundet uttrykte det slik i sitt svar til Valutakommisjonen: "den nedgang i kronetilgangen som vi i år må regne med - ca. 55 millioner - gjør det meget vanskelig for rederiene å finne midler til å dekke sine kroneforpliktelser, og en hurtig videre utvikling samme vei vilde bli likefrem skjebnesvanger."²⁴⁾ Det er her verdt å merke seg at det er faren for en rask stigning av kronen rederne var redde for.

Redernes motstand mot den raske kursstigningen kan forklares på bakgrunn av næringens umiddelbare økonomiske interesser og dette synes å ha vært det viktigste motivet. Men hensynet til kronens skjebne på lengre sikt ble også brukt som argument. Rederforbundets president, H. Westfal-Larsen, uttalte således: "Naar kronens raske opgang har vakt saa sterk og almindelig bekymring skyldes det ikke minst forståelsen av at den maa følges av et tilbakeslag, altsaa øket usikkerhet."²⁵⁾ Og skipsreder Arth. H. Mathiesen mente at det aktuelle problem var "den vildsomme og av de faktiske forhold ganske uberettigede fart, hvormed kronen er jaget opover. En slik hastighet er ingen normal forretning indstillet paa... Og ikke bare i farten selv ser vi faren. Men kanskje like meget i den usikkerhet den skaper om vor krone... efter en hæseblæsende opgang øiner vi med naturnødvendighet et desto sikrere tilbakeslag..."²⁶⁾

Den inflasjonsfrykten disse uttalelsene vitner om fant vi også hos industrikapitalistene i deres argumentasjon. Også der ble inflasjonsfaren vanligvis brukt som et argument mot en rask kronestigning - men den ble også brukt som argument mot devaluering. I alle fall later inflasjonsfrykten til å ha utgjort en reell faktor i overlegningene over paris spørsmålet.

Det samme gjelder i enda større grad problemene med den ustabile valutaen som i sitatene ovenfor er koblet sammen med faren for tilbakeslag for kroneverdien. I likhet med industrikapitalistene anså også rederne den usikre valutaen som et vesentlig onde. For tilhengerne av devaluering var ønsket om stabile kurser utgangspunktet og hovedsaken. Vi har tidligere sett at Wrangell med dette begrunnet sin uenighet i Rederforbunds svar til Valutakommisjonen. I et avisinnlegg stilte skipsreder Thomas Fearnley jr. spørsmålstegn ved om vi var tjent med en langsom kronestigning. Ville det ikke være - "alle forhold tat

i betraktning - klokere og for vort lands næringslivs trivsel mere gavnlige at opnaa en stabil valuta paa et tidligere tids- punkt ved en øieblikkelig nedskrivning?" Og han avslutter innlegget: "Min konklusjon er, at vi bør hurtigst mulig se at faa en stabil værdi paa vore pengesedler..."²⁷⁾

Det var ikke bare de erklærte nedskrivningstilhengere som framhevet betydningen av en stabil valuta. Følgende uttalelser viser klart den vanskelige, for noen nesten desperate situasjon, usikkerheten hadde framkaldt. "... den nuværende usikkerhet paa valutamarkedet gjør det overmaade vanskelig for os at arbeide."²⁸⁾ "Kan ikke indse at faren er større, om kronen bringes i pari, end den fortvilede fluktuation i kursen der nu finder sted... En stabil kurs er nødvendig. Det "naturlige leie" er efter vor opfatning en talemaate."²⁹⁾ Også Rederforbundets styre tok opp dette spørsmålet. "Når kronen først er stabilisert, så må den ikke atter kunne rokkes. Det må være et ufravikelig krav, at det derefter skal være slutt med de for næringslivet så skadelige (abnorme) svingninger."³⁰⁾

Kronestigningen og den ustabile valutaens skadelige virkninger på redernæringen førte som vi har sett til enkelte krav om devaluering. Men det var et fåtall som trakk den konsekvensen. Langt flere gikk inn for å opprettholde den verdi kronen hadde fått og helst gå videre på pariveien. Følgende uttalelser er typiske: "Dette er min overbevisning, bortset fra alle indenlandske værdiers fald paa grund av kronens stigning, vil det dog være bedst at komme tilbake til pari."³¹⁾ "Skal det end koste os meget at bringe papirkronen op i sin guldparitet, vilde det efter vort skjønn i det lange løp komme til at koste os endnu meget mere at la det være."³²⁾ "vi (maa) paa det bestemteste ... fraraade den saakaldte stabilisering av kronen paa den maate at dens paalydende nedsettes i værdi."³³⁾

Men sammen med erklæringene til støtte for parilinjens var det ikke uvanlig at rederne krevde en pause i kronestigningen - man mente det var ønskelig med en midlertidig stabilisering av valutaen. Arth. H. Mathiesen, som vi har sett tok opp problemet med den raske kronestigningen, uttalte for eksempel i sitt svar til Rederforbundet: "Personlig er jeg av den formening, at en pundkurs av ca. kr 27,00 - 27,50 for tiden vilde være den heldigste og paa samme tid den rigtigste, idet en saadan, saavidt jeg skjønner, vilde falde sammen med kronens

nuværende virkelige værdi. Jeg mener imidlertid, at man med jevne og smaa skridt bør arbeide henimot det maal at faa kronen op i paritet, men saadan stigning bør strække sig over en række av aar."³⁴⁾ Flere redere gikk inn for det samme. O.T. Tønnevold mente at nå måtte vel snart alle være enige om "at bestræbelserne maa gaa ud paa, at naar først kronen er kommen saa pas op som den er, at den ikke igjen faar anledning til at falde tilbage, da dette vilde have en høist skadelig virkning paa landets renome... Alle indflydelsesrige kræfter bør sættes ind paa foreløbig at stabilisere kronen paa omtrent 23 og derefter saavidt mulig fire den gradvis op i pari."³⁵⁾ Likeledes skipsreder Kornelius Olsen, Stavanger: "Forøvrig tror jeg det vanskeligst at stabilisere nogen kurs nu, da det vil føre til ulykke om den ikke kunde fastholdes. Derimot mener jeg det bedst at Norges Bank og de øvrige banker gjør sit bedste for at holde kursen mindst mulig fluktuerende og i det lange løp stile paa muligens at opnaa pari."³⁶⁾ Skipsreder Olaf Ørvig fra Bergen var "av den opfatning, at en stabilisering (nedskrivning) av kronens guldverdi vilde være feilagtig og utilraadelig. Jeg tror vi maa oparbeide kronen til dens guldparitet efterhvert, men jeg tror ikke at kronen for nærværende kan sies at være værdt mere end 26,- til 1 £ Sterling, og jeg tror det vilde være av betydning for stat og kommuner om en slik kronekurs kunne opretholdes en tid fremover..."³⁷⁾

Det forelå altså et meget utbredt krav om en midlertidig stabilisering kombinert med et ønske om pari som det endelige mål for valutapolitikken. Det var også et klart krav om at kronestigningen måtte foregå langsomt.

Av Kornelius Olsens uttalelse framgår det at han fryktet tilbakeslag dersom man forsøkte å stabilisere kursen på det daværende tidspunkt. Den samme tvil på mulighetene for en stabilisering har vi sett hos flere av industrirepresentantene, og vi finner den også igjen i Rederforbundets uttalelse til Valutakommisjonen: "forsøk på å stabilisere kronen efter f.eks. den nuværende gullverdi vil medføre minst like stor, om ikke endogså større risiko enn å forankre den i pari - NB! når vi er kommet så langt at det virkelig kan gjøres."³⁸⁾

Gjeldsproblemets stilling for skipsfarten ble tatt opp av flere redere. Vi har ikke undersøkt gjeldsforholdene i norsk skipsfart på denne tiden. Ifølge Rederforbundet var kronegjelden betydelig, mens rederigjelden i fremmed valuta var lavere. Det var enighet om at gjeldstyngde selskaper ville få store problemer. En pundkurs av kr 18,16 "vil bevirke sammenbrud for mange selskaper med kronegjald, idet enhver forrentning derav blir umulig",³⁹⁾ bemerket rederiet K. Sandaas fra Kragerø. Rederiet Fearnley & Eger var like pessimistisk: "For de skibes vedkommende, som er beheftet med stor kronegjald, vil det bli umulig at forrente og amortisere denne, og her maa selvfølgelig rekonstruktion finde sted."⁴⁰⁾ Fearnley var parimotstander. En av paritilhengerne, N.S. Bjønness & Søn, Tønsberg, så det imidlertid slik: "Kronen i pari vil selvfølgelig sterkt ramme de rederier, der har gjald fra anskaffelse av tonnager under daarlig kronkurs, men hensynet til disse kan neppe retfærdiggjøre en beskjæring ved nedskrivning av de gjaldfri rederiers oplagte fonds, da disse fonds ofte er fremskaffet ved overparitetskroner i forhold til dollars og pounds."⁴¹⁾

Særlig når det gjaldt nykontraheringer i utlandet, ville gjeldsfrie rederier med store opplagte fonds i kroner ha fordel av kronestigningen, noe som flere redere bemerker. A.F.Klaveness & Co, Oslo, mente at "kronestigningen har været gunstig for anskaffelse av ny tonnager, forutsat at man har en beholdning av kroner for dette øiemed"...⁴²⁾ "Hvad kontrakter for nybygninger angaar, som er placeret i utenlandsk mynt, har kronestigningen selvfølgelig medført, at disse kontrakter blir saa meget billigere i norske kroner. Dette kommer ikke mindst dem tilgode, som har optat utenlandske laan i forbindelse med sine nybygninger..."⁴³⁾ uttalte Fearnley & Eger. Det ble imidlertid pekt på at fordelene muligens var illusorisk, da kronestigningen samtidig medførte minskede fraktinntekter.

Hvor alminnelig det var med betydelig fondsopplegninger har vi som nevnt ikke undersøkt. Fra forskjellige kilder hører vi om nykontraheringer, og dette ble tatt som tegn på at det ikke kunne stå så dårlig til med redernæringen tross alt.⁴⁴⁾ Uttalelser som vi har sitert tyde på at mange redere kan ha

hatt betydelige midler stående som stammet fra krigstidens store fortjenester. Lettelsen på fraktmarkedet og krone-nedgangen i 1924 kan også ha spilt en rolle her. Det er i hvert fall et faktum at antallet nykontraheringer steg betydelig nettopp i 1925. Tonnasjetilgangen steg fra 179000 bruttotonn i 1924 til 291000 i 1925, for så å synke igjen til 234000 i 1926.⁴⁵⁾ Men den virkelig betydelige tilgangen på tonnasje fant sted først fra 1928 av med et maksimum i 1930 på 584000 bruttotonn. Dette kan bety at de fleste redere ventet med sine nyinnkjøp til kroneverdien hadde steget helt opp til gammel gullverdi.

Det er altså mulig at formuesforholdene innen redernæringen var slik at mange redere - dersom dette var det eneste grunnlag for vurdering av problemet - ville anse kronestigningen økonomisk fordelaktig.

I forbindelse med den offentlige gjeldsbyrde framhevet Rederforbundet faren for økt skattetrykk: "Skulde kronestigningen gå hurtig vilde skattetrykket bli kvelende for alt næringsliv, og selv med en forholdsvis langsom stigning vil dette trykk bli slemt nok."⁴⁶⁾ På den annen side finner vi også blant rederne en variant av Throne Holsts argumentasjon om deflasjonen som den hestekur som skulle tvinge myndighetene til innsparing i den offentlige økonomi. Staten og de enkelte kommuner - "disse høikonjunkturs største jobbere", uttalte Bjønness, ville neppe "ta fornuften fatt og bringe sine administrations- og øvrige utgifter ned før det viser sig tvingende nødvendig, og for at fremtvinge en saadan situasjon vil nok en paritetskrone virke hurtigere og sikrere end en nedskrevet."⁴⁷⁾

En kronestigning ville komme til å medføre en tilsvarende nedskrivning av alle verdier. Skip, bygninger, maskiner, varebeholdninger osv. ville få nedskrevet sine verdier med like mange prosent som det kronestigningen utgjorde. Dette ville blant annet bety en svekkelse av næringslivets kreditt idet verdien av det som kunne stilles i pant ble minsket. Tilsvarende ville bankenes sikkerhet for allerede avgitte lån reduseres i takt med verdinedskrivningen. Dette moment synes å ha opptatt rederne mer enn industrifolkene. Kronestigningen

hadde betydd kapitaltap, uttalte rederiet J.W.Wroldsen & Co, Tvedestrand: "selv om man anlagde en efter forholdene ifjor vaar fuldt tilstrækkelig aktiekapital, saa vil flere her - efter en eventuelt gjennomført parioperation - maatte være fornøiet, hvis baatene er værd gjælden."⁴⁸⁾ For Bachke & Co., Trondheim, var dette et moment som talte for en langsom krone-stigning: "værdien av eiendomme, produktionsmidler og beholdninger vil ogsaa svinde ind og de gjenværende solvente banker vil lide tap paa sine utlaan som de maaske ikke vil kunne bære. Det vil være en umulighet at bringe vort derangerede pengevæsen i orden medmindre saneringen sker over et langt tidsrum."⁴⁹⁾ Fearnley var bekymret for kapitaltilgangen: "Hvem skal anbringe kapital i saadanne værdier eller sette igang nye foretagender, naar man vet, at det man kjøper eller bygger uvægerlig vil komme til at synke i værdi?"⁵⁰⁾ Også Rederforbundet behandlet dette spørsmålet i sitt svar til Valutakommisjonen. "Allerede nu er... kroneverdien på skib sunket med ca. 30% på mindre enn et år. En videre nedskjæring vilde bli en meget alvorlig sak for rederiene selv, bankene, verkstedene og skibsfartens forbindelser i det hele... Rederiets kreditt og evne til å skaffe sig kreditt er ... et moment av stor betydning for dets trivsel."⁵¹⁾

Mens kronestigningen skapte problemer for den innenlandske kreditt, fryktet noen^{at} en devaluering ville skape problemer med den utenlandske kreditten. Vi har sett hvorledes industrikapitalistene diskuterte dette problemet. Også Rederforbundet tok opp dette spørsmålet i sitt svar til Valutakommisjonen. "Vil vår kreditt og anseelse kunne nå op til samme høide og sikkerhet som før krigen, hvis vi nøier oss med en mindreverdige krone - ringere enn kronen i de land, som utlandet i årtier har sett oss stå i myntunion med?"⁵²⁾ I svarene fra de 42 rederiene blir slike spørsmål lite berørt. Men siden spørsmålet ikke var blant dem det ble bedt om svar på, kan man vanskelig slutte at dette var noe rederne ikke var opptatt av. Det er vel neppe for dristig å anta at mange fler stilte seg slike spørsmål enn de som lot det komme eksplisitt til uttrykk.

Argumentasjon av politisk karakter finner vi lite av i vårt kildemateriale. Det kan i noen utstrekning skyldes kildematerialets art - spørsmålene fra Valutakommisjonen innbød ikke til slike betraktninger. Men i et avisinnlegg uttalte Fearnley frykt for harde lønnskamper som en følge av en utvikling mot

pari.⁵³⁾ Det var den samme frykt som vi har sett flere av industrilederne også ga uttrykk for.

Moralske, juridiske eller "nasjonale" argumenter finner vi heller ikke mye av. Skipsreder Chr. Knudsen var et unntak. Hans svar bar sterkt preg av en nasjonalistisk holdning og er dessuten holdt i en moraliserende tone: "Det bør ikke hævdes, at den norske skibsfart ikke kan klare sig uten den opstiver som en mindreværdig valuta i længre tid har git den", mente han. "Vi holder avgjort paa kronens oparbeidelse til pari. En nedskjæring av vor værdimaaler vil føre med sig en tilsvarende sækning av vor anseelse og vor selvaktelse - en moralsk kræftskade, hvis følger vi meget sent - om overhode(!) - vilde komme til at forvinde."⁵⁴⁾ For øvrig henviste som vi har sett Tønnevold til "landets repome" i sin frykt for tilbakeslag for kronen. Om det var hensynet til den utenlandske kreditt han i første rekke tenkte på eller om argumentet var mer ideologisk betont, er det vanskelig å avgjøre.

La oss kort oppsummere. I følge vårt kildemateriale synes et overveldende flertall av skipsrederne - hele 70-80% av dem som ga uttrykk for et bestemt standpunkt - å ha vært tilhengere av en hevning av kronen til gammel gullverdi. Blant disse igjen var det en utstrakt enighet om at en slik hevning måtte gjennomføres langsomt og det var et utbredt krav om å få gjennomført en midlertidig stabilisering av kroneverdien før videre oppgang. Det er ikke vanskelig å forstå disse ønskene. Ved en rask kronestigning mente rederne det ville bli umulig å tilpasse utgiftene til de reduserte inntekter og driftstapet ville bli stort. Det var altså - for rederkapitalen som for industrikapitalen - en klar sammenheng mellom kortsiktige lønnsomhetsbetraktninger og synet på pengepolitikken. Men i likhet med hva vi så i kapitlet om industrien fikk ikke slike betraktninger særlige følger for synet på det endelige målet for pengepolitikken - bare et lite mindretall var mot pari på lengre sikt.

Det var imidlertid - ved siden av valutatapet på fraktene i utenriksfart - en rekke grunner som talte i mot at det

overhode skulle føres en politikk med sikte på heving av kronen til gammel gullverdi. Gjeldsbyrden hos gjeldstyngde rederier ville øke, verdinedskrivning av skipene ville føre til tap av kapital og problemer med kreditten, redusert omsetning og redusert eksport ville minske et fra før flaut fraktmarked ytterligere. Det er derfor naturlig å stille spørsmålet om hvorfor ikke langt flere av rederne var for en devaluering av kronen. Som nevnt i forrige kapittel vil dette problemet bli tatt opp i større bredde senere. I denne sammenhengen vil vi nøye oss med å understreke at mange rederier trolig hadde stående store fonds i norske kroner - fonds som ville øke i takt med kronens stigning og som spesielt ville gjøre nykontraheringer i utlandet mer lønnsomt. Det er altså mulig at forskjellen mellom rederier med gjeld og rederier med formue har vært den viktigste i forbindelse med paris spørsmålet, men et avgjort svar på dette kan vi ikke få uten nærmere undersøkelser av formues- og gjeldsforholdene innen norsk skipsfart på denne tiden.

Motsetningen mellom redere som mottok oppgjør i fremmed valuta og redere som mottok oppgjør i norske kroner - det vil hovedsaklig si mellom utenriksfarten og kysttrafikken synes derimot å ha vært liten. Mens det mellom eksportindustrien og store deler av hjemmeindustrien kunne påvises klare interesse-motsetninger når det gjaldt paris spørsmålet - motsetninger som ga seg utslag i uenighet om hvilken politikk som skulle føres - var det ingen divergens av betydning blant skipsrederne som kunne føres tilbake til utenriksfartens og innenriksfartens ulike vilkår. Den viktigste grunnen til dette var trolig den betydelige nedgang i trafikken som den økonomiske depresjon førte med seg innenlands. Rederne kom dermed til å stå mer enhetlig enn industrilederne både når det gjaldt vurderingen av kronestigningens virkninger på næringen og når det gjaldt synet på pengepolitikken. Få - om noen - skipsredere gikk inn for en rask oppgang til pari for den norske krone.

IV. HANDELSNÆRINGEN

Behandlingen av handelstandens holdning til paripolitikken er i hovedsak basert på de svar på Valutakommisjonens spørsmål som Norges Handelstands Forbund fikk inn fra sine forskjellige lokalforeninger og styremedlemmer,¹⁾ samt forbundets eget svar til Valutakommisjonen trykt som bilag 15 til kommisjonens innstilling. Spørsmålene som ble stilt NHF og dets medlemsavdelinger var de samme som Valutakommisjonen stilte Norges Rederforbund og andre næringsorganisasjoner og svarene ble avgitt i løpet av det samme tidsrom - det vil si høsten 1925. De bemerkninger som tidligere er blitt knyttet til bruken av disse svarene som kildemateriale skulle derfor også gjelde for dette kapitlet om handelstanden. For øvrig er NHF's medlemsblad, Handelstandens Maanedsskrift, for 1925 og 1926 gjennomgått.

Handelstandsforeningene i landet omfattet gjerne medlemmer både fra detaljist- og grossistvirksomhet og blant de siste var både eksport- og importinteresser med. I tillegg til slike foreninger hadde NHF også en del rene bransjeforeninger som medlemmer. De svarene NHF fikk fra sine lokalforeninger deler seg naturlig i to hovedgrupper. På den ene siden har vi foreninger fra typiske fiskeristrøk der fiskerinæringens, særlig fiskeeksportens, interesser var utgangspunkt for besvarelsene. I de øvrige foreninger, derimot, ser det ut til at importgruppene og detaljistene har dominert foreningene de fleste steder, og svarene bærer preg av at det er disses interesser som har stått i forgrunnen. Siden de økonomiske interesser er noe forskjellig skal vi i første omgang behandle disse to svargruppene hver for seg.

Vi har tidligere sett hvorledes industri basert på eksport led et valutatap på grunn av kronestigningen. Det samme måtte naturligvis også gjelde handelsfolk som drev med eksport - enten det dreide seg om industriprodukter eller viktige norske naturprodukter som fisk eller trelast. I vårt kildemateriale er det særlig fiskeeksportørene som gjør seg gjeldende, og vi skal se litt nærmere på deres situasjon.

Fisket under verdenskrigen hadde vært godt. Oppfisket kvantum lå over gjennomsnittet i krigsårene og prisene steg

allerede i 1915 sterkt som følge av de store fiskeoppkjøpene fra Tyskland. Den påfølgende fiskeavtalen med Storbritannia fastsatte imidlertid maksimalpriser på fisken til tross for et for øvrig sterkt stigende prisnivå. Selv om eksportkvantumet var betydelig, var verdien av fisket ikke så bra i de siste krigsårene og det første etterkrigsåret. Fiskernes gjeld på utstyr og redskap var dessuten blitt betydelig. Etterkrigs-krisen førte til sterkt fallende fiskepriser på verdensmarkedet og oppfisket kvantum var i 1920 og 1921 det laveste siden 1908.²⁾ Fra 1922 gikk det oppover igjen og kronefallet i 1923 og 1924 hjalp fiskerinæringen godt - den kom særlig fiskeeksportørene til gode. Men denne utviklingen fikk en brå stopp i og med den raske kronestigningen i 1925.

Blant fiskeeksportørene var det almen enighet om at kronestigningen hadde hatt uheldige virkninger for deres virksomhet. Tromsø Handelsstands Forening meldte om "prisnedgang og stagnation i forretningslivet. Store lagre av fiske- og fangstprodukter ligger usolgte..."³⁾ Fiskerigruppen i Bergens Handelsforening uttalte at da "£ stlg. kom ned i kr. 22,- kan man si at al efterspørsel fra utlandet ophørte og de faa forretninger, som blev gjort var til tapbringende priser."⁴⁾ Av denne uttalelsen framgår klart en av grunnene til tapet. De utenlandske oppkjøpere var ikke villige til å akseptere høyere priser på norsk fisk. Eksportprisene ble forsøkt presset opp, men uten hell. Tvert i mot ledet dette til usikkerhet i markedslandene - kundene våget ikke kjøpe.⁵⁾ Denne eksportsvikten fryktet man videre at ville komme til å presse prisene nedover for lengre tid, Lofoten Handelsstands Forening mente således at "man (maa) ogsaa regne med, at en væsentlig del av de nuværende forholdsvis store beholdninger vil bli liggende over til næste sæson og trykke markedet."⁶⁾

Når eksportørene ikke kunne få hevet prisene i utlandet, måtte de isteden søke å presse ned oppkjøpsprisene innenlands. Dette ville skyve byrdene over fra eksportørene til fiskerne. Dette var også dette som skjedde - i 1926 var fiskeprisene langt lavere enn i 1925.⁷⁾ Men det var lite å gjøre med den fisken som allerede var kjøpt. Da størstedelen av kronestigningen

kom etter at atskillig av årets produksjon var solgt, var det derfor i første rekke eksportørene og tilvirkerne som fikk ta støyten. "Den væsentligste kronestigning indtraadte først efter de store fiskeriers avslutning, saa foreløbig er stigningen særlig gaat utover producenter og eksportører, men hvis ikke bedring av avsetnings- og prisforholdene indtrær iaar, og det kan vel neppe ventes, medmindre kronen kommer ned i sit naturlige nivaa igjen, vil kronestigningen ogsaa komme til at gaa utover fiskerne, ikke bare fordi eksportpriserne blir saa meget lavere, men ogsaa fordi kjøperne, belæret av sine erfaringer iaar og paa grund av svækket økonomi, vil bli forsigtigere i sine indkjøp."⁸⁾

For fiskerne var gjeldsbyrden og de høye redskapsprisene et stort problem, og det var all grunn til å anta, at det var denne gruppen som heretter måtte bære byrdene av kronestigningen. "For fiskerne vil det bli meget vanskelig at faa bedriften til at lønne sig med reducirte priser, selvom prisnivaaet skulde bli sænket tilsvarende, fordi de allerfleste fiskere paa sine kostbare fartøier og redskaper har betydelig gjæld",⁹⁾ uttalte Tromsø Handelsstands Forening og foreningen i Lofoten var av samme oppfatning: "man har ... dyre farkoster og bruksanskaffelser at amortisere... Naar hertil kommer at de nuværende redskapspriser ikke tilnærmelsesvis staar i forhold til de fiskepriser der kan betales i kommende sæson, befinder fiskerinæringen sig i en krise der kan sidestilles med den man gjennemgik i 1921."¹⁰⁾

For den del av fisken som ble solgt i norske kroner oppsto det ikke noe valutatap - dette gjaldt atskillig salt sild og tørrfisk. Men de store beholdningene førte til lavere priser ogsaa på det innenlandske marked. "Kronens opgang bevirker lavere priser for eksporten, det indenlandske marked blir da delaktig i dette med billigere vare og en rikelig tilførsel."¹¹⁾ Det var en fiskedetaljist i Oslo som brakte denne opplysning. For detaljistene var dette selvfølgelig ingen dårlig ting.

Det var ogsaa enighet blant eksportørene om virkningene av en videre rask stigning av den norske krone. "Skjæbnesvangert" var et svakt uttrykk for å karakterisere en slik

utvikling. "Ruinerende" og "katastrofalt" var vanligere. Men for fiskehandlerne - som for rederne og de fleste industri-
lederne - var det en rask stigning man fryktet. Lofoten
Handelsstands Forening mente således at en "vedvarende hurtig
kronestigning vil uvægerlig medføre fiskerienes sammenbrud...
En pundkurs av cirka 26 burde for tiden, efter foreningens
mening, være en maksimumskurs..."¹²⁾ En langsom stigning
derimot, gjerne forutgått av en foreløpig stabilisering, ville
være av det gode. "En hurtig sänkning av pundkursen til
kr. 18,16 vil utvilsomt paa enkelte omraader kunne bli skjæbne-
svanger," uttalte Hans A. Meyer fra Mo i Rana, styremedlem
i NHF. "Kronens hævnning bør ske gradvis og langsomt. Det vilde
vistnok være heldig om der nu blev en stans paa det nuværende
nivaa paa et halvt, eller helst et helt aar før videre stig-
ning."¹³⁾ Indre Vesteraalens Handelsforening uttalte at
"det gjælder om at overgangen ikke blir for bratt. Den bør
helst foregaa successive i 2 a 3 aar..."¹⁴⁾ Det var altså noe
forskjellig oppfatning om hva en langsom kronestigning ville si.

For noen var en av grunnene til kravet om en langsom stig-
ning ønsket om mer kalkulerbare forhold. Bergens Handesforening
mente således at "Kunde kronestigningen derimot ske langsomt
og i bestemte perioder, vilde forholdet stille sig noget guns-
tigere, idet baade producenter og eksportører da vilde ha noget
fast at kalkulere med."¹⁵⁾ Mens en langsom kroneoppgang her
ble ansett som et middel til stabilere pris- og valutaforhold,
anbefalte Svolvær Handelsstandsforening en foreløpig stabili-
sering for samme formål, men - vel å merke - det måtte ikke
dreie seg om noen devaluering: "Den fordel ens saadan krone-
stigning i første række vilde gi, nemlig stabilere prisforhold,
antages ogsaa at kunne opnaaes ved midlertidig stabilisering
av kronen paa dens nuværende nivaa. I sidstnevnte tilfælde
antar man at foranstaltningen kun maa betraktes som midler-
tidig og ikke som en nedskrivning av vor valuta."¹⁶⁾

Vi ser altså innen fiskerinæringen den samme tendens som
vi tidligere har sett innen industrien og skipsfarten. Til
tross for at næringen led tap ved kronestigningen, var det få
eller ingen innen handelstanden som trakk paripolitikkens
målsetting i tvil.¹⁷⁾ Sammenhengen mellom standpunkt til

pengepolitikken og de næringsøkonomiske interesser, ser vi i det utbredte ønsket om at kronestigningen måtte foregå langsomt. Særlig for fiskeeksportørene og tilvirkerne ville en langsom, jevn stigning kunne mildne de uheldige virkninger idet utviklingen ville bli mer kalkulerbar og byrdene lettere kunne overføres på fiskerne gjennom lavere priser på råfisken. Samtidig hadde disse gruppene gjerne utestående fordringer hos fiskerne. Den økende gjeldsbyrden og de forholdsvis store utgifter til redskap og utstyr ville derimot føre til store vansker for fiskerne idet prisene falt med den stigende kroneverdien.

Når det gjelder andre eksportgrupper er det først og fremst trelasthandelen som er av viktighet. Det er imidlertid for lite stoff om trelasteksporten i vårt kildemateriale til at vi kan trekke noen slutninger fra det. Vi skal derimot i et senere kapittel ta for oss skogeiernes situasjon.

Den andre svargruppen i vårt materiale la som nevnt hovedvekten på importørenes og detaljistenes interesser. La oss først kort skissere den realøkonomiske situasjon for disse grupper i tiden før kroneoppgangen.

I de første par krigsårene steg verdien av importen sterkt. Men den intensiverte ubåtkrigen og diverse importrestriksjoner førte til nedgang i importen i 1918. Vareknappheten ga seg utslag i skyhøye priser - de siste krigsårene var en av de verste dyrtidsperioder i norsk historie. Importnedgangen var derfor atskillig større enn de nominelle prisene ga uttrykk for. Ved krigens slutt var det opplagrede varebehov stort og da importrestriksjonene ble fjernet førte dette til en sterk økning av innførselen - importverdien ble mer enn fordoblet fra 1918 til 1919 og økte ytterligere i 1920.¹⁸⁾ Men dette var langt mer enn det reelt var behov for. Høykonjunkturen etter krigen bygde i stor utstrekning på spekulasjon i lagerbeholdningene - grossistene kjøpte inn store varepartier som de satt på i forventning om enda høyere priser. Da etterkrigs-krisen så satte inn, førte denne til ekstra store tap for handelsnæringen og de følgende år så en sterk nedgang i importen.¹⁹⁾ Kronefallet i 1923 og 1924 ga riktignok en økning av den nominelle importverdien, men dette betød ingen reell

stigning av importen uttrykt i faste priser.²⁰⁾

Når det gjelder virkningene av den raske kronestigningen i 1925 kunne det være naturlig at motsetningen mellom eksportinteressene og importinteressene ville gi seg utslag i svarene på Valutakommisjonens spørsmål. Mens eksportørene led et ganske betydelig valutatap skulle man kanskje tro at importørene ville oppnå en tilsvarende gevinst ved det endrede bytteforhold mellom norsk og utenlandsk valuta. For importørene ville jo prisene uttrykt i norske kroner på varer innkjøpt i utlandet synke. Men saken var mere innviklet enn som så. Forutsetningen for dette var nemlig for det første at de innenlandske priser ikke falt - eller i hvert fall falt ubetydelig i forhold til fallet på prisene uttrykt i norske kroner som grossistene betalte. En annen forutsetning var at omsetningen ble opprettholdt på sitt tidligere nivå.

Det er nok mulig at enkelte grossister virkelig oppnådde en viss valutagevinst under kronestigningen. Importører med en faktisk monopolstilling på det norske marked kunne opprettholde sine priser og dermed - dersom ikke omsetningen falt - øke sin fortjeneste. Fra forskjellig hold ble det hevdet at handelsfolkene ikke senket sine priser i takt med kronestigningen. "Videre har vi en række importører og tildels producenter for det hjemlige marked, som ikke har nedsat sine priser i forhold til kronestigningen,"²¹⁾ skrev "Norges Industri". Og på landstyremøtet i Norges Bondelag høsten 1926 ble det uttalt at alt bøndene kjøpte måtte de betale etter en kurs av 26 pr. pund, "for prisen for importerte varer beregnes efter den kurs..."²²⁾

For de aller fleste ser det imidlertid ut til at kronestigningen betød tap eller i hvert fall minsket fortjeneste. I så godt som alle bransjer ble det meldt om sterkt prisfall og store tap på varebeholdningene. I kildematerialet kommer dette fram gjennom svarene fra Oslo Jernvaregrossister Forening, Stavanger Colonialgrossisters Forening, Colonialgrossisternes Landsforening, Norges Jernvarehandlers Forbund, Fetevareimportørernes Landsforening, foruten en lang rekke lokale handelstandsforeninger.²³⁾ Oslo Handelstands Forening oppsummerte i sitt svar den primære følge av kronestigningen

for handelstanden: "Hvad man ... straks kan konstatere er, som det ogsaa fremgaar av saagodtsom samtlige svar, tåpet paa varelagrene som en følge av nedgangen i priser."²⁴⁾

Ifølge handelstandsforeningene skyldtes prisleiløst øket konkurranse blant de handlende. Tønsberg Handelsstands Forbund uttalte at "de handelsmænd som tidligere har kjøpt varer i utlandet, ... maa (nu) sælge disse med tap grundet konkurranse med varer av senere indkjøp."²⁵⁾ Dette tilskyndet ofte til realisasjoner, noe som bidro til å presse prisene ytterligere ned.²⁶⁾ I enkelte bransjer falt prisene mer enn fallet i valutakursene skulle tilsi: Norges Jernvarehandlers Forbund meldte således at "den skarpe konkurranse har medført at alle priser automatisk følger prisene i produktionslandene og tildels har ført til at ogsaa disse priser underbydes av frykt for yderligere prisfald."²⁷⁾ Dette moment er ogsaa nevnt i NHF's svar til Valutakommisjonen: "I tillegg til den prisnedgang, som talmessig har hatt sin naturlige grunn i kronens opgang, er over hele linjen kommet en økning i nedgangen på grunn av en lett forklarlig reservert kjøpelyst og i ikke liten utstrekning ogsaa på grunn av salg, som har vært panikk- eller tvangsartet. Det har således hele denne tid vært så å si dagligdags, at de handlende har solgt til priser, som har ligget endog adskillig under, hvad valuta- og markedsforholdene skulde tilsi."²⁸⁾

Det tap som på denne måten oppsto på grunn av tidsfaktoren avhang ikke bare av kronestigningens hastighet, men ogsaa av varebeholdningenes størrelse og verdi og av varenes omsetningshastighet og deres etterspørselsetastisitet. Forretninger som måtte sitte med forholdsvis store lagre eller som solgte varer der hver enhet representerte en relativt stor sum var svært utsatt under en prisfallsperiode. Dette gjaldt likeledes forretninger som solgte sent omsettelige varer eller varer som ikke direkte var dagligvarer slik at kundene lettere kunne stille seg avventende. Således konstaterte Haugesunds Handelsstandsforening at "Dette (dvs. verdireduksjon på varelagre og tapsbringende priser) har jo ikke gjort sig saa sterkt gjældende i forretninger hvor varebeholdningen har en hurtig omsætning, som i kolonial- og skibshandlerbranchen, derimot i stor utstrækning i manufakturbranchen og lignende."²⁹⁾

Norges Jernvarehandleres Forbund klaget likeledes over at de måtte "ta store tap paa dyrt indkjøpte og sent omsættelige varelagre."³⁰⁾ Og skotøyhandlerne karakteriserte kronestigningen som "helt lammende" for deres bransje.³¹⁾

På bakgrunn at det som her er sagt om varepartienes størrelse og omsetningshastighet skulle det være grunn til å tro at grossistene ble verre rammet av kronestigningen enn detaljistene. Dette var også Norges Handelstands Forbunds vurdering: "Da importørene stort set pleier å sitte med betydeligere lagre enn detaljistene, og da enhver konjunktur virker hurtigere innen engroshandelen enn innen detaljhandelen, vil det forstås, at importørene (grossistene) gjennomgående er blitt rammet sterkere av kroneoppgangen enn detaljistene."³²⁾

Kronestigningens virkninger kunne til en viss grad motvirkes på forskjellige måter. Først og fremst gjaldt det å redusere lagrene så mye det lot seg gjøre. Norges Handelstands Forbund meldte til Valutakommisjonen at utviklingen på valutamarkedet hadde "gjort både importørene og detaljistene meget forsigtige", således at lagrene nu hos de fleste utvilsomt i nogen tid har vært relativt små. Man kjøper såvidt mulig bare for det nærmeste behov og vel også helst fra det mest nærliggende eller hurtigleverende marked."³³⁾ Dette ble bekreftet fra en av bransjeorganisasjonene: "Imidlertid har valutaens usikkerhet medført, at man praktisk talt inden vor branche nu er nede i rent minimale kjøp."³⁴⁾

Samtidig ble kronestigningens ulemper oppveid noe ved en utstrakt bruk av remboursering. "I den utstrekning importørene har gjort sine innkjøp i utenlandsk mynt mot rembourskreditt eller langsiktig åpen kreditt, har dette i nogen grad kunnet motvirke prisnedgangstapet for deres vedkommende"³⁵⁾ uttalte NHF til Valutakommisjonen. Dette gjaldt for eksempel kolonialbransjen der Colonialgrossisternes Landsforening meldte at "Den sidste tids kursbevægelse har foraarsaket megen usikkerhet og stor værdiforringelse paa varebeholdningerne. Dette er imidlertid for endel utjevnet ved at man for enkelte varesorters vedkommende har benyttet 90 dages rembour." ³⁶⁾ Også blant medlemmene av Fetevareimportørernes Landsforening var remboursering vanlig, men dette kunne ikke på noen måte oppveie tapene. Til tross for bruk av 90 dagers rembour

hadde "værdiforringelsen paa importørernes tildels store varebeholdninger været betraktelige..."³⁷⁾

Det er videre trolig at handelskapitalistene i en viss utstrekning søkte å fri seg fra noen av prisfallets byrder ved å forlange fakturering av varer etter leveringsdagens priser - uansett prisene den dagen kjøpet ble foretatt.³⁸⁾ Men selv om prisfallet ikke hadde like uheldige virkninger i alle bransjer, og selv om handelskapitalistene hadde mange muligheter til å minske virkningene, var det almen enighet om at det betød en påkjenning for hele handelstanden. Dersom nå prisfallet var blitt fulgt av økende omsetning, kunne dette oppveid noe av tapet. Men dette skjedde ikke. Tvert imot meldtes det nesten overalt om svekket omsetning - noe som jo måtte vanskeliggjøre handelskapitalistenes stilling ytterligere. Firma P. Schreiner sen. & Co. (import av jern og metaller) uttalte at "Prisfaldet og usikkerheten har medført en betydelig nedgang i behovet, hvad der ogsaa straks har vist sig i importstatistikkens tal..."³⁹⁾ Maskingrossisternes Forening i Oslo meldte om "usikkerhet og svigtende kjøpeevne hos vore kunder."⁴⁰⁾ Fetevareimportørene meldte også om stor usikkerhet og treg omsetning.⁴¹⁾ Likeledes selgerorganisasjonene. Norges Handelsreisendes Landsforbund uttalte at kronestigningen hadde "virket meget stagnerende paa omsætningen,"⁴²⁾ og Import- og Export-Agenters Forening brukte nesten samme formulering for å karakterisere situasjonen.⁴³⁾ For øvrig uttalte en rekke handelstandsforeninger seg i samme retning.⁴⁴⁾

Nedgangen i salget hadde sammenheng med den alminnelige økonomiske depresjon som kronestigningen førte med seg. Utsettelse med investeringsplaner, innskrenkninger i produksjonen, en høy og sterkt økende arbeidsløshet - alt bidro til å svekke etterspørselen og omsetningen. Dessuten er det trolig at folk ventet et ytterligere fall i prisene og derfor forholdt seg avventende. Det var stort sett den siste forklaringen handelstanden holdt seg til. "Kursbevegelsen har ganske naturlig indvirket sterkt paa omsætningen, da kjøperne holder sig tilbake i paavente av end yderligere prisreduktion."⁴⁵⁾ "Det kjøpende publikum og forhandlere stiller sig avventende, idet man venter yderligere fald paa alle behovsartikler."⁴⁶⁾

Handelsstanden var i likhet med industriens og skipsfartens folk interessert i at arbeidsfreden ble opprettholdt. Det gjaldt ikke bare innen den egne næring - arbeidskonflikter i industrien ville også være til skade for handelsstanden fordi omsetningen ville bli rammet. Vanskelighetene med å få redusert lønnene ble nevnt av Tønsberg Handelsstands Forening: "En sanking av arbeidslønningene vil neppe kunne ske uten streiker, medmindre man kunne faa arbeidslønningene paa en efter leveomkostningene avpasset glideskala, der var saa indlysende og uimotsigelig at arbeiderne indsaa, at der ikke skedde noget nedslag i den reelle løn."⁴⁷⁾ Frykten for lønnskamper i forbindelse med deflasjonsprosessen var nok likevel ikke så utbredt blant handelskapitalistene som blant industrikapitalistene noe som er ganske naturlig på bakgrunn av næringenes helt forskjellige struktur. Forholdsvis små arbeidsplasser ofte med muligheter for personlige forfremmelser innen rammen av et funksjonærhierarki ga mindre grobunn for classesolidaritet og klassebevissthet innen handelsnæringen enn innen store industribedrifter. Følgen var lavere organisasjonsprosent og færre muligheter og mindre vilje til å gå til kamp.

Om gjeldsproblemets betydning for handelsstandens syn på pengepolitikken er det vanskelig å si noe uten å foreta nærmere undersøkelser. De få uttalelser om dette spørsmålet tyder på at gjeldsproblemet ikke har vært så påtrengende for handelsstanden som for deler av industrien og skipsfarten. Trondhjems Handelsstands Forening nevnte spørsmålet i sin alminnelighet: "Tapet paa beholdningerne og den i proportion med kronestigningen økede gjælds- og rentebyrde vil dog i høi grad vanskeliggjøre bedriftenes stilling."⁴⁸⁾ Det var bare Norges Jernvarehandlers Forbund som tok opp spørsmålet som et problem for bransjen: "En større del av vore medlemmer arbeider ... med betydelig bankgjæld og pantegjæld paa dyrt anskaffede forretnings- og lagereiendomme."⁴⁹⁾

Til tross for kronestigningens mange ulemper kan vi registrere en bemerkelsesverdig oppslutning om paripolitikken innen den norske handelsstand. Av 42 svar fra lokalforeninger, bransjeorganisasjoner, enkeltfirmaer og styremedlemmer i

Norges Handelsstands Forbund var det overholdet ingen som gikk inn for en devaluering av den norske krone. Ett av svarene anså en foreløpig stabilisering ønskelig uten dermed å ville ta stilling til det endelige mål for pengepolitikken. Omkring 25 svar tok - direkte eller indirekte - stilling; samtlige av disse var tilhengere av parilinjens. Konsul Hans Halvorsen - styremedlem i Norges Handelsstands Forbund - synes således å ha hatt sine ord i behold da han ved en anledning uttalte: "Jeg har det indtryk, at paa faa undtagelser nær, slaar forretningsstanden kreds om det maal, at faa vor krone op i guldparitet."⁵⁰⁾

Vi skal i kapitel VIII mer utfyllende behandle spørsmålet om hvorfor handelskapitalistene støttet paripolitikken. Her vil vi nøye oss med å ta opp det enklere spørsmålet om hvorfor handelstanden gikk inn for en langsom kronestigning. Det viste seg nemlig at blant de 25 svarene som mer eller mindre eksplisitt tok stilling for pari, var det ikke mindre enn 20 som uttrykte ønske om at kronestigningen måtte foregå langsomt - bare én, den ovenfor siterte Schreiner, gikk inn for en rask heving av kronen.

Vi har tidligere i dette kapitlet behandlet fiskeeksportørenes stilling og sett eksempler på deres motstand mot en rask kronestigning. Denne motstand var altså like utbredt innen de andre grupper av handelstanden. Nesten alle meldte om vanskeligheter i forbindelse med den raske kroneoppgangen i 1925. Det var videre enighet om at en ytterligere stigning med samme fart ville bli katastrofal. Fredrikstad Handelsstands Forening uttalte at "Et pludselig pundfald til kr.18,16 vil virke ganske forstyrrende i omsætningslivet og ganske sikkert bringe de fleste forretninger i uanede vanskeligheter."⁵¹⁾ Og foreningen i Kristiansand mente at en "hurtig stigning vil utvilsomt være katastrofal for en meget stor kreds inden bedrifts- og handelslivet."⁵²⁾ Slike uttalelser var typiske. På den annen side var det de færreste som trodde at en langsom kronestigning ville by på synderlige problemer for dem. Kolonialgrossistene uttalte for eksempel: "Hvis kronen suksessivt gjennom et par aar vilde kunde føres op til 18,16, vilde dette ikke volde importørerne i vor branche nogen væsentlige vanskeligheter."⁵³⁾ Og Kristiansand Handelsforening mente at "Ved en langsom opgang over en længere aarrække antas virkningerne at ville utjevnes og reguleres inden nærings- og produktionslivet set i sin helhet."⁵⁴⁾

Som vi har sett det hos rederne og flere industrifolk, førte kronestigningens problemer til krav om en foreløpig stabilisering også fra kretser innen handelsnæringen. Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo mente at "En stabilisering omkring den nuværende kurs med en senere rolig utvikling henimot pari turde vel for hele vort samfund være det ideelle."⁵⁵⁾ Skien Handelsstands- og Industriforening gikk sterkt imot en fortsatt kronestigning, men motsatte seg ikke pari som langsiktig målsetting: "et yderligere valutafald f.t. maa motarbeides med alle de midler man har til raadighet - at der alene tas sigte paa at holde kronen paa nuværende kurs..."⁵⁶⁾ Før prisnivået hadde tilpasset seg denne kurs burde "man ikke ta sigte paa at søke kronens kjøpekraft øket." Porsgrunds Handelsstands Forening gikk inn for en foreløpig stabilisering uten å villa ta standpunkt til det endelige mål for kroneverdien: "en hurtig stigning av vor krone vil være en ulykke for vort land... Nedskrivning av vor valuta paa det nuværende tidspunkt kan ikke tilraades, men det kan tænkes, at det vil være praktisk og nødvendig at gjennomføre en foreløpig stabilisering, uten at der blir tat nogen endelig bestemmelse om hva det skal gjøres med kronen."⁵⁷⁾ Situasjonen måtte bli mer avklaret og det måtte skaffes balanse i stats- og kommunebudsjettene. Foreningen i Porsgrunn var imidlertid alene om å uttrykke ønske om en utsettelse av den endelige avgjørelse av kronens skjebne.

Argumentasjonen mot den raske kronestigningen gikk i første rekke på handelsnæringens egne økonomiske vanskeligheter. Ved siden av det vi kan kalle tidsfaktortapet ved et raskt prisfall, kom problemene med å få redusert lønnsnivået og omkostningsnivået for øvrig. NHF var klar over dette: "Skulde kronens hevning til pari foregå i et sådant hurtig tempo, vilde man... ikke praktisk kunne gjøre regning på en tilsvarende hurtig senkning av priser, arbeidslønn og de mange andre utgiftsposter, som her kommer i betraktning."⁵⁸⁾ Det ville derimot være bedre med et "nogenlunde jevnt og ikke for raskt tempo." Dette var også Oslo Handelsstands Forenings oppfatning: "en hurtig fortsat stigning av kronen vil i end yderligere grad øke de skadelige virkninger, som den nu stedfundne stigning har hat - mens en jevn stigning over et længere tidsrum, hvorved arbeidslønninger og andre omkostninger

vil kunne holde skridt med prisfaldet, maa ansees at ville være til fordel for alle brancher."⁵⁹⁾

Hensynet til opprettholdelsen av omsetningen var et annet moment som talte for langsom kronestigning: "En jevn sänkning av prisenivaet over et længere tidsrum, omfattende ogsaa priser paa raastoffer og arbeidslön, vil antagelig kunne foregaa uten nogen særlig forstyrrelse for handelen, bl.a. av den grund, at man neppe vilde risikere en stagnation i omsætningen. En saadan lösning av valutaproblemet vilde derfor kunne gjøre regning paa almindelig tilsluening inden handelsstanden."⁶⁰⁾

Tapet på varelagrene ble framhevet av fetevareimportørene: "Virkingen av et eventuelt hastigt kursfald vil naturligvis bringe store tap paa de lagre importørerne ligger med... En jevn kronestigning optil pari kurs vil være det ideelle. At kronen bør bringes op i pari er en selvfølge, hvortil der ikke behøves knyttet noget kommentar."⁶¹⁾

Endelig tilsa den offentlige og private gjeldsbyrde en langsom stigning. "En meget langsom utvikling staar ... for os som det eneste rette - hvis ikke bankerne og sparerne skal paaføres store tap som følge av betalingsindstillinger"⁶²⁾, uttalte Fredrikstad Handelsstands Forening. Tønsbergforeningen var av samme oppfatning: "Forøvrig er det vistnok den almindelige mening inden vor stand, at kronen bør bringes op i sin gamle guldverdi, dog ikke hurtigere end at der gis tid og anledning til en avdragning av saavel privat som offentlig gjæld."⁶³⁾

I sitt svar på Valutakommisjonens henvendelse uttalte Norges Handelsstands Forbund "at særlig retslige, moralske, finansielle og socialpolitiske hensyn så avgjort trekker i retning av guldparitet som mål..."⁶⁴⁾ Vi skal ikke i dette kapitlet ta opp dette utsagnet til vurdering. Men uansett er det i hvert fall et faktum at slike rettslige eller moralske hensyn gjør seg lite gjeldende i vårt kilde-materiale. Som tilfellet ogsaa var for industriens og skipsfartens vedkommende kom betraktninger av "ikke-materiell" karakter lite fram i handelskapitalistenes redegjørelser.

Bare en sjelden gang får uttalelsene et visst moraliserende tilsnitt - som for eksempel svaret fra Tromsø Landhandlerforening De beklaget at de på grunn av sitt "begrænsede kjendskap til og mangelfulde forstaaelse av disse viktige spørsmål neppe med nogen fordel kan uttale sig om saken saa grundig og godt, at det kan bli til nogensomhelst veiledning for Valutakommisjonen ... " Derpå fortsetter svaret: "Saa meget tror man dog at kunne forstaa, at skal kronen "stabiliseres" paa et nivaa, som ligger væsentlig under pari, vil det i en urimelig grad gaa ut over landets sparere - til fordel for en letsindig gjældsstiftelse. Og dette kan vi ikke gi vor tilslutning til"⁶⁵⁾

Nå innbød riktignok ikke Valutakommisjonens spørsmål til moralske betraktninger, og det ville være forhastet å slutte at slike argumenter var fremmed for næringslivets menn. Moralsk og juridisk argumentasjon var utvilsomt vanlig i den pågående debatt - selv om det altså ser ut som det i første rekke var andre enn næringslivets representanter som førte dem i marken. Et unntak var direktøren i Norges Handelsstands Forbund, advokat Paul Franck. Han var samtidig redaktør av Handelsstandens Maanedsskrift og brukte atskillig spalteplass i dette organ til agitasjon for parilinjens i norsk pengepolitikk

Francks utgangspunkt var at valutaproblemet ikke bare var et materielt men like meget et moralsk spørsmål. "Det er vel neppe for meget sagt, at dette spørsmål er et av de aller viktigste baade for vor nuværende og fremtidige stilling og saavel økonomisk og finansielt som moralsk (i vid forstand)."⁶⁶⁾ Det det her gjaldt var "ikke alene landets samlede materielle interessesfære, men spørsmålet om vort folks moralske styrke og gode navn og rykte."⁶⁷⁾ Spørsmålet var "hvorledes den (nedskrivningen) innad og utad vil virke paa os som folk."⁶⁸⁾ Det dreide seg altså her ikke bare om moral i abstrakt forstand, men også om hvilke virkninger en eventuell devaluering ville ha for utlandets vurdering av Norge og nordmenn. For Franck og enkelte andre paritilhengere var en devaluering ikke noe annet enn en statsbankerot eller statlig tvangsakkord. Slike akkorder - og det gjaldt for staten like meget som for private - var bare forsvarlige dersom de var helt uunngåelige. Det var noe uhederlig i det å gå til akkord uten å være absolutt tvunget til det - det var en form for å omgå sine forpliktelser. Hele denne tankegang kommer klar til uttrykk

i det følgende avsnitt fra en av Francks artikler: "En nedskrivning av kronen gjennom reduktion av dens guldverdi betyr hverken mere eller mindre end en undlatelse av at opfylde sine forpligelser fuldt ut, om man vil en generell tvangsakkord fra statens side for alle forpliktelser i norske kroner. Men likesaa visst som den sunde opinion heldigvis endnu tar avstand fra, at en mand lurer sig fra sine forpliktelser ved en akkord, som han ikke absolut hadde behøvet at gaa til, likesaa visst og endda mere bør det være utelukket for staten at gaa denne akkordens vei uten absolut bydende nødvendighet - som en helt uundgaaelig nødsforanstaltning. At hævde dette standpunkt er ikke, som det i den sidste diskussion er blit sagt, ensbetydende med at dyrke gamle fordomme og sentimentale grunde, nei det betyr ganske enkelt, at man lar retslige og moralske forpliktelser gaa foran makelighets- og opporunitetshensyn."⁶⁹⁾

Når det gjaldt det moralske arguments "ytre" aspekt - hvordan utlandet ville vurdere Norge ved en eventuell devaluering - så var det to sider. På den ene siden var det spørsmål om nasjonens ære. Parilinjens var ifølge Franck "den eneste, som kan bringe os ut av krisen med uplettet honnør."⁷⁰⁾ Det gjaldt som nevnt "vort folks ... gode navn og rykte." Denne artikkelen avslutter med følgende oppfordring: "La os som ærekjær nation slite os frem til fuld indfrielse av vore forpligtelser."⁷¹⁾

Dette aspekt kom også fram i kónsul Hans Halvorsens innlegg på valutamøtet i Polyteknisk Forening.⁷²⁾ I dette innlegget som forøvrig var fritt for "ikke-materielle" vurderinger, forekom likevel følgende uttalelse: "Jeg har forsøkt at se dette spørsmål ut fra et objektivt forretningsmessig synspunkt og med en varm interesse for at jeg engang i fremtiden og helst saa snart som mulig skal kunne si til vore naboer i øst og syd, at den tikroneseddel som jeg har i min lommebok, den er like god som deres for den gir Norges Bank mig 10 kroner i guld for."⁷³⁾

Men det "nasjonale" argument hadde også en annen - og betydelig mer håndfast - side, nemlig hensynet til den utenlandske kreditt. "Eller hvilket av de to land vil fremtidig staa bedst i den internationale finansielle verden - det som

har slitt sig op til pari eller det som har nedskrevet?"⁷⁴⁾ spurte Franck. Og han avviste også på denne bakgrunn påstandene om at han dyrket "gamle fordomme og sentimentale grunde": "Netop fordi man paa hold i utlandet, som vi ikke godt kan eller bør negligere, anskuer saken slik, at vor økonomiske og finansielle situation ikke berettiger os til at løpe fra vore forpliktelser, netop derfor eller blandt andet derfor er guldparitetsstandpunktet ikke - som motstanderne gjerne hævder - "bare" diktert av moralske, juridiske og socialpolitiske hensyn, men det bygger ved siden derav og fuldt saa meget paa den ganske nøkterne og forretningsmassige opfatning, at vi statsøkonomisk og statsfinancielt seet i det lange løp vilde tape meget paa en nedskrivning."⁷⁵⁾

På bakgrunn av det kildematerialet som her er gjennomgått ser det ut til at den alt overveiende del av handelsstanden ble rammet økonomisk ved den raske kroneoppgangen i 1925. Det gjaldt begge de grupper som er behandlet - altså både fiskeeksportørene og importører og detaljister innen ulike andre bransjer. Det ser likevel ut til at fiskeeksportørene ble hardest rammet, noe som jo kunne ventes. Men også importgruppen meldte om problemer: tap på varelagrene, lavere omsetning, prispressende konkurranse. Ved forskjellige midler - bruk av rembourskreditt, minimale innkjøp etc. - søkte man å unngå tap - og klarte det i en viss utstrekning. Enkelte importører må til og med ha tjent på deflasjonen.

Det forhold at fiskeeksportørene stort sett var verst stilt og at vi blant importørene finner enkelte som hadde umiddelbar fordel av kronestigningen skulle kanskje tilsi en forskjell i graden av parivennlighet innen de to gruppene. Men ser vi på standpunktene til parispørsmålet viser det seg liten forskjell. Andelen av paritilhengere var omtrent den samme innen begge grupper, selv om det riktignok ser ut til at det var flere eksplisitte krav om pari innen importgruppen.

For begge grupper ytret sammenhengen mellom synet på pengepolitikken og de næringsøkonomiske interesser seg først og fremst i ønsket om en langsom kroneoppgang og enkelte krav om en foreløpig stabilisering. Men i likhet med hva vi har sett i kapitlene om industrien og skipsfarten kan de umiddelbare lønnsomhetsvurderinger bare forklare motstanden mot den raske kronestigning - ikke hvorfor man foretrakk en langsom utvikling mot pari framfor en devaluering av kronen.

V. HÅNDVERKERNE

Behandlingen av håndverkerne bygger hovedsaklig på Norges Håndverkerforbunds uttalelse til Valutakommisjonen, trykt som bilag 13 i dennes innstilling, og på årsoversikter over næringens økonomiske tilstand i 1925 og 1926 hentet fra forbundets organ, "Norges Haandverk". Forbundets arkiv er gjennomgått uten at det er funnet noe av interesse.

De økonomiske følger av paripolitikken for norske håndverkere måtte naturlig nok variere sterkt alt etter hva slags virksomhet som ble drevet. Enkelte grupper var avhengig av innførsel av råstoffer eller ferdigvarer. Man skulle tro at kronestigningen var fordelaktig for disse, men usikkerheten omkring valutasituasjonen og tapene på varelagrene gjorde fordelene tvilsomme. "For bedrifter som kjøper varer eller råmaterialer fra utlandet har kronestigningen og uvissheten med hensyn til den videre utvikling voldt vanskeligheter, besværliggjort en forretningsmessig drift og påført dem tap på sine varelagre."¹⁾ Både virkningene av tidsfaktoren og av konkurransen har utvilsomt vært de samme for håndverkere som for handelsfolk.²⁾ Om dette uttalte Håndverkerforbundet: "Innen en rekke håndverksfag er det almindelig i forbindelse med verksted å drive utsalg av ferdige produkter. På grunn av den sterke konkurranse mellom de innenlandske bedrifter og fra utlandet om det kjøpende publikums gunst, er bedriftene nødsaget til å sitte inne med lagre av råmaterialer og ferdige varer i godt utvalg. Hertil kommer at materialene tildels må lagres i lengre tid før de kan tas i bruk. For disse bedrifter har kronestigningen med det efterfølgende prisfall foranledige tap på lagre av råmaterialer og ferdige varer."³⁾ Også i årsrapportene var meldinger om nedskrivning av varelagrene vanlig.⁴⁾

Derimot slapp de gruppene som bare produserte etter bestilling og som bare kjøpte råmaterialer for det daglige behov lettere unna tap. Siden det vanligvis var bestillingsdagens priser som ble lagt til grunn for det ferdige produkts verdi skulle disse grupper i noen grad kunne utnytte tidsfaktoren til sin fordel.

Enkelte håndverkere sto i samme stilling som hjemmeindustri utsatt for utenlandsk konkurranse. Således meldte møbelsnekkerne at "Grundet kronens stigning begunstigedes indførslen av møbler fra Sverige og Danmark."⁵⁾ Skomakerne meldte om sterkt prisfall på nytt skotøy som en følge av kronestigningen og importen fra utlandet. Reparasjonsprisene derimot hadde ikke gått ned tilsvarende "paa grund av de bundne arbeidslønsutgifter." Folk kjøpte derfor nye sko - ifølge vår kilde - framfor å betale dyrt for reparasjoner.⁶⁾ Også andre meldte om vanskeligheter med å få redusert drifts-omkostningene tilstrekkelig.⁷⁾

Det mest utbredte klagemål fra håndverkernes side var kronestigningens virkninger på omsetningen. Fra hele landet og innen alle håndverksgrupper ble det meldt om omsetningssvikt. Den ble vanligvis tilskrevet publikums mænglende kjøpeevne, men folks avventende holdning i håp om ytterligere prisfall ble også nevnt som en grunn.⁸⁾

Det ser således ut til at den norske håndverkerstand sto i en situasjon som dels tilsvarte hjemmeindustrien, dels handelsstanden. Enkelte grupper var utsatt for økende konkurranse fra utlandet, andre grupper kunne dra fordel av lavere priser på utenlandske råstoffer og ferdigvarer. Alle var imidlertid plaget av tapene på varelagrene, og det later til at dette forhold, sammen med omsetningssvikten gjorde at kronestigningen alt i alt virket uheldig på håndverksnæringen.

Enkelte bransjer var avhengig av andre deler av næringslivet. Således framgår det klart av årsmeldingene at bygningsfagene var spesielt dårlig stilt, og grunnen var at bygningsindustrien lå praktisk talt helt nede.

Det ble for øvrig meldt om generelt dårlige tider og at forholdene i 1925 og 1926 var vanskeligere enn tidligere år. De følgende uttalelser er typiske for stemningen. Fra Drammen: "Stort set klager alle fag laar paa omsætningen."⁹⁾ Fra Tønsberg: "depressionen (virker) sterkt inden alle vore brancher"¹⁰⁾ Fra Kragerø: "Haandverksforholdene her har ikke i mands minde været saa daarlige som nu. Saavel svende som mestre maa reise fra byen og søke arbeide andet steds. Her er intet lyspunkt."¹¹⁾ Skredderne: "Aaret 1925 har for vort fag været daarligere end paa flere aar."¹²⁾ Og året etter: "Stillingen maa fremdeles siges at være præget av de daarlige tider."¹³⁾ Skomakerne: "Aaret (1926) har i skomakerfaget været det daarligste nogen paa længe kan mindes."¹⁴⁾ Og fra malerne: "Aaret 1926 maa baade

i økonomisk og faglig henseende betegnes som slettene end nogen av de foregaaende aar. I de 40 aar undertegnede har været bosat i Oslo er det vist første gang det har indtruffet at dyktige, fast bosittende svender har gaat ledige i feriemånederne."¹⁵⁾

Helt enstemmig er de negative uttalelsene riktignok ikke, i hvert fall ikke for året 1925. Fra Bodø, Narvik og delvis Ålesund og Notodden ble det meldt om middels eller forholdsvis gode tider.¹⁶⁾ Samtidig ble det også rettet en advarsel mot å klage alt for mye. En glassmester fra Ålesund mente at "haandverkerne er svært snare til at klage over daarlige tider; vor stand er antagelig en av de stænder som har gaat best ut av den heksedans som samfundet er oppe i."¹⁷⁾ Og fra instrumentmakerne ble det - noe galgenhumoristisk - meldt om et lite lyspunkt: "De forretninger som har brillehandel er dog bedre stillet - folk maa jo se selv om tiderne er flæue."¹⁸⁾

Til tross for kronestigningens alment uheldige virkninger er det ingen tegn til krav om en annen pengepolitikk. Selv om mange som berettet om næringens tilstand utover landet ga valutasisuasjonen helt eller delvis skylden for elendigheten, var det ingen som antydet at politikken burde legges om. Når det gjaldt Norges Håndverkerforbunds stilling var denne svært så klar. Forbundet uttalte om dette: "Med hensyn til spørsmålet i sin almindelighet om kronen skal bringes op i sin normale kurs, vil man uttale at vårt land bør søke dette gjennomført, idet man har den tro at også håndverkets utøvere vil kunne bære de hermed forbundne ofre."¹⁹⁾

Det var enighet innen forbundets arbeidsutvalg om dette standpunkt. I referatet fra møtet der saken ble behandlet heter det blant annet: "Man var enig om at kronen maatte oparbeides til guldparitet og vedtok linjer for besvarelsen av spørsmålene."²⁰⁾

Men kronestigningen måtte foregå langsomt og trinnvis slik at bedriftene hadde muligheter til å gjennomføre sine kalkulasjoner og til å avbetale sin gjeld. Skulle derimot stigningen skje raskt, "må den befryktes å medføre så store tap for en rekke bedrifter at de vanskelig vil kunne bære dem. Hertil kommer at man må regne med stigende tap på utestående fordringer. Skjer derimot stigningen langsomt og

nogenlunde jevnt, ikke i store sprang, antas den ikke å ville medføre større vanskeligheter enn at bedriftene vil make dem, og en pundkurs av 18,16 står i så tilfelle som et ønskelig mål."21)

Det synes klart at Håndverkerforbundet i noen grad undervurderte problemene i forbindelse med kronestigningen. Den betydelige omsetningssvikten var således ikke ventet - tvert i mot. "Kronestigningen har medført reduksjon i prisene, hvilket imidlertid ennå ikke har resultert i den ventede økede omsetning."22) Man regnet altså med at omsetningen ville komme til å øke etterhvert som prisene sank. Samtidig ville bedriftens egenkapital få større kjøpekraft, hevdet man, og kapitalbehovet ville bli mindre.23) Dette synes som en temmelig tvilsom vurdering idet jo egenkapitalen måtte nedskrives i takt med det synkende prisnivået.

Gjeldsspørsmålet ble også behandlet, men man mente dette problemet ville lettes ved de positive følger av den økte kroneverdi. "Det lavere prisnivå og den bedre kronkurs antas imidlertid å ville gi øket tillid, hva der atter vil medføre øket og jevnere omsetning, som igjen skulde gi større evne til å avvikle lånene."24)

Det later i det hele tatt til å ha vært en utbredt forestilling blant håndverkerne at en parikrone ville løse mange av de kriseproblemer som herjet næringslivet. Håndverkerforbundets uttalelse til Valutakommisjonen antok som vi har sett økt omsetning og økt tillit som en positiv virkning. Det samme var tilfelle for en av gullsmedenes rapporter: "Vor valutas stigning maa vel imidlertid i det lange løp bety lavere leveomkostninger, overhodet lavere omkostninger og økende kjøpeevne."25) Også barbererne var optimistiske tross alt: "Hvis kronen nu snart stabiliseres i pari ser det jo ikke saa værst ut..."26) Og en melding fra Kristiansund tyder på at man hadde ventet bedre tider på tross av (eller på grunn av?) kronestigningen: "...jeg tror man i sin almindelighet hadde haabet paa lysere tider, men er blit skuffet i saa maate."27)

I en redaksjonell kommentar i "Norges Haandverk" ble det framholdt at pari ville være det beste for landet og for folket som helhet. Under overskriften "Motløsheten brer sig",

priste redaktøren håndverkerstanden for at den ikke deltok i klagekoret over paripolitikken. Det var "en glæde at konstatere at denslags (jeremiader) ikke kommer fra vor egen kreds." "Hvis det for landet er det beste," framholdt han, "at vi arbeider os op til den gamle paritet av kronen, at vi faar vore priser nedover og overhodet kommer paa nivaa med vore nabolande og verdensmarkedet, da faar hensynet til folket som helhet gaa foran spekulanterne og dem som har disponert uheldig."²⁸⁾

Til tross for at kronestigningen ser ut til å ha medført vanskligheter for de fleste håndverkere, ga håndverkernes næringsorganisasjon klar støtte til den offisielle valuta-politikk. Det synes heller ikke å ha kommet til uttrykk noen motstand mot paripolitikken hos forbundets menige medlemmer. Både årsmeldingene og den ovenfor siterte glede over mangelen på "jeremiader" fra håndverkernes side bekrefter dette.

I sin uttalelse til Valutakommisjonen ga Norges Håndverkerforbund uttrykk for vilje til å yte et offer for å nå det ønskede mål, men på den annen side later det til at størrelsen av dette offeret ble noe undervurdert. Samtidig førte næringens økonomiske vanskeligheter under den raske kronestigningen til at forbundet - i likhet med flere andre næringsorganisasjoner - gikk inn for at deflasjonen måtte gjennomføres langsomt og gradvis.

VI. JORDBRUK OG SKOĞBRUK

I dette kapitlet har vi for bøndenes vedkommende i første rekke hentet kildematerialet fra Norges Bondelags arkiv og fra organisasjonens medlemsblad, "Norges Bondeblad", for 1925 og 1926. Avsnittet om skogeierne bygger på bilag 9 til Innstilling fra Valutakommisjonen og på stoff fra "Skogeieren", organ for Norsk Skogeierforbund. Dessuten er Skogeierforbundets arkiv gjennomgått. Endelig har vi for fullstendighetens skyld referert Norsk Bonde- og Småbrukerlags svar til Valutakommisjoner trykt som bilag 10 til dennes innstilling.

Verdenskrigen og etterkrigskrisen skapte endrete forhold for jordbruket som for de andre næringene.¹⁾ I de første krigsårene var prisstigningen på jordbruksprodukter mindre enn stigningen i engrosprisnivået, men avsetningen var til gjengjeld bedre og det later til at bøndene var stort sett fornøyd. Tvangsdyrkingen av korn i 1918 førte til en ny situasjon. Bøndene fikk økte utgifter til leie av arbeidshjelp og til innkjøp av driftsmidler, kunstgjødsel og såkorn. Samtidig ble inntektene av husdyrbruket sterkt redusert i forhold til hva det ellers ville ha vært på grunn av formangelen - høyavlingene ble redusert og kraftforet forsvant nesten fullstendig. Produksjonen ble trolig redusert med ca. 30% og inntektstapet er beregnet til 20%. Samtidig ble mye av husdyrbestanden realisert.

Etter krigen ble det dyrt å omstille seg igjen - husdyrbestanden skulle gjenopprettes. Dessuten økte driftsutgiftene. Resultatet var lavere nettoavkastning. Derimot førte ikke etterkrigskrisen til så store tilbakeslag for jordbruket som for de andre næringene. Prisene på jordbruksvarer sank mindre enn andre priser i 1921-23, og steg mer enn engroprisene i 1924. Fram til 1925 lå jordbruksprisene på et høyere nivå enn engrosprisindeksen.²⁾ Driftsresultatet i 1921/22 og 1922/23 var likevel dårlig. Året etter hadde imidlertid et godt driftsresultat og 1924/25 var et bra år. Avsetningen var blitt betydelig lettere enn før krigen idet staten overtok matkorn til forutfastsatte priser.

Bøndene var blant de næringsgrupper som måtte bli hardest rammet av paripolitikken. For det første måtte man regne med et kraftig prisfall på jordbruksprodukter og tidsfaktoren ville gjøre det umulig å senke omkostningene i takt med prisfallet. For det andre - og dette var enda alvorligere - var gjeldsbyrdene i jordbruket store og de ville øke ytterligere som følge av deflasjonen.

Det var likevel stor forskjell på hvordan krisen virket på de ulike jordbruksgruppene. Beregninger av nettoavkastningen viser at krisen stort sett rammet de mindre bruk hardere enn de større.³⁾ Dessuten var det nettopp på de mindre bruk at det var vanlig med fiske eller skogsdrift som tilleggsyrke - og krisen i disse næringene forverret situasjonen ytterligere for disse gruppene.

Til tross for den utsatte stilling kronestigningen satte jordbruks- og skogbruksnæringen i, gikk det lang tid før Norges Bondelag, bøndenes næringsorganisasjon, tok noe initiativ i valutasaken. Riktignok ble det allerede i januar 1925 nedsatt en komite til å "utrede spørsmål vedrørende vår valutapolitikk."⁴⁾ Men det var før kronestigningsperioden hadde satt inn, så dette kan ikke ha vært bakgrunnen for initiativet. Hva bakgrunnen egentlig har vært er uklart - kanskje var det den store riksoekonomikonferansen som ble avholdt på denne tiden som hadde aktualisert problemet. Komiteen trådte i hvert fall i virksomhet og avla en innstilling i september 1925. Denne var ganske kort og konkluderte med at det var viktig at det nå ble grepet inn for å forhindre spekulasjon i den norske krone.⁵⁾

Innstillingen ble så behandlet i arbeidsutvalgsmøte i Bondelaget den 29/9 sammen med henvendelsen fra Valutakommisjonen med spørsmål om kronestigningens virkninger på næringen. I referatet fra dette møtet står følgende å lese: "I anledning anmodning om uttalelse fra Bondelaget til valutarådet om valutaspørsmål og i anledning av fremlagt innstilling fra valutakomiteen fattedes følgende beslutning: Man finner ikke for tiden grunn til å avgi uttalelse om valutaspørsmålet."⁶⁾

Vi skal etterpå drøfte bakgrunnen for dette vedtaket og for Bondelagets behandling av parispørsmålet i det hele. Men la oss først skissere sakens faktiske utvikling. Neste gang valutaspørsmålet ble tatt opp var i arbeidsutvalgsmøte 15/4 1926 der Valutakommisjonens innstilling ble behandlet. En av Bondelagets viseformenn, Asmund Enger, foreslo da at det skulle vedtas en uttalelse som krevde stabilisering av den norske krone i tråd med Valutakommisjonens innstilling.⁷⁾ Men heller ikke denne gangen kom det til noen avgjørelse, og saken ble utsatt. En tid etter ble en rekke henvendelser fra lokallagene oversendt regjeringen "med Bondelagets tilslutning."⁸⁾

På Bondelagets landsmøte i juni 1926 ble den økonomiske situasjon på bygdene behandlet av landsstyret og representantskapet og det ble vedtatt en resolusjon med krav om nedsatt diskonto og nedsettelse av bankenes rentemarginal. Det ble indirekte gitt støtte til valutaoverenskomsten mellom staten og Norges Bank, men det framkom ikke noe krav om nedskrivning.⁹⁾

Først i november ble valutaspørsmålet behandlet for alvor. Da ble det innkalt til landsstyremøte i Bondelaget for å behandle den økonomiske situasjon i bygdene. Bakgrunnen for møtet var den nye kronestigningen som satte inn på dette tidspunkt. Det hadde vist seg "at det ikke var mulig for Norges Bank at holde den (kronen) paa det niveau, hvor den nu hadde staat i 3-4 maaneder."¹⁰⁾ Som første punkt på dagsorden sto nå behandlingen av valuta- og diskontospørsmålet. En komite som tidligere var nedsatt med Enger som formann framla en innstilling. Denne er ikke bevart, men av debatten på møtet framgår det at den konkluderte med at det nå var viktig at kronen ble ført opp i pari så raskt som mulig og at den ble holdt der. Etter en lang debatt ble det nedsatt en redaksjonskomite. I det forslag til uttalelse som denne framla var kravet om en rask stigning til pari fraveket. Parispørsmålet ble i steden behandlet i følgende formulering: "Kronens stabilisering på et etter dens innenlandske kjøpeevne naturlig og for de produktive bedrifter ønskelig nivå finner man det nu nytteløst å bringe i forslag, idet de ansvarlige myndigheter ikke har tatt hensyn til de fremkomne forestillinger og valutakommisjonens innstilling på et tidspunkt da sådan stabilisering burde vært foretatt."¹¹⁾ Et medlem av redaksjonskomiteen

framla imidlertid en mindretallsinnstilling som gikk inn for "å bringe kroneverdien ned og stabilisere den på et naturlig nivå, hvor de næringer som har livets rett selv kan bli istand til å greie sine forpliktelser."¹²⁾ Dette forslag samlet 3 stemmer i landsstyret, mens flertallsinnstillingen ble vedtatt med stort flertall.

Et karakteristisk trekk ved Bondelagets behandling av valutaspørsmålet var en ganske bemerkelsesverdig passivitet i den første kronestigningsperioden. Bondelagets diskusjon og behandling av denne saken synes å ha vært forskjøvet et år i forhold til det som var vanlig i de andre næringsorganisasjonene. Høsten 1925 - på et tidspunkt da kronen allerede i flere måneder hadde steget kraftig og de andre næringsorganisasjonene i større eller mindre grad behandlet valutaspørsmålet inngående, valgte Bondelaget å tie. Og ikke nok med det - Bondelaget ønsket heller ikke å svare på Valutakommisjonens henvendelse til næringsorganisasjonene om kronestigningens virkninger på næringene. Bondelagets passivitet i denne saken ble ytterligere stilt i relieff ved den måten saken ble behandlet: På en 17 punkts dagsorden med blant annet en rekke helt uvesentlige saker, ble valutaspørsmålet behandlet som punkt 14. Det er vanskelig å tolke alt dette på annen måte enn at saken på dette tidspunkt var svært lavt prioritert.

Det framgår ikke direkte av kildene hva som var bakgrunnen for disse beslutninger - eller snarere mangel på beslutninger. En grunn til å unnlate å uttale seg kan ha sprunget ut av det litt problematiske forhold mellom Bondelaget og Bondepartiet. Bondelaget søkte å framstå som en rent faglig organisasjon, og overlot gjerne de mer politisk betonte saker til Bondepartiets stortingsgruppe. Det var en slik begrunnelse som ble hevdet ved beslutningen om å utsette Engers forslag om stabiliseringskrav våren 1926.¹³⁾ Og selv på landsstyremøtet i november 1926 hevet det seg røster mot å vedta noen uttalelse overhode: "jeg er ikke sikker paa om det er hensigtsmæssig nu, efterat man har trukket politiken ind i det forhold, at drive med disse resolutioner", uttalte rittmester Ebbe Astrup. "Jeg har i hvert fald aldrig set at høires centralstyre har sendt resolutioner til Stortinget. Man kan si at dette er en faglig forening, og det kan vi naturligvis godta selv, men det er bare det beklagelige, at det er ingen utenfor vor egen kreds som vil godta det."¹⁴⁾

Selv om saken ble overlatt til Bondepartiets stortingsgruppe våren 1926, er det liten grunn til å tro at en slik "arbeidsfordeling" lå til grunn for Bondelagets passivitet høsten 1925. Da krisen virkelig slo ut i norsk jordbruk var det ingen slike hensyn som hindret Bondelaget i å vedta resolusjoner. Og når det gjaldt diskontospørsmålet - som vel også må sies å være av "politisk" natur like mye som valutaspørsmålet - så hadde Bondelaget aldri hatt noen hemninger med å uttale seg om dette.¹⁵⁾ Det faktum at Bondelaget også avslo å besvare Valutakommisjonens spørsmål om kronestigningens virkninger på landbruksnæringene, tyder heller ikke på at det var slike betraktninger som lå til grunn for Bondelagets manglende initiativ.

En grunn til den lave prioritering av valutaspørsmålet høsten 1925 kan ha vært at bøndene på dette tidspunkt enda ikke hadde merket så mye til kronestigningens virkninger. Beregninger av driftsresultatet for regnskapsåret 1925/26 viser riktignok ikke noe særlig bra resultat.¹⁶⁾ Men det later til at det var prisutviklingen i siste del av dette driftsåret som ga dette dårlige resultat. I driftsårets begynnelse var det tvert i mot omkogningsnivået som sank. Prisnedgangen på jordbruksprodukter hadde på det tidspunkt Bondelagets styremøte ble avholdt enda ikke begynt å gjøre seg gjeldende for alvor.¹⁷⁾ Heller ikke gjeldskrisen hadde slått ut for fullt på dette tidspunkt.

Taktiske overveielser har også bidratt til Bondelagets vedvarende passivitet i parispørsmålet. Formannen i Bondelaget, statsråd Mellbye, uttalte på landsstyremøtet høsten 1926 rett ut at frykten for komme i samme bås som kommunistene hadde påvirket hans vurdering av problemet: "En av de ting som for mig spillet lidt ind ved bedømmelse av denne situation var dette at vi derved vilde komme ind i en noget uakte alliance, nemlig med kommunisterne."¹⁸⁾

Det var for øvrig også grunn til å tro at enigheten innen Bondelaget om valutaspørsmålet ikke har vært like stor bestandig. Hvorvidt en eventuell uenighet på dette området kan ha betydd noe for Bondelagets taushet høsten 1925, er det vanskelig å si noe om på grunnlag av foreliggende kildemateriale. På landsstyremøtet om høsten året etter kom det klart fram uenighet i parispørsmålet, men situasjonen var riktignok nå en annen. På dette tidspunkt lå kroneverdien snaut 7%

fra pari. Man skulle kanskje tro at representantene for en så utsatt næring som jordbruket ville finne en kroneopp- gang på ytterligere 7% som umulig å make tatt i betraktning av at den ville komme på toppen av den sterke stigning som allerede hadde funnet sted. Men, nei. Tvertimot gikk komiteinnstillingen som vi har sett inn for at kronen nå skulle føres opp til pari så raskt som mulig. "Saken er den", sa statsråd Mortensen i sitt innledningsforedrag, "at alt hvad vi skal kjøpe maa vi betale efter en kurs av 26 pr.pund, for prisen for importerte varer beregnes efter den kurs, mens alt hva bønderne skal sælge, det faar de betalt efter pari kurs..."¹⁹⁾

For å komme bort fra disse forhold var det nødvendig å få gullfestet kronen - å få fast grunn under føttene. Det ville regulere seg, mente professor Lende-Njaa, "naar vi har faat en fast kronekurs, og netop derfor er det, slik som innstillingen er, nødvendig at vi jo før jo heller maa komme paa et fast grundlag."²⁰⁾ Enger mente at bøndene, skogbrukerne og også fiskerne "nu bare vilde tjene paa at vi snart faar kronen op i pari, saa vi kan faa fast grund under føtterne. Vi maa nemlig alle være opmerksom på det, at vi kommer ikke til at kunne arbeide os opover igjen, vi kommer ikke ned paa et niveau hvorfra vi kan begynde at stige igjen, før vi er kommet ned paa pari."²¹⁾ Som skogeier var det særlig tømmerprisene Enger tenkte på: "Efter min opfatning vil vi aldrig faa nogen stigning i tømmerprisene, før vi kommer ned paa hel paritet, og før trælasterprisene utenlands svinger op slik, at de driver fabrikkenes priser opover."²²⁾

Det var også andre argumenter som ble ført i marken for en uttalelse for pari - særlig ble faren for inflasjon framhevet dersom ikke kronekursen nå ble festnet så snart som mulig. Dette kom fram i selve komiteinnstillingen der følgende ble referert: "Ellers vil vi kunne risikere at de ydede ofre blir forgjæves, at kronen vil ramle nedover igjen, og hvor den da vil stoppe vil ingen kunne overse, idet man baade indenlands og utenlands vil maatte nære begrundet mistillid til hele vor nationale økonomi."²³⁾ Dessuten ville en ny inflasjon bare føre til økede skatter: "om vi faar en jævne kurs paa kronen, saa faar vi det igjen i vor skatteseddelskurs"²⁴⁾, uttalte Enger. Mellbye beklaget at stabiliseringsforsøket ikke hadde lyktes, men "det hadde vel ikke været

mulig at holde kursen paa det niveau uten en ny inflation, og det kunde jo ogsaa ha sine betænkelige følger."25)

Nå ble imidlertid som vi har sett komiteens forslag ikke vedtatt. Det gjorde seg gjeldende atskillig motstand mot eksplisitt å kreve kronen hevet til pari kurs. Dels ble det reist tvil om muligheten til å holde den der, dels møtte forslaget motstand fra nedskrivningstilhengere.

"Naar man mener ... at næringslivet allikevel ikke vil magte at holde kronen i pari," sa gårdbruker Erling Bjørnson, "... saa vil jeg ikke være med paa en uttalelse om, at nu maa man faa kronen op i pari snarest mulig. Og er det ogsaa, da synes jeg heller vi skulde gaa den omvendte vei..."26)

Fra flere hold ble det dessuten hevdet at når Bondelaget hadde gjort så lite med saken før, ville det bare skade organisasjonen om man uttalte noe krav om pari nå.

"Vi har i det spørsmål ladt det faa drive, og har i grunnen øvet en saa liten indflydelse, at det er vel det bedste at vi siger mindst mulig i dette spørsmål"27), sa gårdbruker Sevrin Brokstad. Forsøksleder O. Glærum var enig: "Jeg tror det vilde være en fordel om vi ikke tok det med (kravet om pari) - baade paa grund av vor fortid og paa grund av vor fremtid."28) Det er altså tydelig at det innen Bondelagets egne rekker gjorde seg gjeldende en erkjennelse av at Bondelaget ikke hadde gjort stort for å bekjempe paripolitikken.

Det ser ut til at Bondelaget ikke på noe tidspunkt erklærte seg som tilhengere av en devaluering av kronen. Det er mulig at stemningen i ledende Bondelagskretser var for en nedskrivning om våren 1926 - Engers forslag om stabilisering i tråd med Valutakommisjonens innstilling kan tyde på det. Men rent bortsett fra at Engers forslag aldri kom til realitetsdrøfting, er det viktig å legge merke til at Enger henviste til Valutakommisjonens forslag - som jo ikke gikk ut over kravet om en rent foreløpig stabilisering og der spørsmålet om kroneverdiens endelige skjebne ble å avgjøre på et senere tidspunkt. Nå kan riktignok henvisningen til Valutakommisjonens innstilling ha vært et taktisk trekk for å gi en eventuell resolusjon fra Bondelaget en større tyngde.

Men en rekke uttalelser tyder på at dersom Bondelagsfolkene hadde noen mening om det endelige mål for den norske kroneverdien, så var ikke deres syn på dette særlig forskjellig fra det vi har sett at andre av næringslivets menn inntok. I debatten på valutamøtet høsten 1926 uttalte gårdbruker Ole J. Hafstad følgende: "Vi er nok allesammen enig i at kronen bør arbeides op i pari, men det maa foregaa paa en naturlig maate, ved at man stimulerer produktionen, saa man kan faa alle hænder i arbeide."²⁹⁾ Og videre: "det er gaat altfor fort ... jeg mener, at kronen ikke skulde bringes op i pari hurtigere, end at de næringsveier, som overhodet har naturlige betingelser, burde ha været sat i stand til at klare sine forpligtelser." Og Enver selv uttrykte seg på tilsvarende måte: "Likeldes er vi (komiteen) helt ut enig i, at kronestigningen er foregaaet altfor raskt."³⁰⁾

Det ser altså ut til at det ikke var paripolitikkenes målsetting som ble kritisert, men dens gjennomføring. I likhet med de fleste innen andre næringer var det ikke kronestigningen i seg selv man var misnøyd med, men dens raske tempo. Dette bekreftes av andre uttalelser fra Bondelagshold. I et innlegg i Norges Bondeblad uttalte et av landstyreets medlemmer: "Det er en både æres- og velferdssak å arbeide kronen op i pari ..."³¹⁾ Og i representantskapets resolusjon av 18/6-1926 snakkes det om å "hindre en yderligere unaturlig stigning av kronekursen."³²⁾ Betyr dette at det ikke var Bondelagets mening at en eventuell "naturlig" kronestigning skulle hindres?

Når Bondelaget omtalte sitt alternativ til den økonomiske politikk så var det ikke så meget et stabiliseringsprogram som ble framholdt - noe slikt hadde aldri kommet fra Bondelaget. Det var den "korte avviklings linje" som ble satt opp mot den førte politikk. I en kommentar til landstyreets resolusjon høsten 1926 uttalte Enger blant annet: "Det var mange deriblandt jeg, som var imot at våre offentlige myndigheter i sin tid valgte den såkalte "lange avviklings linje" med bl.a. arbeidsledighetsbidrag og bankstøtte fra statskassen. istedenfor å ordne tingene med en gang med orientering mot et normalt nivå, da krigen var slutt - sådan som Sverige gjorde det."³³⁾

Men denne korte avviklingslinje som Enger her stilte opp forutsatte jo ingen nedskrivning av kronen. Tvert imot forutsatte den en rask deflasjonsperiode med hurtig stabilisering og gjenopprettelse av gullstandarden på det gamle førkrignivå. Det var dette som skjedde i Sverige.

Heller ikke etter at "den lange avviklings linje" var blitt valgt, gikk Bondelaget inn for noe stabiliseringsprogram. Alternativet til den førte politikk var nå diskontonedsettelse og skattelettelser. Dette framgikk blant annet av de mange krav om diskontonedsettelse som ble fremmet fra Bondelaget.³⁴⁾ Og i debatten på valutamøtet høsten 1926 ble disse sakene skjøvet i forgrunnen. De kom fram i komiteerinnstillingen,³⁵⁾ og de ble klart prioritert av de fleste debattantene. Glærum mente at "Disse spørsmåal ... er av en ganske anden vigtighet end kronestigningen."³⁶⁾ Gårdbruker Johan Garnes gikk inn for å få rentemarginalen nedsatt og uttalte at "forsaavidt en opgang av kronen til fuld paritet vil hjælpe til at faa det i stand, er jeg enig i at man arbeider for det, dersom man mener at man ikke behøver at frygte noget tilbakeslag."³⁷⁾ Og gårdbruker Johs. Bragstad uttrykte seg slik: "Hos os er det nemlig saa, at det som trykker os aller mest, det er skatteprocenten og rentene ..."³⁸⁾ I den uttalelse som ble vedtatt på dette møtet var da også nedsettelse av diskontoen og rentemarginalen og kravet om skattelettelser de to første punktene som ble tatt opp.

På landsstyremøtet ble det for øvrig fremmet et krav som vi ikke har sett eksempler på fra andre næringsgrupper. Det dreide seg om et forslag om gjeldsnedskrivning, og kravet ble reist av gårdbruker J.O.Aashamar. Man måtte søke en ordning, mente han, "saaledes at skyldnere, som har stiftet gjæld under høikonjunkturen, da kronen var nede i en værdi av 40-50 øre, ikke kan tvinges til at betale tilbage det dobbelte av det de har laant -"³⁹⁾ Men forslaget fikk ingen støtte. "Hvad angaar spørsmålet om nedskjæring (av gjæld), saa er det en ting vi ikke har noget tilovers for," uttalte Enger. "Det vil ofte ikke hjælpe der hvor det kan trænges mest, og det vil ofte føre til at sparerne kommer til at tape penger".⁴⁰⁾ Lende-Njaa syntes at de

som holdt på alminnelig gjeldsnedskrivning mente "noksaa meget om bolsjevikerens likvidation .."⁴¹⁾ Det samme mente Garnes: "Det er for meget av socialisme i det."⁴²⁾

Vi har hittil tatt for oss Bondelagets behandling av paris spørsmålet på det sentrale plan. Representativt materiale fra enkeltmedlemmer eller lokallag som tilsvarende det vi har funnet hos rederne og handelsstanden har vi ikke hatt til rådighet, og det er derfor vanskelig å vurdere "grassrotas" stilling til valutapolitikken. Men noe kan vi likevel si om dette.

Etter hvert som deflasjonens virkninger begynte å gjøre seg gjeldende utover bygdene, reiste bøndene seg til motstand. Flere av Bondelagets lokalforeninger sendte som nevnt henvendelser til Bondelagets ledelse om krisen på landsbygda. Innholdet i de fleste av disse er ukjent. Men to av dem ble trykt i Bondelagets beretning for 1926. Det skulle være grunn til å anta at disse var forholdsvis representative siden de ble gjengitt som eksempler.

Årsmøtet i Innherred krets uttrykte "sin beklagelse over det nu herskende økonomiske diktatur og de uheldige retningslinjer hvorefter vår pengepolitikk er ledet i de siste år."⁴³⁾ Man fryktet "økonomisk katastrofe" og henstilte til myndighetene "å være sig sitt ansvar bevisst og gripe inn med alle de midler som står til deres rådighet."⁴⁴⁾ Nordre og Søndre Hedmark kretser klaget også over krisens virkninger blant bøndene. Dessuten ble det i punktvis form stilt opp en del krav til endringer i den økonomiske politikk. Statens og kommunenes forbruk måtte hugges ned "med skarp øks" og tolltariffen måtte revideres. Om valutaspørsmålet ble det uttalt at man måtte "benytte alle midler til om mulig å stabilisere kronen på et nivå hvor den kan holdes over et lengere tidsrum."⁴⁵⁾ Noe krav om en endelig nedskjæring av kronen framkom altså ikke i disse uttalelsene heller. Men de gir et klart eksempel på den alminnelige misnøye med den økonomiske politikk.

Jordbrukskrisen førte også til tiltak av forskjellig slag som ikke ble gjennomført i Bondelagets regi - selv om det sikkert ofte var bondelagsfolk som tok initiativet. Det ble arrangert massemøter, og landbruksselskaper, jordbrukssalgslag og herredsstyrer ble mobilisert. Stortinget mottok en rekke

henvendelser.⁴⁶⁾ Denne massebevegelsen på landsbygda skjød fart utover våren 1926 og førte til at både Bondepartiet og Arbeiderpartiet interpellerte i Stortinget. Vi fikk en interpellasjonsdebatt der parispørsmålet sto helt sentralt.⁴⁷⁾

Av debatten på Bondelagets landsstyremøtet om høsten gikk det fram av flere av innleggene at misnøyen blant bøndene slett ikke avtok. En rekke^{nye} uttalelser fra kretsene og lagene hadde kommet inn og disse ble opplest på møtet. "Men det gjærer i bygdene", uttalte Skuggevik. Han var pålagt å si, sa han, "at dersom ikke vor stortingsgruppe nu setter fuldt alvor ind ^{og} markerer stillingen ... saa behøver vi ikke at mobilisere til næste valg. Slik er stillingen."⁴⁸⁾ Og landbruksskolebestyrer Sendstad kunne berette om opprørsrykter og planer om bondetog til Oslo: "Det blev sagt mig i telefonen igaar, at det vi maatte tilstræbe nu, det var at gjøre hvad vi kan for at avværge at der blir oprør, for det brænder mange steder, og harmen er stor. Der har været talt om et bondetog til Oslo efter nytaar..."⁴⁹⁾

Gjæringen på bygdene forplantet seg - med redusert styrke - til deltakerne på landsstyremøtet - det vil si til de utsendte bygderepresentantene. Det kom til uttrykk tildels sterk misnøye med Bondelagets politikk - eller mangel på politikk. Som vi har sett hevdet man at Bondelaget hadde latt parispørsmålet drive. Aashamar tok enda sterkere i: "Det som Norges Bondelag hittil har gjort, er gjerne bare blit kvaksalverraad, vi har ikke følelsen av utover bygderne, at vi har faat nogen navneværdig hjelp. Det hele gaar op i snak ... Hvad vi hadde ventet ... og hvad der muligens kunne ha hjulpet, det var en stabilisering av kronen, en stabilisering for en længere tid paa det niveau."⁵⁰⁾ Brokstad mente at landsstyremøtet ville ha avgjørende betydning for bøndenes syn på Bondelaget. "For det kan ikke dølgjes", sa han, "at bondelaget liksom begynner at faa en skygge over sig, og folk begynner mere og mere at spørre sig selv - og det faktisk med grund - hvor indsatsen fra bondelaget blir av."⁵¹⁾

Misnøyen rettet seg også mot det forslaget Engerkomiteen hadde lagt fram. Innstillingen var velment og bra, men utilstrekkelig, mente Glærum: "naar jeg sammenligner denne

indstilling med det som blev læst op her i formiddag, de uttalelser som var kommet ind fra kredsene utover landet, - da synes jeg at det som er sagt i denne indstilling ikke paa langt nær er tilstrækkelig."52) Bjørnson karakteriserte det hele som "en slet indstilling." "Jeg hadde ventet noget som kunne løses i en fart, et utslag av det vi føler ..."53) Bjørnsons uttalelse bærer preg av den maktesløshet man følte overfor utviklingen av krisen. Den samme maktesløshet ble på nytt avspejlet litt senere i samme innlegg: "Vi har en mand som heter Rygg, og han er mægtigere .. end selve Gud fader. Der hjælper ikke al verdens resolutioner."54) Hafstad ønsket også en mer drastisk uttalelse og eventuelt bruk av drastiske midler. Det samme krav ble stilt av gårdbruker Karl Saxebøl - for "det nyttet ikke for os at være pene og pyntelige længere."55)

Kritikken av Bondelagets politikk og kravene om en mer aktivistisk linje kom karakteristisk nok fra de utsendte landsstyrepreressantene. Det var i første rekke gårdbrukerne - støttet av en forsøksleder og en fylkesskolebestyrer - som kritiserte komiteinnstillingen og krevde bruk av mer drastiske midler, og det var disse som motsatte seg forslaget om en uttalelse for pari. På den andre siden sto en professor, en landbruksskolebestyrer, en skogeier, en overrettssakfører og et par stortingsmenn.

Motsetningene skyldtes trolig flere forhold. Det var tydelig at de som hadde nær tilknytning til grunnplanet i organisasjonen følte seg presset til å fremme radikale krav. Medlemmene krevde en annen politikk - Skuggevik var som vi har sett "paalagt" å forlange en sterkere innsats. Motsetningene mellom "periferi" og "sentrum" hadde samtidig et organisasjonssosialogisk aspekt: Hensynet til taktiske overlegninger og "ansvarlig" opptreden var mindre avgjørende for de lokale representantene enn for de sentrale tillitsmenn og profesjonelle politikere. Som vi har sett gikk motsetningene også til en viss grad mellom aktive yrkesutøvere på den ene side og andre med mer eller mindre sterk tilknytning til selve jordbruksdriften på den annen. De aktive gårdbrukere hadde krisen nærere inn på livet og de følte den i sterk grad selv på kroppen. Til syvende og sist var vel dette egentlig et spørsmål om klassemotsetninger. Som vi har sett slo

krisen sterkest ut for de mindre bruk. Kravene fra de utsendte landsstyrerepresentantene ga uttrykk for de kriserammede bøndenes ønsker og behov. Bondelagets ledelse ser ut til å ha representert i første rekke interessene til de større bøndene, de profesjonelle bondepolitikere og kretser med mer perifer tilknytning til bondenæringen.

Det er likevel viktig å understreke at det her dreide seg om en gradforskjell. Det var ingen uenighet om at det måtte gripes inn overfor deflasjonskrisen - Bondelagets politikk avspeilet bare ikke de stemninger og følelser som gjorde seg gjeldende utover bygdene. Men det var almen enighet om at kronestigningen hadde foregått altfor fort, og misnøyen med den økonomiske politikk, særlig rentepolitikken og skattepolitikken var enstemmig. Disse spørsmålene ser ut til å ha vært ansett som viktigere enn selve parispørsmålet og i den grad synspunkter på målet for kroneverdien på lengre sikt kom til uttrykk ser det ut til at man stort sett har vært for pari. Bøndenes umiddelbare økonomiske interesser sto i sentrum for debatten og var avgjørende både for oppfatningen at kronestigningen hadde gått for raskt og ^{for} enkeltes ønsker om gullfesting til pari om høsten 1926.

Blant de momenter som ble nevnt til støtte for kravet om pari, var også frykten for tilbakeslag i kroneverdien i forbindelse med utlandets vurdering av den norske økonomi - et argument vi også har støtt på i debatten hos andre næringsgrupper. Stemningen på grunnplanet i Bondelaget førte imidlertid til at parikravet måtte oppgis. Det hevet seg enkelte røster for at kroneverdien måtte gå ned igjen, men dette kravet var ikke utbredt og kom ikke til uttrykk i den uttalelse som ble vedtatt. Et forslag om alminnelig gjeldsnedskrivning ble også fremmet, men møtte ingen respons. Det var et for stort inngrep i eiendomsretten til at Bondelaget, en organisasjon av selveierbønder, kunne gå inn for det.

Norsk Bonde- og Småbrukerlag fikk også forespørsel fra Valutakommisjonen. Etter å ha beklaget at "den ærede kommisjons skrivelse dessværre (er) blitt forlagt og således ikke omgående besvart"⁵⁶⁾ ga man ganske kort svar på Valutakommisjonens to første spørsmål. Kronestigningen hadde medført

vanskeligheter for fjærfeavlen og dersom pundkursen skulle synke til 18,16, "vilde det være ensbetydende med at vi igjen meget snart stod overfor det gamle bedrøvelige importforhold hva egg og fjærfeprodukter angår... som forholdene nu og sikkerlig en lang tid fremover vil stille sig, vilde det bety et fullstendig krakk for vårt opblomstrende hønsehold."⁵⁷⁾

En vurdering av andre sider av småbrukernes næringsgrunnlag ble ikke foretatt.

I forbindelse med landbruket og paripolitikken er det av spesiell interesse å se på skogbruksnæringens stilling. Den alt overveiende del av norsk tømmer ble enten solgt for eksport eller solgt til den norske treforedlingsindustrien som var en utpreget eksportnæring. Norsk skogbruk var derfor helt avhengig av eksportmarkedet og kronestigningen kom til å få samme følger for skogbruksnæringen som for de andre eksportnæringene.

Etter et meget godt år med stor avvirkning og gode priser i 1920, førte krisen til nesten fullstendig stillstand for næringen i de neste to år. I 1921 sank prisene til en tredjedel av 1920-prisene, men selv til disse prisene var det vanskelig å få avsatt varene.⁵⁸⁾ Etterspørselen etter tømmer sank følgelig og prisene gikk ned fra 47,59 pr.m³ skurlast til 24,73 og fra 47,01 til 20,50 for sliplast. Avvirkingen av bartretømmer til salgs gikk ned fra 7833000 m³ til 2409000 m³. Året etter ble ikke mye bedre. Treforedlingsindustrien anvendte nå lagret tømmer kjøpt i 1920 til høye priser og prisene på årets tømmerproduksjon sank ytterligere. De følgende par år bød på øket virksomhet for skogbruket. Prisene steg ca. 30% i 1923 og holdt seg i 1924, men stigende engrospriser og høyere omkostninger medførte en reell prisnedgang. Dette ble tilskrevet mangelen på stabilitet på valutamarkedet.⁵⁹⁾ Kjøperne fryktet kronestigning, noe som førte til at tømmerprisene i 1924 kom til å tilsvare en pundkurs på 25 enda kursen på den tiden lå over 31.

Skogbruksnæringen hadde altså hatt en svært vanskelig tid i begynnelsen av 1920-årene og deflasjonsperioden måtte komme til å bety ekstra belastning. Kronestigningen i 1925 førte

til sterkt prisfall. Skurlast gikk ned fra 28,86 pr.m³ til 23,38 og sliplast fra 26,30 til 20,84. Til tider stoppet oppkjøpene helt opp. Samtidig ble situasjonen vanskeliggjort ved konkurranse fra Finland. Den finske devaluering muliggjorde salg til langt lavere priser enn de norske skogeiere var villige til å akseptere og enkelte norske treforedlingsbedrifter hadde begynt å importere finsk kubb.

Høsten 1925 fant Norsk Skogeierforbund situasjonen prekær og tok saken opp. De sendte ut en parole om en foreløpig salgsstopp ⁶⁰⁾ og den 24. september sendte forbundet en "forestilling" til Finansdepartementet. Her skisserte de utviklingen av kronestigningens virkninger på næringen. De karakteriserte forholdene som "yderst vanskelige" og hevdet at de fleste skogeiere bare hadde klart å holde det gående ved å leve på lån. Man fryktet "absolut katastrofale tilstande". ⁶¹⁾

De samme toner ble slått an i Skogeierforbundets svar på Valutakommisjonens spørsmål. Dette svaret var datert 6/10, altså snaue to uker etter henvendelsen til Finansdepartementet, og det inneholdt til dels de samme formuleringene. Om virkningene av den daværende kurs og en eventuell videre kronestigning uttalte forbundet: "Det kan trygt uttales at en stabilisering av kronen på dens nuværende nivå for skogbruket i sin almindelighet vil medføre store vanskeligheter i de første år fremover, og for skogeiere med dårlig økonomisk stilling vil situasjonen helt enkelt bli prekær. For utenbygdsboende med stor gjeld vil stillingen antagelig bli uholdbar, da alene skattene vil være drepende.

Skulde imidlertid pundet synke til kr. 18,16, at således kronen kom op i pari - vil dette utvilsomt bevirke at en mengde skogeiere må gå fra sine eiendomme, og at selv de gjeldfrie skogeiere vil få yderst vanskelig for å klare skattene, som da relativt vil virke endda tyngre enn nu... Vi må derfor så sterkt vi kan fremholde nødvendigheten av at der ved alle mulige midler søkes etablert rolige forhold, så at

treforedlingsindustrien og dermed skognæringen, som er uopløselig knyttet til denne, kan få fast grunn å arbeide på."⁶²⁾

Svaret til Valutakommisjonen framholdt som vi har sett betydningen av "rolige forhold", men uttrykte ellers ikke direkte noe standpunkt til den pengepolitiske målsetting. I henvendelsen til Finansdepartementet derimot framkom det et regelrett krav om devaluering: "Vi føler os derfor forpliktet til at henlede det ærede departements opmerksomhet paa disse forhold, og henstiller til departementet snaarest mulig at utvirke en avgjørelse for kronens stabilisering."⁶³⁾ Ved siden av det som er sitert ovenfor ble også skogskommunenes gjeldsforpliktelser anført som et forhold som umuliggjorde gullfesting til pari. Heller ikke en langsom kronestigning til pari ville ifølge Skogeierforbundet være mulig - denne linjen hadde etter forbundets oppfatning spilt fallitt: "Denne plan mener vi det allerede er bevist ikke fører frem, da de utenlandske spekulanter griper forstyrrende ind, og svingningene i kronekursen vil bli endda større end før."⁶⁴⁾ Forbundet uttrykte riktignok sin anerkjennelse overfor Norges Banks "gode mening" ved å prøve å stanse inflasjonen, men da den nåværende politikk ville føre til stagnasjon i produksjonen, økte sosiale utgifter og underskuddsbudsjetter for såvel stat som kommuner, ville resultatet uunnigåelig måtte bli en ny inflasjon.

Et originalt argument av "nasjonal" karakter var det at den førte pengepolitikk "med hensyn til laan og manglende valutarestriksjoner" kunne føre til et økonomisk avhengighetsforhold til utenlandske finansmagnater - vi kunne komme til å bli "en økonomisk uselvstendig nation".⁶⁵⁾ Samtidig ble det utbredte pariargumentet om hensynet til den utenlandske kreditt avvist av Skogeierforbundet. De utenlandske lån var opptatt i fremmed valuta. Det skulle derfor ikke ha noen betydning for långiverne til hvilken gullverdi vi stabiliserte kronen. Utlandet hadde dessuten forbrudt sin rett til å kreve kronekursen hevet til gammel paritet da den utenlandske spekulasjonen hadde ødelagt den plan som var lagt for en gradvis heving av kronen.

Skogeierforbundets to uttalelser atskiller seg ved at den ene krevde devaluering, mens svaret til Valutakommisjonen nøyde seg med å kreve "rolige forhold". Hva forskjellen mellom de to uttalelser bunner i er det ikke så lett å avgjøre. Svaret på Valutakommisjonens spørsmål var behandlet i forbundets arbeidsutvalg den 5. oktober, og i forbundets forhandlingsprotokoll heter det at "Saken ble indgaaende diskutert og enedes man om svar paa navnte skrivelse ..." ⁶⁶⁾ Det foreligger imidlertid ingenting i forhandlingsprotokollen om drøftelse av henvendelsen til Finansdepartementet - denne er underskrevet av formannen, Nils Askvig, og sekretæren Thv. Kiær, og det er trolig disse to som har skrevet den. Utelatelsen av devalueringskravet i svaret til Valutakommisjonen kan skyldes at ikke alle i arbeidsutvalget har vært helt enig i en slik formulering, men det behøver selvfølgelig ikke avspeile noe annet enn det forhold at Valutakommisjonen stilte konkrete spørsmål om virkningene av kronestigningen og ikke om synspunktene på parispørsmålet.

Det siste er nok mest sannsynlig. Året etter var det i hvert fall enighet, skal vi tro forhandlingsprotokollen. Den 9. november 1926 ble det avholdt landsstyremøte til drøftelse av valutasituasjonen: "Formanden redegjorde for sit syn paa saken, han mente en haardhåndt stabilisering av kronen til en £-verdi omkring 24,- kr. var den eneste effektive utvei - et andet vilde kun være halve foranstaltninger, ... De fremmødte styremedlemmer sluttet sig til formandens anskuelse." ⁶⁷⁾

Samme dag avholdt for øvrig landsstyrene i Bondelaget og Skogeierforbundet et fellesmøte der valutaspørsmålet ble behandlet, men noen felles uttalelse ble ikke vedtatt. På denne tid var pundkursen nede i 19,40 og ledende kretser i Bondelaget ønsket som vi har sett å kreve raskest mulig gullfesting til pari. Organisasjonene var altså ikke på linje i dette spørsmålet. Men at også Skogeierforbundets formann i virkeligheten anså saken for avgjort, framgår av referatet fra hans innledning på forbundets møte tre uker tidligere: "Man maa nu vistnok snart regne med kronens

paritet - det arbeid som N. Skogelersforbund og andre næringsorganisasjoner har forsøkt - for at holde kronen nede har desværre blit resultatløst - slaget er tapt."⁶⁸⁾

Ikke alle skogelere uttrykte seg så forsiktig og diplomatiske som forbundet i dets skrivelser. I et innlegg i Skogelieren ga et av forbundsstyremedlemmene, Anders P. Holth, uttrykk for skogelernes bitterhet. Han karakteriserte paripolitikken som "dette økonomiske eventyr, som i farlighet langt overgaar selv de værste foretagender vi saa startet under jobbetiden. Som vil sette os tilbake i konkurransen for lange tider, bringe al foretagsomhet til at ophøre og bringe en uhørt nød og elendighet over landet."⁶⁹⁾

En annen skogeler, Olaf T. Messelt, tok også del i pressedebatten. Hans synspunkter skilte seg ikke fra de øvrige skogelere. Den "faktisk-økonomiske situation" talte imot pari, mente han. Selv en langsom kronestigning ville by på for store problemer. Det var særlig gjeldsproblemet som umuliggjorde dette: "Og kommunene, vil de greie at redusere sin gjæld og sine budgetter tilsvarende selv om kronens stigning foregaar langsomt, f.eks. i løpet av 10 aar? ... Jeg tror det ikke."⁷⁰⁾ Og hva med den private gjæld: "Tank over hvad det vil si at ens faste værdier litt efter litt vil reduceres i talværdi med 40 a 50 pct. samtidig som indtægtene ogsaa blir mindre og mindre. Vil man da ved siden av alle skattebyrder greie at redusere gjælden tilsvarende?"⁷¹⁾ Problemet med å få redusert lønnsnivået var også en vanskelighet: "En tredje viktig side er den reduktion i alle lønninger som vil bli en følge av kroneoppgangen. Den vil - i bedste fald - ikke kunne gjennomføres uten sterke rivninger."⁷²⁾ Messelt konkluderte med å kreve kronen devaluert: "For mig staar det som kjernen i valutaspørsmålet ikke er, koste hvad det koste vil, at komme tilbake til den gamle guldparitet, men at faa hektet os fast til gullet igjen og paa den maate hurtigst mulig faa nyde godt av denne regulator."⁷³⁾ Som vi ser var parimotstanderen Messelt like bundet av gullstandardteorien som en hvilken som helst paritilhenger.

Stemningen blant skogeierne synes altså å ha vært temmelig enstemmig for nedskrivning av kronen. Bortsett fra Enger i Bondelaget, finner vi ingen eksempler på noen som hevdet et annet standpunkt, og Enger var trolig også for nedskrivning så lenge kronen var et godt stykke unna pariteten.⁷⁴⁾ Det kan ikke være tvil om at hensynet til næringsøkonomi og den kommunale og private gjeldsbyrde har veid tyngst ved skogeiernes vurdering av pariproblemet.

Den sterke parimotstanden blant skogeierne fikk et tydelig uttrykk gjennom skogeiernes næringsorganisasjon. I motsetning til f.eks. Industriforbundet og Bondelaget hadde Skogeierforbundet en klar linje når det gjaldt parispørsmålet. Forbundet kritiserte den langsomme opparbeidelseslinjen og tok samtidig avstand fra den offisielle pengepolitiske målsetting. Begrunnelsen for dette standpunktet var like klar - det var i første rekke hensynet til næringslivets og landets økonomiske situasjon. Skogbruksnærings og skogkommunenes vanskeligheter under en kronestigning til pari må ha vært avgjørende for Skogeierforbundets syn.

VII. BANKENE

Det er av flere grunner vanskelig å vurdere banknæringens stilling til paripolitikken. Det foreligger hverken representative vedtak eller et bredere materiale - slik vi har funnet det hos f.eks. rederne og handelsstanden. Den norske bankforenings arkiv er gjennomgått, men det var lite å finne der. Det later ikke til at foreningen var blitt forespurt av Valutakommisjonen og den har heller ikke på eget initiativ tatt valutaproblemet opp til behandling. Foreningens formann, Kamstrup Hegge, har derimot i sine foredrag på foreningens årsmøter drøftet den aktuelle valutasituasjon.¹⁾ For øvrig er Sparebankbladet, organ for Centralforeningen for Norges Sparebanker, blitt gjennomgått.

Da kronestigningen satte inn, var det norske bankvesen sterkt preget av den økonomiske krise det hadde vært gjennom. Krisen hadde i utpreget grad artet seg som en bankkrise og til tross for Norges Banks støttepolitikk hadde mange banker måttet avvikle. Andre hadde måttet stilles under offentlig administrasjon etter en egen forvaltningslov for banker i vanskeligheter. Sparebankene hadde på et tidlig tidspunkt opprettet et sikringsfond. Dessuten er det trolig at de i mindre grad enn privatbankene hadde engasjert seg i rene spekulasjonsforetak. De ble derfor ikke så hardt rammet som privatbankene. Men også for dem var situasjonen vanskelig og mange måtte stilles under offentlig administrasjon eller avvikle. Høsten 1924 og begynnelsen av 1925 viste en generell økonomisk bedring og den verste krisen for bankvesenet var nå over. Men en ny depresjon kunne utgjøre en farlig trussel også for de banker som hittil hadde klart seg.

I første omgang kan det kanskje se ut som om bankene ikke hadde noen spesielle interesser i forbindelse med kroneverdien. Aksjer og faste eiendommer ble riktignok påvirket av pengeverdien, men den alt overveiende del av bankenes verdier så som kontantbeholdningen, tilgodehavender i andre banker, obligasjoner, vekselpordeføljen og kassakredittene var pålydende kroner og for bankene skulle det forsåvidt bli det samme hva kronen var verdt. Men andre forhold spilte inn. Kundenes formuer

ble berørt av kronestigningen. Verdiene måtte nedskrives og bankenes sikkerhet ble derved redusert - eller uttrykt med andre ord: pantet ble forringet i verdi og risikoen for tap økte. Denne risiko ble dessto større ved at kronestigningen førte til betydelige vanskeligheter for store deler av næringslivet. Samtidig fant det ikke sted noen verdireduksjon i bankenes gjeld til sine innskytere. Bankene ble således under kronestigningen påført større risiko uten å bli åvlastet i samme grad. Rentenedgangen ville riktignok bety en viss avlastning fordi de faste rentebærende papirer da ville stige i verdi. Samtidig var det klart at bankene delte næringslivets behov for kalkulerbare forhold - det var således vanskelig å vurdere lånesøkere under de ustabile penge- og valutaforhold.

På den annen side hadde man hensynet til den private sparing. Det kunne være grunn til å tro at sparingen ble oppmuntret under kronestigningsperioden. Dette ble i hvert fall brukt som argument av enkelte paritilhengere. Sparerne "opmuntres gjennom haabet om, at deres sparekapital skal stige ikke bare ved renteavkastningen, men ogsaa gjennom opgangen i pengeverdien."²⁾ En nedskjæring av kronen derimot ville kunne svekke spareviljen.

Det var forskjellige oppfatninger om parispøttsmålet innen bankkretser som innen andre deler av næringslivet. Haavard Martinsen - som foruten å være industrimann og politiker også var leder av Centralbanken, var som vi har sett en av de få erklærte parimotstandere. På den annen side var direksjonsformannen i Christiania Bank & Kreditkasse, høyesterettsadvokat Heyerdahl, tilhenger av en rask kronestigning.³⁾

Det er likevel et spørsmål om i hvilken grad disse to kan regnes for typiske bankfolk. Martinsen var først og fremst industrimann, mens Heyerdahl bestyrte sitt advokatkontor. Forhold som ikke direkte hadde med bankvesenets situasjon å gjøre kan ha vært bestemmende for deres standpunkt. Det er likevel kanskje mer enn en tilfeldighet at parimotstanderen Martinsen sto i spissen for en bank i vanskeligheter, mens

Heyerdahl representerte en av de få store banker her i landet som aldri var virkelig truet under bankkrisen. Heyerdahls og Martinsens spesielle situasjon og mangelen på et bredt representativt materiale har gjort at vi i behandlingen av bankkapitalens syn på pengepolitikken har valgt å holde oss til ledende representanter for de to bankforeningene.

Det viste seg at disse var langt mer på linje med den offisielle politikk. Formannen i Den Norske Bankforening, Kampstrup Hegge, holdt på foreningens årsmøte i 1925 et foredrag der han også behandlet valutasituasjonen. Han tok utgangspunkt i det han kalte kronens "naturlige leie" og slo fast at selv om det var vanskelig eller umulig å påvise med nøyaktighet hva som til enhver tid var det naturlige leie, så var det i det minste klart at kronen ved den daværende kursstigning var kommet langt over hva de "indre betingelser" berettiget til. Han gikk sterkt i mot dem som mente man ikke skulle hindre kronen i å fortsette sin raske oppgang mot pari. Det var særlig to hensyn han la vekt på. Han mente at selv om man overså hensynet til de private debitorer, ville ikke våre offentlige finanser for tiden muliggjøre en gullfesting til pari. De offentlig finansers stilling ville i så fall kunne føre til et tilbakeslag for kroneverdien, "et tilbakeslag som kan bli vanskelig at faa kontrol over, og hvis virkninger paa sin maate kan bli likesaa ødelæggende som den for sterke stigning av kronen." ⁴⁾

En inflasjon ville heller være enda verre: "Selv om der er de som mener at deflationen herhjemme kanskje er drevet noget for vidt og maaske i for høi grad har innskærket de for næringslivet nødvendige driftsmidler, saa er vi vel alle enige om at en ny inflation, det maa vi søke at undgaa. Og det store spørsmål blir derfor: Kan vi finde en utvei til at møte den spekulationsmessige stigning av kronen uten samtidig at bringe inflationens farer over landet?" ⁵⁾

En forutsetning for at dette skulle være mulig var at man fant "kronens rigtige leie". I andre land hadde man søkt å holde et stabil valuta gjennom flere år og brakt sine offentlige budsjetter på overskuddsbasis. Ingen av disse

forutsetninger var til stede hos oss enda. Når vi skulle forsøke å finne det riktige leie for kronen måtte nivået etter Kampstrup Hegges mening "sattes saa høit som det kan holdes, under en streng og rationel kreditpolitikk, men dog med tilstrækkelig hensyntagen til at den sunde virksomhet faar trives... Først naar vi er kommet til større klarhet over hvor dette virkelige leie for kronen skal findes, og vi i praksis har vist at vi kan holde kronen der, er tiden inde til at ta standpunkt likeoverfor de nu saa om- diskuterte spørsmål om vor fremtidige pengepolitikk: stabilisering av kronen ved en nedskrivning, eller langsom oparbeidelse til pari."⁶⁾

Om Norges Banks langsomme oparbeidelseslinje uttalte Kampstrup Hegge at han var "meget tilbøielig til at tro at dette standpunkt virker tiltalende paa de fleste."⁷⁾ Men han understreket vanskelighetene ved en slik politikk og pekte på at forholdene kunne tenkes å utvikle seg slik at man kunne bli tvunget over i nedskrivningsalternativet.

Det skinner likevel igjennom Kampstrup Hegges foredrag et klart ønske om pari på lengre sikt, men nøkterne økonomiske betraktninger gjorde ham forsiktig i sine konklusjoner. Dette bekreftes av en tale han holdt på generalforsamlingen i Den norske Creditbank tidligere på året. Her uttalte han blant annet: "At deflationen er en nødvendighet, er utvilsomt. Derimot kan der naturligvis være delte meninger om, hvor hurtig den kan og bør gjennomføres..."⁸⁾

Også formannen i Centralforeningen for Norges Sparebanker, Peter Ødegaard, støttet den langsomme oparbeidelse: "... Norges Bank holder som bekjent paa en langsom oparbeidelse av kronen mot pari, og dette maa, hvis saken virkelig kan gjennomføres være det rette. Men lang tid vil oparbeidelsen ta og bør vel ogsaa ta lang tid, dersom man skal komme nogenlunde helskindet gjennom operationen. En nedskrivning av kronen eller en rask oparbeidelse mot pari vil formentlig i begge tilfælder foranledige større vanskeligheter end en langsom fremadskridende bevegelse mot pariteten. Ihvertfall synes den sidstnevnte linje at være mere tiltalende end nedskrivningslinjen."⁹⁾ Han understrekte samtidig

parilinjens betydning for spareviljen - og for viljen til å kvitte seg med gjeld: "Kan en sagte jevn fremadskriden mot maalet, pariteten, bevirke en stræben hos masserne til at befri sig for en tyngende gjæld, og kan den tillike være en spottil sparsomhet, er linjen saa meget mere at anbefale."¹⁰

Den langsomme opparbeidelse var også Sparebankbladets redaksjonelle linje. Redaktøren, J.H.Lyshoel, kommenterte ofte pariproblemet. En nedskrivning måtte komme til å virke uheldig på tilliken til pengevesenet, mente han. Det "at staten søker eller rettere sagt tar akkord ... (vil ikke) gjøre noget godt moralsk indtryk... og det vil ikke øke tilliden til vort lands økonomiske og finansielle kraft, tvertimot og naturligvis."¹¹) Og dersom den nedskrevne krone skulle svikte, "vilde ubotelig skade forvoldes baade indad og utad, og tilliden til vort pengevesen vilde faa et knæk, som sent vilde forvindes."¹²) Inflasjonsfrykten skinner igjennom denne uttalelsen og Lyshoel ga også senere uttrykk for den: "De folk som ivrer for nedskrivning maa vite, at det er en let sak at faa kronen til at synke... Men det betyr ny inflation. Og har man ikke lært saa meget, at netop det er faren, og at i inflationen ligger oprindelsen ogsaa til de nuværende vanskeligheter?"¹³)

Inflasjon var verre enn deflasjon. Ja, strengt tatt var kronestigningen egentlig et gode i seg selv: "At valutaen stiger skulde jo under normale forhold være en meget ønskelig foreteelse."¹⁴) Men forholdene var ikke normale. Etter en gjennomgåelse av kronestigningens bedrøvelige virkninger i 1925, utbrøt Lyshoel: "Det ser efter dette ut som om kronestigningen har været en ulykke, og det høres jo temmelig absurd ut."¹⁵) Han trøstet seg likevel med at skulle galt være, så var det bedre at kronen gikk opp enn ned: "Men naar alt kommer til alt, bør man vel ikke være bedrøvet over den retning, naar markedet synes at være saa vanskelig at stabilisere."¹⁶)

Banknæringen hadde som vi har sett all grunn til å frykte en rask kronestigning. Banksjefene hadde nær kontakt med næringslivet og finansene i sine distrikter og hadde således daglig føling med kronestigningens fatale virkninger. De måtte regne med tap ettersom gjeldskrisen brakte med seg

akkorder og konkurser. Det skulle derfor være grunn til å tro at bankene hadde interesse av å stanse de store spekulasjonsoppkjøpene av norske kroner fra utlandet som presset sterkt på kronkursen. På den annen side virket denne tilførselen av kapital gunstig inn på likviditeten og det later til at mange banker var fristet av dette forholdet. Denne motsigelsen kom til å vanskeliggjøre Norges Banks arbeid for å begrense den utenlandske spekulasjonen. Sommeren 1925 tok Norges Bank kontakt med bankene i denne anledning.¹⁷⁾ Det later til at det har vært enighet om visse forholdsregler overfor de utenlandske bankinnskudd, med det viste seg vanskelig å oppnå enighet om de praktiske gjennomføringen. Kreditkassens ledelse ønsket dessuten en rask kronestigning og ville derfor ikke være med på tiltak som kunne bremse utviklingen mot en parikrone. Da slike forholdsregler nødvendigvis måtte være enstemmige dersom de skulle ha noen effekt, førte denne holdning til vanskeligheter i arbeidet for å begrense valutaspekulasjonen. En annen sak er om de tiltak som ble drøftet i seg selv ville hatt noen innflytelse på spekulasjonen. Etter hvert kom det likevel i stand et visst samarbeide mellom Norges Bank og privatbankene, men det var først i april 1926 at man kom fram til en avtale - blant annet om rentesenkning for utenlandske bankinnskudd.¹⁸⁾ Men den innenlandske pågang - spekulativ eller ikke - var det verre å gjøre noe med.

Bankenes manglende samarbeidsvilje med hensyn til å begrense spekulasjonen fikk et etterspill som skal nevnes her i all korthet. For å sikre bankenes medvirkning i forbindelse med gjennomføringen av valutaavtalen mellom staten og Norges Bank i 1926, ble det vedtatt en fullmaktslov som ga regjeringen rett til å gi bestemmelser om utenlandske kroneinnskudd. I denne saken tok Bankforeningen initiativ og reiste kraftige innsigelser mot lovforslaget. Foreningen klarte også å få tilsagn om betydelig innflytelse ved en eventuell bruk av loven.²⁰⁾ Skal man dømme etter Bankforeningens aktivitet i disse årene, later det til at kampen for bankenes "frie" virksomhet var atskillig viktigere enn parispørsmålet.

I forbindelse med Norges Banks forsøk på å demme opp for spekulasjonen, var visstnok Kreditkassen den eneste banken som ga uttrykk for at en rask kroneoppgang var ønskelig. Ledende representanter for bankforeningene sluttet i store trekk opp om Ryggs linje. Noen utbredt opposisjon mot myndighetenes politikk kan ikke spores. Bankkrisen hadde gjort norsk bankvesen sterkt avhengig av Norges Bank. Omtrent en tredjedel av bankvirksomheten i landet ble på denne tiden bestyrt av de administrerte banker. En rekke andre banker var direkte eller indirekte avhengig av støtte fra Norges Bank. Dette gjaldt også to av de tre storbankene, Den norske Creditbank (der Kampstrup Hegge var sjef) og Bergens Privatbank (ledet av banksjef Jebsen). Riktignok foregikk ikke støtten direkte gjennom Norges Bank, den ble finansiert av aksjeselskapet "Securitas", som var opprettet for dette formål (se note 91 til kap. II). Men Norges Bank kom tidlig inn i finansieringen med sikkerhet i de innkjøpte aksjer og i en solidarisk selvskyldnergaranti fra de tre storbankene og med rett til å avbryte kredittgivningen når den ville.²¹⁾

Med det sterke grep Norges Bank hadde over norsk bankvesen i denne tiden var en opposisjon av betydning mot Ryggs politikk ikke å vente. Ryggs personlige autoritet var dessuten stor. Karakteristisk nok var Kreditkassen den eneste banken som opponerte. Når Kreditkassen kunne stå Rygg imot og gå inn for en rask kronestigning, skyldtes vel dette først og fremst at banken sto så sterkt økonomisk at den ikke behøvde å frykte kronestigningens virkninger og at den av samme grunn var uavhengig av Norges Banks gode vilje.

VIII. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.

Næringslivets økonomi og paripolitikken.

Vi har tidligere gått forholdsvis nøye inn på de enkelte næringers umiddelbare økonomiske interesser i tilknytning til paripolitikken. I grove trekk kan fordelene og ulempene ved kronestigningen skjematiseres på følgende måte:

	Økon.fordeler ved paripolitikken	Økon. ulemper ved paripolitikken
Den driftsmessige side	a) Deler av hjemmeindustrien b) Enkelte importører	a) Eksportindustrien - og eksportnæringene f.ø. (fiskeeksportører, trelasthandlere etc.) b) Den konkurransutsatte hjemmeindustri c) Skipsfarten. d) Bønder og skogeiere.
Fordringer	Kreditorer	Debitorer

Håndverksnæringen og store deler av handelsnæringen er vanskeligere å plassere entydig i et slikt skjema. Alt i alt er det likevel riktig å hevde at disse gruppene tapte på paripolitikken på grunn av den alminnelige omsetningssvikt som deflasjonen førte med seg. Heller ikke bankene kan uten videre plasseres i den ene eller den andre kategori, men også her måtte man regne med tilbakeslag på grunn av den medfølgende depresjonen. For øvrig må skjemaet modifieres noe idet en rekke faktorer virket inn for de enkelte næringer. Disse er det redegjort for i kapitlene foran.

Gjelds- og formuesforholdene må likevel nevnes spesielt. Disse spilte ofte inn på tvers av de driftsmessige forhold. En stor gjeldsbyrde kunne forverre situasjonen betraktelig for en allerede utsatt bedrift, mens derimot betydelige fondsopplegninger i norske kroner kunne lette forholdene for ellers utsatte bedrifter, ja kanskje mer enn oppveie øvrige driftstap. Uten en nærmere analyse av de enkelte

næringsers økonomiske situasjon og av gjelds- og formuesforholdene innen næringslivet, er det imidlertid umulig å avgjøre i hvilken grad slike faktorer kan ha gjort kronestigningen til en lønnsom affære for det norske borgerskap. En annen uberegnelig faktor her er betydningen av den innenlandske spekulasjon. Flere grupper innen næringslivet - særlig eksportører, importører og redere - hadde god anledning til å spekulere i kronens oppgang - og det er ingen tvil om at dette også ble gjort i ganske stor utstrekning.

Men til tross for de uberegnelige faktorer gjeldsspørsmålet og spekulasjonen utgjorde og til tross for mulighetene til i en viss grad å avlaste seg noen av kronestigningens byrde, er det likevel grunn til å anta at paripolitikken i det store og hele kom til å bety en betydelig påkjenning på mesteparten av næringslivet. Hele vårt kildemateriale om kronestigningens følger forteller så entydig om skadevirkninger at det er vanskelig å forestille seg noe annet. Selv om vi tar i betraktning en mulig tendens til svartmaling og til overdrivelser i klagene, blir det så mye tilbake at det ikke kan være noen tvil om at den alt overveidende del av det norske næringsliv led sterkt under paripolitikkenes virkninger. Vi skal dog merke oss at klagene og katastrofevarslene framkom på bakgrunn av den sterke kronestigning som fant sted våren og høsten 1925.

Standpunktene til paripolitikken.

Motsigelsene på det materielle plan avspeilet seg tydelig i standpunktene til paripolitikken. Men ikke slik man kanskje i første omgang skulle tro - at de som tjente på kronestigningen var for pari og de som tapte på den var mot. La oss først søke å summere opp de standpunkter som kom til uttrykk.

Som vi har sett var ikke meningene i 20-årenes pengepolitikk innskrenket til "for pari" eller "mot pari". Mange av debattantene inntok mer nyanserte standpunkter, andre uttrykte ikke en absolutt mening. Debatten utviklet seg dessuten ettersom tiden gikk, og mange endret standpunkt mens valutautviklingen gikk sin gang. I det tidsrommet vi har konsentrert oss om kan vi dele standpunktene opp i minst fire hovedgrupper, og dersom vi bak enkelte av de uttalelser

som falt om parispørsmålet antar nyanser som ikke ble formulert - av taktiske eller andre grunner - blir gruppene enda flere.

Vi har for det første de som mente at pengepolitikken burde ta sikte på en rask oppgang for den norske krone med sikte på gullfesting ved pari så snart som mulig. Innenfor næringsborgerskapet kom dette syn ytterst sjelden til uttrykk, og når dette skjedde var det i første rekke fra representanter for de deler av hjemmeindustrien som hadde direkte økonomisk interesse av kronestigningen.

I den andre gruppen finner vi de som gikk inn for en kronestigning over en lengre periode med gullfesting til gammel kroneverdi en gang i framtida. Dette var direktør Ryggs og Norges Banks politikk og den ble etter hvert støttet av de skiftende regjeringene og av Høyre og Venstre på Stortinget.¹⁾ Som det framgår av kapitlene foran hadde denne politikk også almen tilslutning fra næringslivshold. Langt de fleste som uttrykte en mening om pengepolitikken var for pari, og de fleste av dem var enig i at kronestigningen måtte foregå over lengre tid.

En svakhet ved dette standpunktet - en svakhet som kom til å tilsløre mange motsigelser - var at det sjelden ble presisert hva som mentes med pari "på lang sikt". Det ligger i sakens natur at det var vanskelig å presisere dette noe nærmere - og Rygg selv avholdt seg klokkelig fra å nevne noe tidspunkt. I våre kilder dukker det av og til opp hentydninger om hvilket tidsrom man kunne tenke seg. 2-3 år ble for eksempel nevnt av Indre Vesteraalens Handelsforening, mens signaturen N.W.R. i "Norges Industri" antydte et tidsrom på 10 år som passende dersom man skulle velge å ta sikte på å komme opp i den gamle gullverdien.²⁾ Men det vanligste var å knytte spørsmålet om tidsrommet til spørsmålet om hva næringslivet eller samfunnet kunne tåle. Det Søndenfjelds - Norske Dampskibsselskap var således tilhengere av en rask kronestigning "forsaavidt det vilde ske indenfor rammen av hvad samfundet og næringslivet kunde taale uten væsentlige kalamiteter."³⁾ Tønsberg Handelsstands Forbund la vekt på gjeldsspørsmålet i denne forbindelse: Kronen burde opp i pari, "dog ikke hurtigere end at der gis tid og anledning til en avdragning av saavel privat som offentlig gjæld."⁴⁾

Langt de fleste presiserte altså at de var tilhengere av en langsom utvikling. Det var likevel ikke alle paritilhengere som differensierte mellom langsom og rask kronestigning. Noen ønsket vel ikke å ta stilling, andre fant det kanskje for vanskelig.⁵⁾ Intensjonsdybden var for øvrig ikke alltid like stor hos debattantene.

En tredje gruppe i paridebatten utgjordes av dem vi kan kalle pariskeptikerne. Disse stilte seg tvilende til den pengepolitiske linje og fryktet følgene av dens gjennomføring. På den annen side hadde de hverken på det teoretiske eller det praktiske plan noe alternativ å stille opp og de var heller ikke villige til å slutte seg til kravet om devaluering. Spørsmålet om det endelige mål for pengepolitikken fikk utstå - nå måtte man konsentrere seg om kortsiktige løsninger på den akutte krise.

På dette standpunkt sto ledende kretser innen eksportindustrien og skipsfarten. Også Norges Bondelag kan muligens sies å falle inn under denne kategori idet organisasjonen var tydelig skeptisk innstilt til den førte pengepolitikk uten på noe tidspunkt å ta stilling til dens endelige målsetting. Det samme kan sies om et par av handelsstandsforeningene.⁶⁾ Men det bør understrekes at de erklærte pariskeptikerne var forholdsvis få - sammenlignet med tilhengerne av en langsom kronestigning utgjorde de bare et lite mindretall.

Det samme gjaldt den fjerde gruppen i paridebatten - parimotstanderne - eller om man vil, nedskrivningstilhengerne. Til tross for sin aktivitet i den politiske debatt om disse spørsmålene, var denne gruppen liten: innenfor næringslivskretser besto den - foruten av skogeierne - av en håndfull representanter fra eksportnæringene og rederinteressene. Og selv innen disse kretser utgjorde de et ubetydelig mindretall. Hvor isolert de i virkeligheten sto ga blant annet Industriforbundets valutamøte et godt eksempel på.

Det er selvfølgelig mulig at det var flere parimotstandere enn dem som åpent gikk imot paripolitikken. Enkelte av pariskeptikerne kan ha vært forkledte motstandere. Taktiske overveielser kan ha gjort seg gjeldende. Å ta til orde for en kronenedskrivning var utvilsomt et radikalt skritt -

man kunne risikere ikke å bli tatt alvorlig. Dessuten ville man - i det minste indirekte - av enkelte bli stemplet som en umoralsk person, som en som var villig til å gå fra en inngått avtale. Og hvilken forretningsmann vil ha slikt hengende ved seg?

Det er vanskelig å vurdere i hvilken grad det bak "pariskepsisen" skjulte seg en faktisk motstand. Vi bare nevner det her som en mulighet. I alle fall: Dersom slike taktiske overveielser har gjort seg gjeldende, understreker dette hvor sterkt paristandpunktet sto i den alminnelige opinion.

"Foreløpig stabilisering."

Et standpunkt, som var særlig aktuelt i den perioden som her er blitt undersøkt, fortjener særskilt behandling. Det gjelder spørsmålet om en "foreløpig faktisk stabilisering". Dette forslaget gikk ut på at man for en tid skulle søke å holde kronkursen fast omkring et nærmere angitt punkt uten å feste kronen til gullet. Det var representanter for næringslivet som lanserte denne politikken og den fikk stor oppslutning fra disse kretser. Som vi har sett var kravet om en foreløpig stabilisering utbredt innen praktisk talt alle næringer og blant både tilhengere av en langsom kronestigning og blant "pariskeptikerne".

Bakgrunnen for disse kravene finner vi i de vanskeligheter den raske kronestigningen i 1925 hadde påført størstedelen av næringslivet. Flere bekymrede røster fra et hardt presset næringsliv tok til orde mot den raske stigningen - som vi har sett manglet det ikke på katastrofevarsler. Temmelig snart oppsto det et krav om en "hvilepause" - et pusterom før en eventuell videre oppgang. Politikken om den "foreløpige stabilisering" ble således formulert som et forsøk på å løse motsigelsen mellom den langsiktige politiske målsetting og den aktuelle krisebetonte virkelighet.

Ideen om den foreløpige stabilisering ble grepet begjærlig av Valutakommisjonen som på grunn av sin sammensetning var ute av stand til å enes om den langsiktige løsning på valuta-problemet, men som samtidig så seg tvunget til å foreslå botemidler mot den akutte krise. Den indre uenighet førte til at man utsatte spørsmålet om kronens endelige skjebne og bega seg inn på skeptikernes linje: "Kommisjonen mener

at man som program for den nærmeste tids pengepolitikk bør ta sikte på en faktisk stabilisering på et nivå som ligger så nær op til det nuværende som mulig, og så, når større erfaring er vunnet, ta det endelige standpunkt til spørsmålet om man vil gå videre eller ei."7)

Etter at Valutakommisjonen hadde tatt opp kravet og presentert det som konklusjon på sin undersøkelse, fikk det sterk oppslutning fra de fleste hold. Forslagets styrke lå i det forhold at alle kunne gå inn for det - bortsett naturligvis fra tilhengerne av en rask kronestigning. For paritilhengerne betydde "foreløpig stabilisering" bare en utsettelse av det endelige mål, en nødvendig tilpasning til den aktuelle økonomiske virkelighet - på samme måte som Ryggs bankstøttepolitikk hadde vært det på et tidligere tidspunkt av krisen. Men denne gang med omvendt fortegn så å si. For pariskeptikerne var den foreløpige stabilisering en utsettelse. De behøvde fortsatt ikke ta noe standpunkt til den endelige løsning av pengepolitikken floker, men kunne se tiden og utviklingen an. Samtidig ville en foreløpig stabilisering lette situasjonen på kort sikt. For parimotstanderne var en foreløpig stabilisering selvfølgelig uendelig mye bedre enn fortsatt deflasjon, og en vellykket gjennomføring av en slik politikk ville styrke devalueringens muligheter betraktelig. En foreløpig stabilisering kunne i lengden bli en faktisk nedskrivning som etter hvert ville gjøre spørsmålet om en videre kronestigning uaktuelt, ja, kanskje umulig. Vi ser derfor at både paritilhengere, skeptikere og motstandere støttet Valutakommisjonens forslag.

Men dette kom jo til å innebære en betydelig svakhet også. Siden de forskjellige grupper hadde forskjellige oppfatninger om hva stabiliseringen skulle bidra til på lengre sikt og hadde forskjellige forhåpninger til og baktankeer med gjennomføringen av forslaget, kunne det i virkeligheten aldri bli den samlenende, enhetlige løsning det i første omgang så ut til å være. En forutsetning både for en enhetlig oppslutning om forslaget og for troverdigheten ved dets gjennomføring var at spørsmålet om det endelige mål for pengepolitikken ble utsatt. Dette var da også Valutakommisjonens forutsetning.

Men ballongen sprakk med et smell da representantskapet i Norges Bank offentliggjorde en erklæring hvor det ble slått fast at kronen skulle arbeides videre oppover.⁸⁾

Fra det øyeblikk var det klart at Stortingets vedtak om en valutagaranti aldri kunne bli annet enn et slag i luften.

Det er liten tvil om at Rygg var mannen bak punkteringen. Kanskje han var redd motstanderne skulle få rett - at en foreløpig stabilisering kunne utvikle seg til en faktisk devaluering som ville komme til å umuliggjøre hans pariplaner.

Det må ha vært denne og lignende handlinger fra Ryggs side som har bidratt til å skape grobunn for det vi kan kalle "myten om Rygg". Denne myten er skapt av Keilhau, men har fått sitt mest konsentrerte uttrykk i Christensens behandling av pengepolitikken i Vårt Folks Historie. Det heter her: "En enkelt mann spilte en avgjørende rolle for valget av parilinjen, Nicolai Rygg, sjefdirektøren i Norges Bank, og han førte den igjennom med konsekvent, ja envis viljestyrke, på tross av en sterk, til dels forbitret motstand fra både økonomers, politikeres og mange næringsdrivendes side."⁹⁾

På bakgrunn av kapitlene foran og oppsummeringen av standpunktgrupperingene må det være tillatt å si at i hvert fall den del av dette utsagnet som angår næringslivet er misvisende. Det kan riktignok påvises at det var motstand mot parilinjen innenfor Skogeierforbundet og fra et par redere og eksportindustrirepresentanter. Videre var det utvilsomt en viss skepsis hos enkelte kretser innenfor eksportindustrien og blant enkelte redere, og en generell utvilje overfor den førte pengepolitikk fra bondehold, men atskillig av denne skepsis gjaldt den praktiske gjennomføringen av politikken, særlig når det gjaldt å hindre den raske kronestigningen - og det meste av bøndenes uvilje later til å ha rettet seg mot diskontopolitikken og skattepolitikken, altså andre sider ved den økonomiske politikk enn spørsmålet om pari. Når det gjaldt den pengepolitiske målsetting og det langsiktige aspekt ved dens gjennomføring var det svært liten motstand å spore innenfor næringslivet.

Når de fleste forfattere understreker at næringslivets ledere sto splittet i parispørsmålet, er nok dette i og for seg riktig. Men det som slår en som langt mer karakteristisk, er den store grad av enhetlig oppålutning vi finner innenfor kapitalistklassen om nettopp Ryggs linje - en oppslutning om parilinjen som er desto mer enestående tatt i betraktning de virkninger en slik politikk måtte få på det økonomiske liv i Norge.

Men selv om kortsiktige økonomiske vurderinger fikk liten betydning for synet på pari : som mål for pengepolitikken, forklarer de derimot den almene motstand mot en rask kronestigning. Vi skal i all korthet vurdere denne motstand.

Motstanden mot den raske kronestigningen.

Kravet om en foreløpig stabilisering var et uttrykk for motstanden mot den raske kronestigningen, og det er karakteristisk at det var fra næringslivet kravet kom. Som vi har sett var det her praktisk talt enstemmighet om at en rask hevning av kronen måtte unngås. Denne motstanden hadde klar sammenheng med næringslivets rent økonomiske interesser. De argumentene som ble trukket fram var hovedsakelig av to slag. De hadde enten direkte relasjon til næringsenes økonomi eller de hadde sammenheng med samfunnets økonomi i videre forstand. Det ble pekt på at en rask kronestigning ville umuliggjøre en lønnsom drift - på grunn av prisfall på frakter og eksportvarer, økt konkurransen med billigere importvarer og alminnelig svikt i omsetningslivet. Næringslivet ville ikke klare å senke sitt omkostningsnivå i takt med en rask kronestigning. Særlig fryktet man harde arbeidskamper dersom man forsøkte å slå ned de nominelle lønningene. Videre ville kronestigningen øke gjeldsbyrden innen næringslivet og et raskt tempo ville komme til å gjøre forrentning og amortisering av gjelden enda vanskeligere.

Dette var alt sammen grunner nok til at næringsborger-skapet ikke kunne se seg tjent med en rask kronestigning. At det i tillegg var vektige samfunnsøkonomiske argumenter mot en rask stigning var selvsagt beleilig, men ikke avgjørende. Det var især hensynet til den offentlige gjeldsbyrde som ble trukket fram. Det er likevel ingen grunn til å tro at ikke

også disse argumenter var oppriktig ment når de ble framholdt. Næringslivets menn var selvsagt interessert i å opprettholde stabile og rolige forhold i det borgerlige samfunn. Dette var en forutsetning både for næringslivets trivsel og for borgerskapets sikring av sitt politiske herredømme. Men en rask deflasjonsprosess ville bare forverre krisen og bringe den offentlige økonomi ut i et enda verre utføre. Dessuten hadde samfunnsøkonomien også mer direkte tilknytning til næringslivets økonomi. En økt offentlig gjeldsbyrde ville - lød argumentasjonen - komme til å øke skattetrykket.

I forbindelse med frykten for lønnskamper i deflasjonsperioden gjorde det seg gjeldende en viss frykt for den sosiale uro som kunne bli en følge av en slik utvikling. Men denne engstelse var ikke spesiell for motstanderne av en rask kronestigning. Det er dessuten vanskelig å vurdere i hvilken grad dette har vært et reelt motiv.

I tillegg til det som er her nevnt ser det ut til at også frykten for inflasjon har vært et moment bak motstanden mot den raske kronestigning.

Frykten for tilbakeslag.

Innen praktisk talt alle næringsgrupper var det en utbredt frykt for at det skulle inntre et tilbakeslag i kroneverdien og mange mente dette kunne bli framkalt nettopp av en for rask stigning av kronekursen: "...etter en hæseblående opgang øiner vi med naturnødvendighet et desto sikrere tilbakeslag ..." ¹⁰⁾, uttalte skipsreder Arth.H. Mathiesen. Denne frykt ble som vi har sett også delt av blant andre Bryn på Industriforbundets valutamøte og Kamstrup Hegge på Bankforeningens årsmøte.

Frykten for tilbakeslag ble også trukket fram i andre forbindelser. Rederforbundet var således redd for at en devaluering kunne komme til å mislykkes. Det verste som kunne skje var et forsøk på stabilisering som man måtte gå tilbake på, mente forbundet, og det stilte som ufravikelig krav for stabilisering at kronen ikke igjen kunne rokkes når den første var blitt stabilisert. På den annen side betraktet Kloumann en øyeblikkelig nedskrivning som en forut-

setning for at ikke kronkursen skulle falle enda lengre ned. Selv i Norges Bondelag kom det til uttrykk frykt for at kronen skulle "ramle nedover igjen".

Denne frykten må ses på bakgrunn av de siste års monetære utvikling. Krigstidens dyrtid og inflasjonsperioden i 1923 og 1924 var nær innpå i tid - for mange var inflasjon og nedgangen i kroneverdien det store pengepolitiske problem. Også når man kastet blikket ut over landegrensene, var det inflasjonstrusselen som sprang i øynene. Superinflasjonen i flere av landene på Kontinentet og særlig det ødelagte pengesystemet i Tyskland satte nok en støkk i mange og framkalte frykt for at noe tilsvarende skulle skje her hjemme. Det er karakteristisk at parispørsmålet egentlig aldri var aktuelt før i 1925 og at debatten i liten grad nådde ut over kretsen av sosialøkonomer før denne tid. Så sent som på den store riksoekonomikonferansen i januar 1925 var det først og fremst inflasjonstrusselen man var opptatt av. Det var i det hele tatt tydelig at frykten for tilbakeslag og inflasjon var langt sterkere enn frykten for hva en deflatorisk politikk kunne føre til - særlig i kronestigningens første periode.

I noen grad hang dette også sammen med at farene for en rask stigning av kronen ble undervurdert. På tross av den almene enighet om de katastrofale virkninger man kunne vente seg ved en rask kroneoppgang, var det i begynnelsen få som tok faren for at noe slikt virkelig kunne skje alvorlig. Direktør Rygg uttalte i februar 1925 om paripolitikkens gjennomføring: "Der vil trænges lang tid. Der er ingen grund til at frygte for at utviklingen skal bli for rask og for voldsom."¹¹⁾ Og Ryggs autoritet var stor. Forretningsbladet "Farmand" slo også fast at "Arbeidet med at faa kronen op er en meget lansigtig affære, og utviklingen vil komme til at gaa i bølgegang."¹²⁾ Disse spådommer ble brukt som argument mot "nedskrivningens mænd" som ble beskyldt for å male fanden på veggen og ha "for øie en meget pludseligere og voldsommere stigning, end der efter menneskelig beregning er grund til at forutsætte."¹³⁾

Nå ble altså stigningen atskillig voldsommere enn "den menneskelige beregning" forutsatte. Dette brakte på nytt fram det gamle kravet om en stabil kroneverdi.

En stabil krone.

De stadig svingende kursene var en plage for næringslivet. De umuliggjorde alle kalkulasjoner og slo enhver langsiktig bedriftsplanlegging overende. Diskusjonen om dette problemet gir et avslørende bilde både av borgerskapets avhengighet av den ortodokse økonomiske teori og av den forvirring som rådet med hensyn til mål og midler i pengepolitikken.

For parimotstanderne var hensynet til stabile kurser et hovedpoeng. Dette var som vi har sett skipsreder Wrangells begrunnelse for sitt standpunkt for nedskrivning (se s.39). Man ønsket stabile kurser med en gang - og dette skulle sikres ved kronens gullfesting til en kurs nær det eksisterende nivå. Dette var Martinsens og Fearnleys standpunkt (se s.25 og 44f). Også Skogeierforbundet motsatte seg som vi har sett en langsom kronestigning av hensyn til stabilitet i valutaen - spekulantene ville få fritt spill og svingningene ville bli enda verre enn før. På Industriforbundets valutamøte kom Kloumann gjentagne ganger tilbake til problemet med de usikre kursene. Ved et par anledninger kom han også inn på en teoretisk begrunnelse for sitt devalueringskrav: "Og vi forkaster ogsaa den anden kategori synspunkt, at oparbeidelsen til pari skal ske langsomt, fordi utviklingen gjennom alle aar og verdens hele erfaring likeoverfor pengevæsenet gaar ut paa, at den myntenhet, som ikke er fastslaaet gjennom indløsningspligt av sedlerne i guld, uvægerlig driver hjælpeløst omkring og er gjenstand for de mest ulykkesbringende svingninger."¹⁴⁾ Litt senere i samme innlegg ga han opphevelsen av gullstandarden skylden for den ustabile valuta: "Den nuværende tilstand, da vor krone er løstgjort fra guldstandarden, har medført svingninger i vor valuta, som har skadet landet i høi grad."¹⁵⁾

For paritilhengerne var ikke gullfesting i seg selv tilstrekkelig for kursstabilitet - kronen måtte knyttes til gull ved den gamle paritet dersom det skulle være håp om å sikre stabile kurser. F.S.Thorn & Co., Oslo, erklærte at de ikke kunne "indse at faren er større, om kronen bringes i pari, end den fortvilede fluktuation i kursen der nu finder sted... En stabil kurs er nødvendig."¹⁶⁾ Og i en uttalelse fra Oslo Jernvaregrossisters Forening het det blant annet: "Forøvrig er det et almindelig ønske inden vor branche som i alle andre brancher at der kan bli truffet foranstaltninger for at undgaa altfor sterke og pludselige valutakurssvingninger og dette hensyn er ogsaa et av vore medlemmers motiver for

vort ovennævnte standpunkt om at kronen bør bringes op i guldparitet...¹⁷⁾. For Throne Holst var behovet for stabile kurser et av hovedargumentene for en rask gullfesting - "programmet: kronens langsomme opgang til pari, betyr i virkeligheten intet andet end en usikker valuta."¹⁸⁾, uttalte han. Throne Holst og parimotstanderne var skjønt enige på dette punkt. Ønsket om kursstabilitet og mistro til en langsom kronestignings muligheter til å oppnå dette førte til samme konklusjon: øyeblikkelig gullfesting.

Tilhengerne av en langsom kronestigning kom i vanskeligheter på dette punkt. De ønsket jo også stabile kurser, men da en rask kroneoppgang ville være økonomisk ruinerende og en nedskrivning var uakseptabel, hadde man ikke noe valg - gullfestingen av kronen måtte vente. Redaktør Lyshoel innrømmet at fordelene ved en stabilisert krone var store og ulempene ved en "fluktuerende" stadig mer følelig. Norges Bank måtte derfor tillemppe en tilnærmet stabilitet i valutaen ved en jevn, langsom stigning. "Derved opnaaes til en viss grad stabilitet uten officiel nedskrivning",¹⁹⁾ mente han. Det var ganske vanlig at et slikt krav om en jevn kronestigning var koblet sammen med kravet om en langsom stigning.²⁰⁾ Andre uttrykk indikerte den samme oppfatning: "gradvis", "trinvis", "sukcessiv", "forsiktig oparbeidelse", "rolig utvikling".²¹⁾ Men på lang sikt var det paritilhengers oppfatning at bare gullfesting av kronen til pari verdi kunne gi stabile forhold. Vi kommer senere mer tilbake til dette.

Kloumanns argumentasjon, men også uttalelser fra andre parimotstandere,²²⁾ viser med all ønskelig tydelighet hvor bundet også parimotstanderne var av den ortodokse økonomiske teori. I en viss forstand kan man faktisk si at det var tilhengerne av en langsom utvikling mot pari som var minst ortodokse i den grad de anså det mulig å dirigere kursutviklingen jevnt og sikkert til tross for at mynten ikke var gullfestet. Men den manglende ortodoksi skyldtes jo her i første rekke en tvangssituasjon framkalt av den akutte krise. Noen teoretisk begrunnelse for en slik "managed money"-politikk forelå ikke. Den var bare tenkt som en ad hoc - løsning som ledd i et program for gullfesting på lengre sikt.

Motstanden mot paripolitikken.

Vi er nå i stand til å oppsummere bakgrunnen for motstanden mot gjennomføringen av paripolitikken. Den var i hovedsak basert på det samme grunnlag som motstanden mot en rask kronestigning. Argumentasjonen var tilsvarende. Det ble lagt vekt på at også en langsom kronestigning ville innebære økte gjeldsbyrder, ulønnsom drift og vansker med å senke lønninger og andre omkostninger. De offentlig finanser ville også bli skadelidende og man måtte vente økende sosial uro som følge av de stadige lønnstilpasninger som ville være nødvendig. Og selv om en langsom kronestigning nok ville lette noe på problemene, hadde man ingen sikkerhet for at et program om langsom oppgang ville kunne holde. Spekulasjonen kunne drive kronekursen i været mye raskere enn det som var ønskelig, med de katastrofale følger de fleste var enige om at dette ville medføre. Det var heller ingen garanti for at det ikke ville inntre et tilbakeslag - en langsom kronestigning ville i det hele tatt bety fortsatt usikker valuta.

Som vi har sett var dette et sentralt punkt for parimotstanderne. En sterk prioritering av ønsket om stabile kurser med en gang sammen med en tro på at dette bare kunne sikres gjennom en øyeblikkelig gullfesting var noe av det som skilte parimotstanderne fra de øvrige motstandere av en rask kronestigning. Men som vi har sett og som vi skal få se ytterligere bekreftelser på: den avgjørende forskjell lå i synet på betydningen av den gamle pariteten.

Var devaluering mulig?

Et moment som ble framholdt overfor parimotstanderne av både paritilhengere og pariskeptikere var spørsmålet om stabilisering overhode var mulig på det tidspunkt - det være seg til gammel eller ny kroneverdi. Dermed kunne heller ikke en stabilisering bidra til kursstabilitet. Tvert i mot ville et mislykket stabiliseringsforsøk være det verste som kunne skje. Dette var som vi har sett Rederforbundets standpunkt. Skipsreder Kornelius Olsen, Stavanger, uttalte også: "Forøvrig tror jeg det vanskeligst at stabilisere nogen kurs nu, da det vil føre til ulykke om den ikke kunde fastholdes".²³⁾

Heller ikke Gotaas og Meidell hadde noen tro på stabilisering: "paa det nuværende tidspunkt anser (vi) ethvert forsøk paa en stabilisering av kronen som fuldstændig upraktikabelt."²⁴⁾

Likeledes direktør Bang i Industriforbundet: "Hvorvidt vi gjennom et længere tidsrum skal naa det i og for sig ønskelige maal at faa kronen op i pari, eller hvorvidt vi skal søke at stabilisere kronen paa et lavere niveau, er et spørsmål, som først for alvor bør optages naar stabilisering overhodet er mulig."²⁵⁾

At ikke flere pariskeptikere ble nedskrivningstilhengere, skyldtes nok til en viss grad slike vurderinger. Usikkerheten omkring en nedskrevet kronens skjebne bidrar i det hele tatt til å forklare hvorfor så få gikk inn for en devaluering. Denne skepsis overfor muligheten av en stabilisering skyldtes i første rekke at man ikke var i stand til å begrunne en stabiliseringsverdi - man visste ikke til hvilken kurs en slik stabilisering kunne gjennomføres. Bang mente således at "idet øieblik vi ikke vet, hvor kronens reelle værdi ligger, og alle fundamenter for en stabilisering saaledes er borte, er det givet, at man ikke kan gaa til det eksperiment."²⁶⁾

Dette sitatet bringer oss rett over i diskusjonen om hva som var bestemmende for kronkursens verdi, hvor kronens "reelle værdi" lå - eller med et vanligere og mer karakteristisk uttrykk: kronens "naturlige leie".

Kronens "naturlige leie".

Diskusjonen om hva som var kronens "naturlige leie" var et stadig tilbakevendende tema i paridebatten. Men dette begrepet var høyst uklart. Parimotstanderne og enkelte tilhengere av en forløpig stabilisering mente at en naturlig kroneverdi var en kronkurs som var tilpasset landets pris- og omkostningsnivå. Vi har sett hvorledes Kloumann høsten 1925 hevdet at kronen hadde fått en "falsk værdi". Kronen måtte få en verdi som motsvarte dens "virkelige produktionsverdi". Kloumann anslo denne til å være "ikke langt fra 30 kroner pr. pund." Arth. H. Mathiesen, som riktignok bare ønsket en foreløpig stabilisering, mente at en pundkurs av ca. 27 - 27,50 ville være den "riktigste" - den ville nemlig falle sammen med kronens "nuværende virkelige værdi". Den "riktige"

kroneverdien var for disse på en eller annen måte knyttet til samfunnsøkonomien for øvrig og avhengig av denne. Men det var ingen enighet om hvor dette riktige nivå lå, eller hvilke kriterier man skulle legge til grunn for en beregning.

Dette var selvfølgelig en av parimotstandernes svake punkter. Det var ikke mulig å gi en - ut fra tidens teori - alment akseptert begrunnelse for en bestemt devalueringskurs. I debatten ble det riktignok henvist til teorien om kjøpekraftspariteten. Denne teorien var nylig lansert av den svenske professor Cassel og var i ferd med å avløse den tidligere oppfatning om at valutakursene ble bestemt av betalingsbalansens tilstand. Cassel mente at det var forholdet mellom landenes prisnivå, dvs. mellom valutaenes indre verdi, som bestemte deres ytre verdi, valutakursene. På grunnlag av beregninger av prisnivået i de forskjellige land kunne man således regne ut de "teoretiske" valutakurser. Disse ville tendere mot å falle sammen med de faktiske kursene, hevdet Cassel.

Men beregninger av det alminnelige prisnivå bød på mange usikkerhetsmomenter - teorien pretenderte heller ikke noen øyeblikkelig eller nøyaktig overensstemmelse. Cassels teori var for øvrig ikke alment akseptert.

Ideen om kronens "naturlige leie" ble da også avvist av mange. "Men naar den (kronen) gaar frem med kjæmpeskridt næsten hver uke, hvorledes kan man saa tale om et naturlig leie?"²⁷⁾ spurte redaktør Lyshoel i Sparebankbladet. Og rederiet F.S.Thorn & Co. uttalte at "det "naturlige leie" er efter vor opfatning en talemaate".²⁸⁾ I den sammenhengen uttalelsen forekommer (se sitat s. 45) ser det ut til at det her implisitt ligger et mer normativt syn på kroneverdien. Pari er kronens riktige leie uavhengig av næringslivets stilling eller samfunnsøkonomien for øvrig. Også hos Johan H. Andresen trådte dette syn klart fram. Han oppfattet en nedskrivning som en "vilkaarlig" fastsettelse av kronekursen. Og Norges Håndverkerforbund omtalte pari som kronens "normale kurs".²⁹⁾

Forvirringen i debatten.

Et forhold som slår en ved gjennomgåelsen av paridebatten er den forvirring som preger diskusjonen. Den kommer fram i flere sammenhenger, men kanskje klarest i diskusjonen om forutsetningene for stabilitet i valutakursene. Noen mente at gullfesting av mynten var tilstrekkelig for stabile kurser, andre mente at gullfesting til pari var nødvendig. Parimotstandere og tilhengere av øyeblikkelig pari var enige om at gullfesting var nødvendig, men var ikke enige om til hvilket nivå kronen skulle gullbindes. Tilhengere av en langsom kronestigning anså pari som forutsetning for valutastabilitet, men trodde likevel at kursene kunne reguleres med en ikke-gullfestet krone. Andre igjen mente at stabilisering ikke kunne gi faste kurser fordi betingelsene for gullfesting ikke forelå. Forvirringen kunne vanskelig bli større.

En tilsvarende uklarhet i debatten framtrådte i forbindelse med diskusjonen om kronens "naturlige leie", der noen mente dette ble bestemt av "produktionsværdien", andre av prisnivået, ^{mens} andre igjen nærmest betraktet enhver annen kroneverdi enn pari som naturstridig. Endelig var det enkelte som avviste begrepet overhode.

Denne forvirringen avdekker en fatal motsigelse mellom ønske og innsikt hos borgerskapets ledende menn. Debatten i sin alminnelighet - og parimotstandernes argumentasjon i særdeleshet - viser videre at det manglet et teoretisk alternativ til den førte politikk.

Når forvirringen kunne være så stor skyldtes det nok til dels at vurderingen av kronestigningens virkninger på næringslivet og samfunnsøkonomien var noe forskjellig. Men i siste instans var dette uttrykk for et annet og viktigere forhold. Forvirringen var i første rekke en avspeiling av den motsigelse som var oppstått mellom den ortodokse økonomiske teori og etterkrigstidens nye virkelighet. Den nyklassiske teori var skapt i en tid da det kapitalistiske system nøy godt av en forholdsvis stor grad av stabilitet og indre balanse. Den gamle teori var ikke i stand til å gi noe svar på den situasjon som var oppstått under og etter verdenskrigen. Som Sejersted har pekt på, ³⁰⁾ skyldtes dette i stor grad den isolerte stilling

pengeteorien inntok hos nyklassikerne. En fast, gullbundet valuta ble som vi har sett betraktet som en forutsetning for at det selvregulerende økonomiske system skulle kunne fungere, og den faste pengeverdien ble tatt for gitt - for normaltilstanden i økonomien. Pengene var målestokken og en målestokk er fast. Med den ustabile, ubundne valutaen man nå hadde fått følte man at grunnen var rykket vekk for det normale økonomiske liv. Mangelen på et teoretisk redskap som kunne gi forståelsen av valutaens sammenheng med totaløkonomien førte til at man i stedet stirret seg blind på spørsmålet om å få gjenopprettet en gullbundet valuta. Dette gjaldt som vi har sett såvel parimotstandere som paritilhengere.

Men ikke alle var i like stor grad fanger av ortodoksiens begrensninger. Rederforbundet mente som vi har sett at "samfunnets stabilisering" var en forutsetning for en gjenoprettelse av en stabil valuta. Og lignende synspunkter ble fremmet av blant andre Bryn, Vogt og Andresen i Industrieforbundet. Men slike synspunkter var mer å regne for en løs følelse eller intuisjon som gjorde seg gjeldende enn som et teoretisk begrunnet svar på den gamle teori. Paridebatten kunne følgelig aldri bli en kamp mellom to teoretisk begrunnede linjer med hvert sitt sett av klare premisser. Det ble en debatt mellom deltakere som alle hadde et inadekvat teoretisk utgangspunkt. Resultatet måtte naturlig nok bli forvirring.

Paripolitikken og "laissez-faire"-ideologien.

Vi har i kapitlet om industrien sett hvorledes det ble stilt opp en rekke betingelser som man mente måtte være oppfylt før en gullfesting av kronen kunne være mulig. Stats- og kommunebudsjettene måtte bringes i balanse, skatter og avgifter måtte nedsettes, statlig eller kommunal drift måtte innskrenkes og de "sociale eksperimenter" avvikles. Dette var i en viss forstand tidens anvisning på en "krisepolitikk". Det var to karakteristiske trekk ved dette programmet som samtidig hang nøye sammen. For det første representerte det et spareprogram der kravet om budsjettoverskudd ble betraktet

som en absolutt forutsetning for en gjenreisning av kroneverdien. For det andre var det et utpreget liberalistisk program med krav om avvikling av statens engasjementer i størst mulig grad.

En rekke uttalelser understreker hvor sterkt "laissez faire"-ideologien sto. Landet måtte arbeide seg over i "sunde samfunnsforhold", uttalte rederiet Jacobsen & Co., Langesund. "Til dette kan ogsaa Det ærede Rederforbund yde et værdifuldt bidrag ved bl.a. at arbeide for ophævelse av alle restriksjoner og upraktiske love og regler paa sjøfartens omraade, som man i de senere aar er blit velsignet med og videre . . . se til at komme bort fra alt tariffvæsen hvad lønninger angaar, saa konkuransen blir fri saavel innad som utad."³¹⁾ "(Kronens) Gjenreisning maa komme av sig selv", mente Stavanger Colonialgrossisters Forening, "uden nogensomhelst kunstig Indgriben fra Myndighedernes Side enten i den ene eller anden Retning. Lad alt faa utvikle sig frit."³²⁾ "Vi faar la naturens haand gripe ind og ordne sakerne!"³³⁾ sa gårdbruker Brokstad. Og Agenternes Forening i Bergen mente at "enhver kunstig regulering eller indgreb fra det offentliges side i tiden nu fremover, kun vil vanskeliggjøre forholdene end yderligere. Nogen stabilisering af kronen paa en lavere guldverdi i forbindelse med en nedskrivning af samme maa efter vor mening bestemt fraraades. - Før end saavel staten som kommunerne selv forsøker at økonomisere, og afpasse sine budgetter efter tidene, kan man ikke hertillands gjøre sig forhaabninger om at man ved ekstra forføininger kan bli herre over den usikre valutasituationen."³⁴⁾ Også Norges Jernvarehandlernes Forbund mente at "ophævelse av alle kriseforanstaltninger (vil) være nødvendig for at faa stabiliseret valutaen."³⁵⁾

Nå ble det riktignok også stilt krav om at myndighetene måtte gripe inn. Et "yderligere valutafald f.t. maa motarbeides med alle de midler man har til raadighet,"³⁶⁾ krevde Skiens Handelsstands- og Industriforening. "Norges Industri" mente at det måtte kreves "at Staten i sin egen velforstaade interesse skal vareta en av sine gamle opgaver at opretholde en myntenhet som er en nogenlunde paalidelig værdimaaler."³⁷⁾ Men det ble understreket at man ikke krevde noen statsstøtte eller hjelp "utover det at Norges Bank skal søke at motarbeide unaturlige kurssvigninger". Som vi har sett tillot nyklassikerne visse inngrep i økonomien for å opprettholde pengeverdi og valutakurser. Det var dette Vogt i "Norges Industri"grep til.

Det var en statsoppgave som alltid hadde påhvilt et ordnet samfunn, mente han, å sørge for en regulering av mål, vekt og mynt. Men de aksepterte midler var som nevnt svært begrenset (se s.7.) At gripe til kunstige midler i økonomiske forhold av den art, som det her gjælder, er selvfølgelig alltid en overordentlig tvilsom affære,"³⁸⁾ uttalte direktør Bang. "Det bedste er, at de økonomiske forhold av denne art regulerer sig selv". Når det likevel burde gripes inn i dette tilfellet, var grunnen den at kurssvingningene var gått over til å være et resultat av "fremmede kræfter" - det var dette unaturlige forhold som gjorde det berettiget med "positive forholdsregler". Når utenførliggende forhold brøt inn og rokket ved den "naturlige balanse", var det altså statens plikt å gripe inn for å gjenopprette denne. Man måtte så å si bryte med "laissez-faire"-prinsippet for at "laissez-faire"-prinsippet skulle kunne fungere. På denne måten søkte man å løse den motsigelse som hadde oppstått mellom den gamle ortodoksi og de nye krav som krisen stilte. Men dette måtte i lengden komme til å underminere selve prinsippet - motsigelsen pekte ut over den tradisjonelle økonomiske teori. Vi kan se at en sprengning av det gamle begrepsapparat måtte komme til å tvinge seg fram.

Enighet om gjenoppretting av gullstandard.

Selv om det var forskjellige oppfatninger blant paritilhengere og parimotstandere om hvilken verdi kronen skulle ha, var det altså full enighet om at gullstandard måtte gjenoprettes. Tidens økonomiske teori forordnet gjeninnføring av gullstandard som en del av løsningen på de økonomiske problemer i etterkrigstiden. Det ble betraktet som en forutsetning for en stabil pengeverdi på lengre sikt at valutaen var knyttet til gullet. I England drøftet man riktignok muligheten for en "managed money"-politikk som skulle prioritere prisstabilitet framfor kursstabilitet, men bortsett fra ^{hos} økonomene Keynes og McKenna vant slike forslag ingen tilslutning.³⁹⁾ Det gjorde de heller ikke her i landet. Diskusjonen gjaldt ikke om gullstandard skulle gjeninnføres, men når den kunne bli det og til hvilken verdi.

Ikke bare den økonomiske teori, men også den tyngde som tradisjon, vane og historisk erfaring utgjorde, la seg i vektuskålen for gjenopprettelse av gullstandard. Helt siden Norge i 1873 innførte gullstandard og fram til 1914 eksisterte det et fast forhold mellom kronebeløp og gullvekt, og siden de fleste andre land hadde samme system, var det i denne tiden likeledes et fast forhold mellom de enkelte lands valuta. Også før Norge innførte gullstandard, var mynten knyttet til edelmetall - en sølvstandard som trådte effektivt i kraft i 1842. Den inflasjon og uorden i pengevesenet som var vanlig i de merkantilistiske økonomier i tiden før og under Napoleonskrigene ble gjerne tilskrevet nettopp en manglende edelmetalldekning av pengesedlene. Kloumann påberopte seg som vi har sett "utviklingen gjennom alle aar og verdens hele erfaring likeoverfor pengevesenet".

Presset fra den internasjonale utvikling gjorde seg også gjeldende. For at gullstandard skulle fungere fyldestgjørende forutsatte selve teorien at flest mulig land hadde sine valutaer knyttet til gull - og de land som ikke deltok i systemet var avskåret fra å dra full fordel av dets velsignelser. Nettopp på denne tid gjeninnførte stadig flere land gullstandard. Sverige hadde gullfestet kronen i 1924 og så sent som i april 1925 var pundet blitt knyttet til gullet igjen. Det ble stadig klarere at Danmark sto overfor en gjenopptagelse av gullinnløsningen i nær framtid. Selv de land som hadde fått ødelagt sin valuta under og etter krigen begynte å ordne opp i pengesystemet. Finland hadde knyttet sin nedskrevne mark til gull og i Tyskland hadde man reetablert pengesystemet fullstendig - også her på gullbasis. Alle våre viktigste handelspartnere utgjorde allerede en del av - eller var i ferd med å integreres i - det klassiske internasjonale betalingsystem.

Såvel historisk erfaring og tradisjon som økonomisk teori og den internasjonale utvikling talte således for gjenoppretting av gullstandard.

Men hvorfor nettopp til gammel paritet? Ville ikke gullstandard være like effektiv selv om bytteforholdet mellom de forskjellige valutaer ville bli et annet enn før verdenskrigen? Det var ingenting i den økonomiske teori som talte

imot dette - de fleste av de teoretiske sosialøkonomene i Norge så da heller ikke den gamle pariteten som noe absolutt og anbefalte nedskrivning av kroneverdien. Dessuten hadde jo andre land - f.eks. Finland - gullfestet sin valuta til en ny paritet. Hvorfor ikke også Norge?

Hvorfor gammel paritet?

Dette spørsmål blir desto viktigere siden jo også en langsom kronetigning måtte komme til å svekke såvel næringslivet som samfunnsøkonomien i sin alminnelighet. Selv en langsomt gjennomført deflasjonsprosess kunne ikke unngå å føre med seg virkninger som næringslivet ikke var tjent med - valutatap, prisfall, økt gjeldsbyrde og det dette brakte av bedriftsinnskrenkninger, tvangsauksjoner, arbeidsløshet og økt skattetrykk. Sett ut fra et rent næringsøkonomisk synspunkt kan det være naturlig å spørre om hvorfor næringslivet overhode ønsket gjennomført en paripolitikk. Det dreide seg jo egentlig om en slags form for selvvalgt depresjon.

En del undervurderte utvilsomt farene. De var tilhøyelig til å tro at bare kronestigningen foregikk langsomt ville den ikke by på vesentlige ulemper for dem. Dette gjaldt særlig enkelte håndverkere og handelsfolk: "den almindelige kjøbmands-handel vil (ikke) komme til at lide synderlig under en kronebedring ... i langsomt tempo over et længere tidsrum",⁴⁰⁾ mente Haugesunds Handelsstandsforening. Lignende formuleringer forekom i uttalelsene til både kolonialgrossistene, fetevareimportørene og Kristiansands Handelsforening (se sitater s.62 og 64). Spesielt uventet synes omsetningssvikten å ha vært. Prisnedgangen var ikke "som man muligens kunde tænkt sig, fulgt av en øket omsætning",⁴¹⁾ uttalte Oslo Handelsstands Forening. Den samme forventning hadde Håndverkerforbundet, og flere av håndverkerberetningene tyder på at man hadde ventet bedre tider (se sitater s. 71). Den forholdsvis gunstige økonomiske situasjon kan også ha bidratt til at enkelte nå mente at landet var i stand til å begynne på en "gjenreisning" av kronen. Tiden var inne....

De fleste formuleringene viste imidlertid at man erkjente at i det minste noen vanskeligheter ville komme til å oppstå selv ved en langsom stigning. Men de antatte skadevirkninger ble satt i relasjon til den ønskede målsetting. "Det er klart", uttalte Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo, "at skulde kronen stige til pari i løpet av nogen maaneder, vilde virkningene bli katastrofale, mens en jevn stigning i løpet av nogen aar ikke vil medføre større forstyrrelser end det meget ønskværdige maal berettiger".⁴²⁾ Norges Håndverkerforbund konkluderte slik: "Skjer derimot stigningen langsomt og nogenlunde jevnt, ikke i store sprang, antas den ikke å ville medføre større vanskeligheter enn at bedriftene vil makte dem, og en pundkurs av 18,16 står i så tilfelle som et ønskelig mål."⁴³⁾

Man var altså villig til å ofre noe for "det meget ønskværdige maal". Dette kom også eksplisitt til uttrykk fra flere hold. Norges Håndverkerforbund uttalte således: "Med hensyn til spørsmålet i sin almindelighet om kronen skal bringes op i sin normale kurs, vil man uttale at vårt land bør søke dette gjennomført, idet man har den tro at også håndverkets utøvere vil kunne bære de hermed forbundne ofre."⁴⁴⁾ "Vi er beredt paa at lide Tab ved Kronens Gjenreising, det kommer vi ikke forbi."⁴⁵⁾ uttalte Stavanger Colonialgrossisters Forening. Og Oslo Jernvaregrossisters Forening pekte på at "de gamle lagre maa nedskrives, men til trods for denne ulempe mener vi allikevel at kronen bør drives op i guldparitet av hensyn til næringslivet som helhet."⁴⁶⁾ Redaktør Lyshoel i Sparebankbladet pekte på at "maalet ligger langt borte, og ... veien henimot det er baade lang og steil."⁴⁷⁾ Kronestigningen ville bli fulgt av streiker og konkurser, "men selvom saa skulde ske er en tilbakevenden til nogenlunde normale forhold nødvendig".⁴⁸⁾ Og han stilte spørsmålet: "...er ikke maalet kampen værd?"

Et offer var nødvendig. Pa den annen side ble offeret rettferdiggjort av fordelene på lang sikt. "Skal det end koste os meget at bringe papirkronen op i sin guldparitet, vilde det efter vort skjøn i det lange løp komme til at koste os endnu meget mere at la det være."⁴⁹⁾ uttalte skipsreder Knudsen. Fra industrihold kom det lignende uttalelser: "Jeg er klar over at overgangen til guldkronen, - den gamle guldkrone, vil bli smertelig," sa Johan H. Andresen på Industriforbundets valutamøte, "men det er et spørsmal om vi

ikke trenger denne smerte for at komme paa en sund basis igjen."⁵⁰⁾ Likeledes Gotaas og Meidell: "En langsom og forsiktig oparbeidelse av kronen til pari bør efter vor mening være industriens maal. Det vil koste industriens mænd mange vanskeligheter, men det vil i det lange løp være til alment gavn for vort samfund."⁵¹⁾

Man var altså villige til - eller rettere så seg nødt til - å ofre noe på kort sikt for å oppnå et gode en gang i framtida. Nå var det riktignok de som hadde minst å tape - importørene og representanter for hjemmeindustrien - som lettest avga erklæringer om offervilje. Blant eksportindustriens og skipsfartens ledere hevet det seg røster mot at man skulle være villige til hvilke som helst ofre for å nå pari. Rederforbundets president var således ikke villig til "ugjenkaldelig ... avskjære Rederforbundet fra under nogensomhelst eventualitet at overveie nedskjæring av kronen."⁵²⁾

Men om man ikke aksepterte et hvilket som helst offer, var det tydelig at de fleste var villige til å ofre i det minste noe på gullparitetens alter. Hva var så bakgrunnen for offerviljen? Hvilke langsiktige fordeler var det man forestilte seg som resultat av en gullfestet parikrone?

La oss før vi går inn på dette se nærmere på en forklaring på paristandpunktets styrke som ikke henviste til fordeler på lang sikt - i hvert fall ikke fordeler av materiell art. Det gjelder den utbredte oppfatning at moralske og juridiske hensyn førte til at man gjennomførte en politikk som gikk på tvers av både samfunnets og de enkelte næringsdrivendes økonomiske interesser.

Jus og moral.

Det er åpenbart at juridiske og moralske argumenter var ganske vænlige i paridebatten selv om vi sjelden har støtt på den slags argumentasjon i debatten innen næringslivskretser. Et annet spørsmål blir i hvilken grad slike hensyn har spilt en rolle for det standpunkt man inntok i parispørsmålet.

Det er ikke tvil om at det nittende århundres moraliiserende syn på falitter hang igjen og bidro til å farge synet på en devaluering. Det er heller ikke tvil om at rettslige betraktninger såvel som nasjonale følelser spilte en viss rolle for enkelte. Man skal ikke undervurdere slike ikke-materielle

faktorers rolle i motivasjonen. Men det er nødvendig å understreke disse argumenters ideologiske funksjon.

"Engelskmændene er formeget forretningsmænd til at bruge dyden til andet end som camuflage" ⁵³⁾, uttalte en ledende norsk industrimann i tilknytning til britenes gullfesting av pundet. Her hjemme ble den moralske og juridiske argumentasjonens ideologiske funksjon framhevet av at/^{det}i første rekke var paridebattens politikere og advokater som førte den fram. Næringslivets representanter benyttet sjelden slike argumenter. Og når de av og til ble brukt, spilte de som regel en helt underordnet rolle i argumentasjonen. De hadde ingen selvstendig funksjon - de fungerte vanligvis bare som støtteargumentasjon for mer håndfaste argumenter av økonomisk/politisk karakter. Det var det moralske moments betydning for hva andre ville tro som var det avgjørende - utlandets vurdering av vår økonomiske soliditet, våre egne sparerers og obligasjonseiers tillit til vårt pengevesen, folkets tro på det kapitalistiske system. Dessuten kunne slike argumenter benyttes - og de ble benyttet - av alle parter i paridebatten. Således ble rettferdighetsargumenter brukt også av parimotstanderne - ja, ikke engang nasjonalistiske argumenter var paritilhengerne alene om.

Man kunne kanskje innvende at når moralsk eller juridisk argumentasjon så sjelden forekom hos næringslivets representanter så kunne dette skyldes kildematerialets spesielle karakter. Spørsmålene fra Valutakommisjonen innbød som nevnt ikke til moralisering. Men det viser seg at juridisk og moralsk argumentasjon var like uvanlig fra næringslivshold i pressedebatten som i svarene på Valutakommisjonens spørsmål.

Sejersted har pekt på at hos Rygg var de juridiske argumenter ikke i første rekke en prosedyre for små og store kreditorer fra tiden før 1914, men en hevding av rettsstatens prinsipper generelt. ⁵⁴⁾ Den juridiske argumentasjon ble derved egentlig "politisk" - det var et spesielt samfunnsyn som ble hevdet. Det samme finner vi igjen hos enkelte i vårt kilde-materiale, særlig hos Franck i Handelsstanden kom dette tydelig fram. "Grundpillen for hele vor retsorden og hele vort nuværende samfund", uttalte han, "er den opfatning, at en indgaaet avtale skal og maa holdes, hvis ikke dens opfyldelse blir umulig for vedkommende". ⁵⁵⁾ Det er viktig å understreke at det her ikke bare dreide seg om abstrakte idealer om et samfunn bygget på visse rettslige prinsipper. Når Franck snakket om "vort

nuværende samfund" var det det kapitalistiske samfunssystem han tenkte på: "At kommunister og socialister anbefaler nedskrivning kan jeg forstaa. For det maa være klart, at den vilde være fremragende skikket til at rokke ved tilliden til det nuværende privatkapitalistiske system..."⁵⁶⁾ Ønsket om å bevare det bestående økonomiske system og borgerskapets politiske herredømme var for Frank et motiv for hans ønske om pari. Argumentet var forsåvidt "politisk", men det var også "økonomisk". Opprettholdelsen av det privatkapitalistiske system ble ansett som en forutsetning for næringslivets trivsel og borgerskapets økonomiske velstand. Politiske og økonomiske motiver vevde seg sammen; det blir vanskelig - og vel egentlig uten særlig mening - å søke å opprettholde et strengt skille. Gotaas og Meidells uttalelse på Industriforbundets valutamøte understreker også sammenhengen: "En statsbankerot er et i og for sig kapitalfientlig skridt, men derved er den ogsaa et industrifientlig skrift."⁵⁷⁾

En snevert økonomisk tolkning av dette utsagnet bringer oss over til et moment av langt større betydning for paristandpunktets sterke stilling enn de juridiske og moralske betraktninger - nemlig hensynet til kreditten.

Hensynet til den utenlandske kreditt.

"Man bør her stoppe et øieblik og tænke paa, hvorledes Norge blir bedømt i utlandet, hvis det nedskriver sin krone. Hvorledes vil det virke paa vor kredit og paa vor handelsforbindelse, at staten søker akkord ved at nedskrive?"⁵⁸⁾, uttalte Gotaas og Meidell. Både ^{fra} andre deltakere på Industriforbundets valutamøte og fra representanter for andre næringer gjorde den samme bekymring seg gjeldende.⁵⁹⁾

Nå kan det selvfølgelig reises tvil om i hvilken grad synet til den utenlandske kreditt i virkeligheten var noe reelt motiv for paristandpunktet hos næringslivets ledere. Riktignok hadde deler av norsk næringsliv behov for kreditt i utlandet. Dette gjaldt særlig skipsfart og utenrikshandel. Men det ville jo i første rekke være den offentlig kreditt som ville lide dersom argumentet hadde noe for seg, og det var særlig hensynet til denne som ble framhevet i argumentasjonen. Og når det gjaldt den offentlig økonomi var det en

alment utbredt oppfatning i næringslivskretser at det ble sløst altfor meget. Dette var bakgrunnen for at Kloumann kunne vende argumentet mot paritilhengerne og hevde at en viss svekkelse av den offentlige kreditt bare ville være av det gode for landet (se s.31). På den annen side: dersom stat og kommuner først kunne oppta lån, var det en fordel at dette ble gjort i utlandet. Dermed slapp det offentlige i stor utstrekning å ta tilflukt til det hjemlige kredittmarked slik at dette i større grad kunne stå til rådighet for det private næringsliv. Enrikeligere kapitaltilgang ville bety billigere kapital, dvs. en lavere rente. Den norske statens kreditt i utlandet kom således indirekte også næringslivet til gode.

Men i hvilken grad var egentlig den offentlige kreditt i utlandet berørt av paris spørsmålet? Ville det spille noen rolle for de banker i New York, Amsterdam eller London som måtte ha ydet Norge kreditt hvorvidt kronen sto i pari eller var nedskrevet til en lavere verdi? Slike lån ble gitt i fremmed valuta og skulle tilbakebetales i fremmed valuta. Kronens verdi skulle altså ikke spille noen rolle i denne sammenheng. På dette grunnlag ble argumentet om hensynet til den utenlandske kreditt som vi har sett avvist av Skogeierforbundet.

På den annen side ble norske statsobligasjoner utstedt i kroner og for utlendinger som satt med slike papirer ville selvfølgelig kroneverdien være av avgjørende betydning. Det viste seg da også at paris spørsmålet spilte en rolle for utlendinger som satte sin kapital i fremmede verdipapirer - i hvert fall gjaldt dette den vanlige private investor i USA. Norges Handels- og Sjøfartstidende meldte således at til tross for stramt marked for utenlandske verdipapirer i USA, fikk ikke de som hadde gjennomgått en valutainflasjon fulltegnet sine lån. Dette gjaldt særlig Tyskland, men også Østerrike, Ungarn og Polen. Samtidig minnet man om at svenske verdipapirer hadde stått lavere i kurs enn de norske i over femti år etter at svenskene devaluerte i 1834, mens Norge gjenopprettet pariteten i 1842. Nå var derimot forholdet omvendt - svenske statsobligasjoner sto høyere i kurs i utlandet enn de norske.⁶⁹⁾

På den annen side ble det i debatten framholdt at det fantes land som hadde devaluert uten at det derfor kunne påvises en svekket utenlandsk kreditt eller en dårligere anseelse for landet. Finnland ble nevnt som eksempel. Paritetilhengerne innførte her en distinksjon - det var stor forskjell på land som var nødt til å devaluere og land som skrev ned sin valuta uten å være helt tvunget til det.

"Ulemper og tap som de av nedskriverne paaberode betinger ikke umulighet,"⁶¹⁾ mente Franck "ved uten anerkjendt nødvendig at nedskrive vor nuværende krone underminerer man paa forhaand tilliden til den fremtidige, nedskrevne krone. Og rimelig nok. Ti det folk, som en gang kan nedskrive ut fra en misforstaat øpportunisme, kan og vil utvilsomt i tilfælde gjenta eksperimentet."⁶²⁾

Dette var som vi har sett også direktør Bryns standpunkt: "En nedskrivning svækker et lands anseelse og tillid, og den virker dobbelt svækkende, hvis den foretages uten at det er uomgjængelig nødvendig. Gaar landet til et slikt skridt uten at det er uomgjængelig nødvendig vil det merkes fremover gjennom mange aar i nedsat kredit og nedsat anseelse for vort land."⁶³⁾ Finnland og andre land som hadde devaluert eller reetablert mynten hadde vært i krig eller borgerkrig, blé det videre hevde umuligheten av å gjenopprette den gamle pariverdien var åpenbar da mynten i disse tilfellene hadde sunket til 10% av sin opprinnelige verdi eller ofte enda lavere. En slik situasjon var ikke Norge i. Dersom vi devaluerte, ville vi sette oss i en særstilling, mente "Farmand": "Det blir tre slags lande: 1. De som gjenreiste sit pengevesen. 2. De som ikke kunde gjenreise det og 3. Norge som ikke vilde."⁶⁴⁾

Hvorvidt det var "umulig" eller ikke for Norge å gjenopprette den gamle pariverdien blir et relativt spørsmål. I dag ville neppe noen hevde at det var mulig - i den forstand at skadevirkningene ville bli altfor store. For øvrig har et slikt spørsmål i dag et visst skjær av meningsløshet over seg. Den gang tenkte de fleste annerledes.

Den internasjonale utvikling i retning av stadig flere gullstandardvalutaer stilte krav også til pariteten. Cunliffekomiteens innstillinger og Brusselkonferansens anbefalinger pekte i retning av gjenopprettelse av den gamle pariverdien, og en rekke av de land som hadde gjenopptatt

gullinnløsningen - deriblandt England og Sverige - hadde gjort dette til de gamle pariverdier. Som vi har sett i innledningskapitlet sto Norge og Danmark i en mellomstilling når det gjaldt den valutariske utvikling. Problemet med å enes om hvilket valg vi skulle foreta ble derfor ikke opplagt. Men det ble stadig klarere at den danske krone ville bli ført opp i sin gamle verdi. Kunne Norge gjøre noe annet? Det ble i denne forbindelsen viktig hva utlandet mente - hva som ble ventet av oss. Nettopp fordi man i utenlandske finanskretser anså vår økonomiske og finansielle situasjon slik at vi var i stand til å føre kronen tilbake til pari, kunne vi ikke unnlate å gjennomføre dette, ble det hevdet.⁶⁵⁾

Men viktigere enn spørsmålet om betingelsene for norske lån i utlandet eller kursen på norske statsobligasjoner var trolig frykten for at en nedskrivning skulle føre til en alminnelig mistillit til norsk pengevesen og norsk økonomi generelt. Dette framgår tydelig av uttalelsene til Franck og Bryn som er sitert ovenfor. En slik mistillit måtte man frykte ville komme til å påvirke både den offentlige og private kreditt. Dessuten ville det føre til fortsatt usikkerhet med de farer for tilbakeslag i handelen og for kroneverdien som dette ville føre med seg. "Tillidsmomentet - den uundværlige grundpille for ethvert pengesystem."⁶⁶⁾ Slik uttrykte advokat Franck i Handelsstanden det. En nedskrivning "vil ikke øke tilliden til vort lands økonomiske og finansielle kraft, tvertimot og naturligvis."⁶⁷⁾ uttalte Lyshoel i Sparebankbladet. Selv skeptikerne i Bondelaget argumenterte som vi har sett ut fra de samme premisser i sin frykt for tilbakeslag for kronen.

Nasjonale prestisjehensyn blandet seg inn, og det kan av og til være vanskelig å skille mellom økonomiske og "nasjonale" motiver. Bruken av uttrykk som "anseelse" og "renome" henspilte neppe utelukkende på de økonomiske følger av tapt nasjonal prestisje - heller ikke betegnelser som "mindreværdig" eller "ringere" om vår valuta. Throne Holst gjorde bruk av selve ordet "prestisje" og hos konsul Halvorsen har vi sett hvordan den nasjonale æresfølelse brøt fram i argumentasjonen (s.66). Også advokat Franck var bekymret for "vort lands gode navn og rykte" og mente vi "som ærekjær nation" måtte komme ut av krisen med "uplettet honnør". På den annen side har vi sett at Skogeierforbundet angrep den offisielle pengepolitikken fordi den kunne føre til at vi ble

"en økonomisk uselvstændig nation".

En viss nasjonal stolthet har utvilsomt gjort seg gjeldende hos enkelte i deres vurdering av pariproblemet. Men når Sejersted hevder at dette "spilte en stor rolle for paripolitikken"⁶⁸⁾, er det vanskelig å være enig. Ut fra vårt kildemateriale er det i hvert fall lite grunnlag for å legge stor vekt på dette momentet. Det meste av det som er sagt om de juridiske og moralske argumenter skulle også gjelde for de "nasjonale".

Noen av årsakene - både til frykten for mistillit og til følelsen av nasjonal nedverdiggelse ved en devaluering - finner vi i den ganske utbredte forestillingen om devaluering som en statlig konkurs. Uttrykk som "akkord", "tvangsakkord" og "statsbankerot" ble brukt for å betegne en kronenedskrivning. Vi har sett hvordan advokat Franck trakk parallellen: "Men likesaa visst som den sunde opinion heldigvis endnu tar avstand fra, at en mand lurer sig fra sine forpliktelse ved en akkord, som han ikke absolut hadde behøvet at gaa til likesaa visst og endda mere bør det være utelukket for staten at gaa denne akkordens vei uten absolut bydende nødvendighet - som en helt uundgaaelig nødsforanstaltning."⁶⁹⁾

En offentlig handling på statsplanet - devaluering - ble sammenlignet og parallellført med en foreteelse innenfor privat forretningsverden og privat rett. Dette forteller noe om det rådende syn på staten. Den ble i utpreget grad betraktet som en juridisk og moralsk person, sideordnet og likestilt med samfunnets enkelte individer. I dag ville vel en slik argumentasjon av de fleste bli betraktet som en falsk parallellføring - om ikke som billig demagogi. På den tid avspeilet en slik tankegang statens langt svakere integrering i det økonomiske liv.

Vi har hittil omtalt hensynet til den utenlandske kreditt. Tilsvarende vurderinger kunne også gjøres gjeldende når det gjaldt tilliten til økonomi og pengevesen innenlands. Det ble det også gjort - om enn i mindre grad. Hensynet til den private sparing utgjorde en hjemlig parallell til frykten for tap av utenlandsk kreditt. Særlig ble dette framhevet fra sparebankhold (se s.93 og 96). Men også andre trakk fram dette momente

Advokat Franck nevnte nedskrivningens "uheldige indflydelse paa sparesans og kapitaldannelse"⁷⁰⁾, og Gotaas og Meidell uttalte i flukt med avsnittet om den utenlandske kreditt: "La os ogsaa tænke paa hvorledes en nedskrivning vil virke overfor den sparende og forsigtige del av vort folk. Hvilken opfordring faar man til at være forsiktig og lægge sig noget til bedste, naar staten selv knæsætter prinsippet om ikke at betale fuldt ut?"⁷¹⁾ Også Tromsø Landhandlerforening ga i all beskjedenhet et bidrag i denne gate (se sitat s. 65).

Foruten hensynet til den hjemlige kapitaltilgang, kan også tanken på landets småsparere ha ligget bak slike uttalelser. I et samfunn uten et utbygd trygdesystem hadde sparingen i tillegg til den økonomiske funksjon også en rent sosial funksjon.⁷²⁾ Dette bidrar også til å forklare den moraliserende holdning som den gang heftet ved det å "lægge sig noget til bedste". Dette dydspreg ved sparsommeligheten har mistet mye av sin betydning i dagens samfunn der økonomien på mange måter er basert på stadig økende forbruk.

"Sunde og normale forhold".

Ønsket om pari ble av mange begrunnet med hensynet til samfunnet som helhet. Vi har sett hvorledes Throne Holst henviste til "det almindelige samfundssyn" i sin argumentasjon. Olie- og Farvehandlerforeningen uttalte at en "rolig utvikling henimot pari turde vel for hele vort samfund være det ideelle."⁷³⁾ Og Gotaas og Meidell mente som vi har sett at pari ville "i det lange løp være til alment gavn for vort samfund." Også "Norges Haandverk" henviste til landets beste og "folket som helhet" i sitt forsvar for parilinjen.⁷⁴⁾

Det var imidlertid ingen motsetning mellom dette og hva som ble ansett for å være i næringslivets interesse. Riktignok måtte man regne med å ofre noe på kort sikt, men i det lange løp ville også næringslivet være tjent med en parikrone. "Tilliden vilde vende tilbake", uttalte Schreiner & Co. "og megen usund spekulation vilde falde bort"⁷⁵⁾ Oslo Jernvaregrossisters Forening gikk inn for pari "av hensyn til næringslivet som helhet"⁷⁶⁾ og "Farmand" hevdet at "De som i det lange løp vil tjene paa at kampen gjennomføres er næringslivet og arbeidslivet."⁷⁷⁾ Selv representanter for næringer som led tap

på grunn av kronestigningen var av en slik oppfatning, selv om det her gjerne ble tatt forbehold: "Ifald det indenlandske nivaa ... blir sänket i forhold til pari kurs", uttalte skipsreder Johan Erland, "er det min mening at det vil for vor næring bli det bedste og heldigste og bringe os over i sundere forhold."⁷⁸⁾

Dette sitatet bringer oss inn på det som synes å ha vært det helt sentrale motiv bak parikravet innen næringslivet. Pari ville "bringe os over i sundere forhold" - med andre ord: pari ville bringe oss ut av krisen. "Sunde og stabile forhold ... kunde (først) indtræde naar kronen atter kom op i sin gamle værdi"⁷⁹⁾, mente Oslo Jernvaregrossisters Forening. Og Tvedestrand Handelsstands Forening uttalte at "kronens stigning har paa den anden side skapt mere tillid til, at utviklingen gaar i det rette spor mot mere normale tider."⁸⁰⁾ I kapitlet om håndverkerne har vi sett hvorledes kronestigningen skapte optimisme og tro på økende omsetning, og vi har også sett hvordan Johan H. Andresen mente at "den gamle guldkrone" var nødvendig "for at komme paa en sund basis igjen."⁸¹⁾ Synet på pari som forutsetning for sunne og normale forhold var også det grunnleggende for Throne Holsts vurdering. Han mente at kronestigningen til pari kunne spille en aktiv og direkte rolle ved gjenopprettelsen av de sunne tilstander: "Kronens hurtige overgang til guldparitet ... vil stille vor nation ... foran nødvendigheten av at foreta en nyorientering av hele vort økonomiske liv..."⁸²⁾

De sitater vi hittil har brakt om sammenhengen mellom pari og "sunde forhold" ser denne som et årsaks/virkningsforhold der pari er årsak og de sunne tilstander en følge av gjeninnføringen av gammel pariverdi. Men som vi har sett betraktet ikke alle sammenhengen på denne måten. Pari var ikke en forutsetning for stabilitet, hevdet noen, men omvendt et resultat av stabile og sunne økonomiske tilstander. "Stabilisering av kronen maa efter vor mening foregaa paa den maate, at landet efterhvert arbeider sig over i sunde samfundsforhold"⁸³⁾ uttalte rederiet Jacobsen og Co. Og dette var som vi har sett også standpunktet til såvel Norges Rederforbund som en rekke av deltakerne på Industriforbundets valutamøte. Det forelå altså et annet syn på forholdet mellom årsak og virkning,

men sammenhengen mellom pari og stabile forhold ble også her understreket. Dette framhever nettop paristandpunktets styrke i samtidens bevissthet. Men samtidig understreker uenigheten om hva som skulle komme først - pari eller "sunde forhold" - den rådende forvirring.⁸⁴⁾

Hva berodde den på, denne tendensen til sammenknytning av sunne, stabile, normale forhold med den gamle paritet? Var det bare utslag av en slags forbenet dogmatisme? Keilhau mente det: "Storparten tok standpunkt ut fra en ganske enkel og romantisk tanke: i førkrigstiden hadde der hersket lykkelige økonomiske tilstander i Norge, dengang stod kronen i en bestemt gullverdi, - men den gamle gullkrone vilde vel det tapte paradiset kunne vinnes tilbake igjen."⁸⁵⁾

Denne karikaturen er besnærende og til en viss grad er den nok også treffende. Men saken var ikke fullt så enkel. Riktignok må tradisjon og gammel vane ha spilt en rolle ikke bare for synet på gullstandardsystemet, men også for den gamle pariteten. Selv om teorien ikke forutsatte en bestemt paritet, så var gullstandardsystemet i praksis knyttet til disse pariteter. I England hadde f.eks. den gamle pariteten - bortsett fra en kortere periode under og like etter Napoleonskrigene - eksistert urørt i nesten 200 år før den første verdenskrigen snudde opp ned på Europas valutaer. Norge og andre land kunne ikke på langtid skilte med slike tradisjoner, men i hele den lange fredsperioden mellom 1871 og 1914 hadde forholdet mellom verdensvalutaene vært konstant, og det var etterhvert blitt noe nær utenkelig at disse skulle kunne forandres. De gamle pariteter var blitt til en del av ortodoksien - i hvert fall utenfor de egentlige teoretikerens rekke. De ble forbundet med det normale i det økonomiske system og med stabilitet i de internasjonale valutaforhold og bytteforholdene overhode.

Men når saken likevel ikke var så enkel som Keilhau framstiller den, er det fordi vi må stille spørsmål om man i virkeligheten hadde noe valg. Forelå det egentlig noe alternativ til parilinjen som målsetting for norsk pengepolitikk? I en viss forstand eksisterte det selvsagt et alternativ. Man kunne fulgt parimotstandernes råd og gjennomført en devaluering. Med den forholdsvis gode realøkonomiske situasjon for

næringslivet omkring 1925 og med de gode internasjonale konjunktorene som fulgte er det vel ingen tvil om at en slik devaluering hadde lyktes og at norsk næringsliv og - ikke minst norsk samfunnsøkonomi - hadde fått en blidere medfart enn den deflasjonspolitikken kom til å medføre. Men slike betraktninger kan aldri bli annet enn spekulasjoner. Fra et historisk synspunkt må det relevante spørsmål være hvor reelt parimostandernes alternativ var sett med datidens borgerskaps øyne. Sejersted har pekt på mangelen på et teoretisk begrunnet alternativ⁸⁶⁾ og vi har sett hvorledes dette understrekes av den forvirring som hersket med hensyn til mål og midler i pengepolitikken. Men det avgjørende var likevel frykten for hva en slik løsning kunne komme til å medføre, den manglende tiltro til dette alternativs muligheter til å bringe norsk økonomi ut av krisen. (Dette hadde igjen selvfølgelig sammenheng med manglen på teoretisk begrunnelse.) "En stabilisering med nedskrivning for øie vil ... neppe være til varig gavn"⁸⁷⁾, uttalte Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo, og Throne Holst mente at en nedskrivning "vil bety en utglidning, et nederlag og en forberedelse til nye nederlag."⁸⁸⁾ Dette siste var viktig. Gullstandard til en ny paritet var ingen fullverdig gullstandard. Bare gammel paritet kunne gjenopprette den fulle sikkerhet. "Skriver man ned idag, kan selvfølgelig det samme hende om 10 aar"⁸⁹⁾, uttalte Gotaas og Meidell, og Throne Holst formulerte problemet slik: "Forsaavidt kunde vi idag uten skade ha en krone med en værdi i forhold til guld, som motsvarer en pundkurs av f.ex.30. Det vil si, hvis vi altid hadde hat en slik pengeværdi. Det er jo nemlig ikke en høi eller lav pengeværdi vi frygter. Det er selve nedskrivningen av den engang fastsatte myntenhet vi frygter, - i vort land paa samme maate som man har frygtet og frygter det i andre land, hvor man som bekjendt har bragt store ofre for at undgaa nedskrivning."⁹⁰⁾

Nedskrivningsalternativet var i dobbelt forstand lite tillitvekkende. Foruten at borgerskapet selv ikke hadde noen tro på det - og delvis nettopp på grunn av dette - ville ikke nedskrivning føre til den tillit innen almenheten til norsk økonomi og pengevesen som ble ansett som en nødvendighet for å kunne komme tilbake til normale tilstander. Den ubundne valuta var noe nytt og ukjent, den var dessuten forbundet med de usikre forholdene under og etter krigen. Situasjonen var

uten presedens i senere tid - det å gå til en nedskrivning var noe hverken tradisjonell økonomisk teori eller pengepolitisk praksis ga svar på følgene av. Derfor var nedskrivningskravet som vi har vært inne på utvilsomt også et radikalt standpunkt. Kloumann nevnte dette som en forklaring på at mange som innså farene ved paripolitikken likevel gikk imot den: "Grunden ... kan dels stikke i en viss konservativ frykt for ethvert skridt, som bare smaker av noget radikalt, selv om det radikale gaar i konservativ retning, men der maa undertiden tages radikale skridt netop av de samfundsbevarende kræfter."⁹¹⁾ Men den alminnelige opinion innen borgerlige kretser var ikke innstilt på en slik radikalisme.

Situasjonen utenlands.

Kan situasjonen i andre land kaste lys over vårt problem? I hvilken grad var for eksempel opinionen innen næringslivet her hjemme i takt med tilsvarende kretsers syn utenlands? Og var premissene i tilfelle de samme? Vi skal i all korthet ta for oss to land som det kan passe å sammenligne med. Det ene er Storbritannia - fordi dette landet på mange måter ble betraktet som et foregangsland når det gjaldt både teoretisk og praktisk økonomi og fordi atskillig forskning om emnet er blitt gjennomført. Videre har vi valgt Danmark - som hadde en utvikling på det valutariske området svært parallelt til den norske.

Den "offentlige opinion" i England var fullt og helt preget av den tradisjonelle ortodoksi. Cunliffe-komiteen konkluderte som vi har sett med at pundet skulle føres opp i gammel gullparitet - det samme gjorde senere offentlige komiteinnstillinger. Dette var hele tiden den politikk Montagu Norman - direktøren for Bank of England - sto for. Spørsmålet om andre løsninger ble avvist på et tidlig tidspunkt i undersøkelsene - om det da overhode ble reist. "In the minds of supporters of the gold standard there was an indissoluble link between going back to gold and going back at the old rate."⁹²⁾

I de første årene etter krigen hevet deg seg få røster mot den offisielle linjen. Keynes var en av disse. En annen var daværende president i the Federation of British Industries, Peter Rylands. Han ønsket i 1921 gjennomført en devaluering ved det daværende pundnivå - dvs. omkring \$ 4 pr. £.

"So far as trade ... is concerned," uttalte han "it is important to remember that stability is of far greater importance than the re-establishment of any pre-war ratio with gold or any other standard of value. From this point of view, deflation can be as potent a source of instability as inflation."⁹³⁾

Rylands var altså helt på linje med parimøstanderne her hjemme - som f.eks. Kloumann, Fearnley og Haavard Martinsen. FBI hadde likevel aldri noen konsekvent og enhetlig politikk på det valuta-politiske området.⁹⁴⁾ En forfatter mener det var få klare opinionsuttrykk fra industrien selv, og karakteriserer holdningen fra dette hold som "agnostic".⁹⁵⁾ "The rise in sterling was viewed rather with satisfaction as an indication of returning economic power."⁹⁶⁾

I 1923/24 lå pundkursen ca. 10% fra gullpariteten og forskjellen mellom det britiske og det amerikanske prisnivå var omtrent like stor. Sammenlignet med den norske kronens avstand fra gullparitet og det norske prisnivåets høyde i forhold både til pund og dollar, var dette en liten avstand. Likevel regnet mange med betydelige vanskeligheter for den britiske eksportindustri. Også FBI ga uttrykk for dette og fryktet "severe industrial friction and dislocation."⁹⁷⁾ I 1923 og første halvpart av 1924 ble det gjort flere henvendelser til regjeringen som avslørte en kritisk innstilling til valutapolitikken. Fra juli 1924 støttet imidlertid FBI ideen om gjeninnføring av den gamle pariverdi som det endelige mål for pengepolitikken.⁹⁸⁾ FBI var for en utsettelsespolitikk i håp om å kunne unngå de uheldige virkninger av en deflasjon. Men de var villige til å revurdere sitt standpunkt dersom denne politikken ikke førte fram eller - som de uttrykte det - "considerations of high finance might make it so important that we should have to take the risk"⁹⁹⁾.

I 1924 steg pundet raskt, delvis som følge av en alminnelig forventning om gjeninnføring av gullstandarden til gammel paritet. For britisk industri ble det etterhvert viktig at usikkerheten i situasjonen ble fjernet. "Industry should be able to make its plans for the immediate future with a definite knowledge of the general monetary conditions to be anticipated". Og videre: "...an early declaration by His Majesty's Government would seem to outweigh the objections which might in ordinary circumstances be urged against such a course."¹⁰⁰⁾ Og da så gullstandarden ble gjeninnført i april 1925, uttalte FBI: "From the long point of view the decision is to be welcomed, but the immediate effect may create difficulties."¹⁰¹⁾

Det later til at ledende industrikretser var villige til å underordne seg "considerations of high finance" og om nødvendig ofre noe for å nå pari. Når Norman uttalte at forretningsfolk måtte yte et offer - "for the good of his business and for his future success"¹⁰²⁾, reflekterte han trolig hva de fleste næringsdrivende selv oppfattet som den foreliggende situasjon. For øvrig finner vi igjen i den engelske debatten mange av elementene fra vår egen. Inflasjonsfrykten, hensynet til den utenlandske kreditt, nasjonalistiske prestisjehensyn og moralske vurderinger.

Selv om situasjonen i England på mange måter var ganske forskjellig fra norske, finner vi altså påfallende mange parallelle trekk ved debatten og ved næringslivets¹⁰³⁾ holdning. Det gjelder den nesten enstemmige oppslutning om gullstandarden, den gamle paritetens sterke posisjon og argumentene i debatten. I industrikretser var det en viss skepsis overfor valutapolitikken og enkelte var tilhengere av en devaluering. Men også disse kretser har trolig stort sett delt den alminnelige opinions syn på nødvendigheten av pari for stabilitet og ro i næringslivet - "(a) view that ...looked past the temporary adjustments involved in the return to gold to the lasting benefits beyond."¹⁰⁴⁾

Den pengepolitiske utvikling i Danmark var temmelig parallell til den norske. I den første tiden etter at krisen hadde brutt ut ble det ført en "produksjonsbeskyttelsespolitikk". I august 1923 ble det avholdt en større valutakonferanse og det var her almen enighet om at kronens fall måtte stanses og at gullstandarden på lengre sikt måtte gjeninnføres.¹⁰⁶⁾ Men det oppsto en viss uenighet om på hvilket nivå gullinnløseligheten burde gjenopptas. De aller fleste sluttet imidlertid opp om nasjonalbankdirektør Ussings linje som gikk ut på en langsom heving av kronen til gammel pariverdi. Dette gjaldt også næringslivets representanter - selv om det her var en viss meningsforskjell om hvor lang tid man skulle bruke for å nå dette mål. Landbrukets representanter antydte således et tidsrom på hele 20-30 år.

To år senere, høsten 1925, ble de danske næringsorganisasjonene bedt om å uttale seg om valutaspørsmålet. Det var da enstemmig oppslutning om parikronen som målet for dansk pengepolitikk. Industriraadet - som tilsvarte Industriforbundet i Norge - henviste til landets økonomiske situasjon, utlandets vurdering av landets finansielle stilling og gullfestingen til pari kurs av den britiske, svenske og hollandske valuta. Selv om det fra et industrielt standpunkt kanskje kunne være en øyeblikkelig fordel om kronen var blitt stående ved en lavere kurs, ønsket man kronen ført opp i pari, men man var av den oppfatning at det for samfunnet og næringslivet ville vært det beste om kronen hadde steget i et langsomt tempo.¹⁰⁷⁾

Grosserer-Societetet pekte på at kronestigningen hadde medført store tap, men man ønsket likevel kronen i pari. En jevn, rolig stigning ville være det beste. Det var særlig hensynet til stabile kurser og til Danmarks omdømme i utlandet som ble framhevet til fordel for paristandpunktet.¹⁰⁸⁾

Også Dansk Dampskibsrederiforening mente at kronens heving til pari tross alt var det mest ønskelige selv om skipsfarten led hardt under den raske stigningen. En nedskjæring av kronen ville virke urettferdig, mente man, dessuten ville en nedskjæring bety en slags akkord som nå og langt ut i framtida ville svekke tilliten til landets pengevesen og næringsliv. Også hensynet til en gjenopprettelse av den skandinaviske myntunion ble framhevet.¹⁰⁹⁾ Mer overraskende er

det kanskje at Rederiforeningen gikk inn for en rask stigning til pari - tidspunktet for en parikurs av kronen var gunstig, mente man. Det forhold at den danske krone på dette tidspunkt bare var ca. 7-8% fra pari kurs kan ha spilt en rolle for dette standpunktet. Også i Norge var det som vi har sett enkelte som gikk inn for en rask kronestigning da kronen i 1926 og 1927 kom nær opp til den gamle paritet. (Se s.75.)

Også for Danmarks vedkommende finner vi altså mange parallelle trekk ved debatten og ved næringslivets holdning. Alt i alt later det til at opinionen innen næringslivet i Danmark var like parivennlig som i Norge - og vel så det.

Utviklingen i England og Danmark viser at den norske paripolitikken og holdningene til denne innenfor næringslivet ikke var noe isolert fenomen eller noe som kan forklares med henvisninger til en enkelt persons maktstilling eller til romantikkens seier over fornuften. Den norske utviklingen føyer seg inn i en større sammenheng - som ett blant mange eksempler på det europeiske borgerskaps forsøk på å besvare den økonomiske krisens utfordringer.

Avsluttende konklusjon.

Denne undersøkelsen kan ikke gi noe fyldestgjørende svar på det omfattende spørsmål om hvorfor det ble ført paripolitikk i Norge. Men den kan bidra til i noen grad å kaste lys over dette spørsmålet. Det er klart at det norske borgerskaps ønsker og vilje i forbindelse med et slikt spørsmål må være av vesentlig betydning for forståelsen av hvorfor det gikk som det gikk. En sterk opposisjon fra borgerskapets side mot den politikk som ble ført ville gjøre paripolitikken ubegripelig.

Vi har undersøkt holdningen til parispørsmålet innen en del av det norske borgerskap - det vi har kalt næringsborgerskapet. Og vi har funnet at dette - delvis i strid med den vanlige oppfatning - stort sett støttet den pengepolitiske målsetting myndighetene hadde trukket opp. Bakgrunnen for dette forhold er ikke entydig.

Vi har for det første vært inne på næringslivets direkte økonomiske interesser - og disse må ikke undervurderes.

Mange importører, store deler av hjemmeindustrien, samt kreditorinteressene ville være direkte tjent med en deflasjonspolitik. De økonomiske interessers betydning understrekes ytterligere dersom vi går ut over det egentlige næringslivet og betrakter også andre grupper innen det norske borgerskap. Rentenister, obligasjonseiere, spekulanter og deres advokater og meglere,¹¹⁰⁾ samt deres talsmenn i pressen, statsadministrasjonen, regjeringen og Stortinget var også tjent med paripolitikken. Videre tilsvarende-representanter for utenlandske spekulasjonsinteresser - i det hele et betydelig skikt av den herskende klassen i Norge.

På den annen side sto en heller ikke ubetydelig del av borgerskapet som ikke hadde umiddelbar økonomisk interesse av paripolitikken, men som tvert i mot ville tape på den. Det gjaldt skipsredere, kapitalister innen eksportindustrien og den konkurransutsatte hjemmeindustri, bønder,¹¹¹⁾ skogeiere, aksjonærer i utsatte bedrifter, debitorer etc. samt disse gruppers politiske talsmenn. Når paristandpunktet sto så vidt sterkt også innen denne delen av borgerskapet, må vi derfor her søke motivene utenfor de kortsiktige økonomiske interesser.

Flere forhold gjorde seg gjeldende. Farene for en rask stigning av kronen eller de uheldige virkningene av selv en langsom stigning ble i noen grad undervurdert. Motiver av mer eller mindre "moralsk", juridisk og nasjonalistisk karakter spilte inn hos noen. Men skal vi forstå hvorfor så mange - tross økonomiske ofre - gikk inn for pari, må vi ta utgangspunkt i borgerskapets ønske om å komme ut av den økonomiske krise.

Næringslivets menn ønsket ro. De ville ha stabile kurser, sikkerhet for kalkulasjonene og kreditten, ro i arbeidslivet, tillit til økonomien og pengevesenet. Kort sagt: de ønsket muligheter til å utfolde seg og til å skape profitt. Sunne forhold, normale forhold. Dersom man kunne finne midler til å gjenopprette slike tilstander, var man villige til - innenfor visse grenser - å la de kortsiktige profittensyn vike til fordel for de framtidige muligheter for økonomisk gevinst. Ofre i forbindelse med en slik politikk måtte betraktes som en investering. Pari var et slikt middel i samtidens øyne. Uten pari - ingen orden i pengesystemet. "Tilbake til guld eller syndfloden",¹¹²⁾ erklarte "Farmand".

En forutsetning for at sunne og stabile forhold skulle kunne gjenopprettes var en gjenreisning av den alminnelige "tillit". Dette er et nøkkelord. Og paripolitikken var viktig i denne sammenheng - den var så å si dobbeltvirkende. Pari ville nemlig føre til sunne og stabile tilstander ikke bare gjennom en ordning av landets pengeforhold i og for seg, men kanskje først og fremst ved den almene tillit - innenlands og utenlands - som en "opparbeidelse" av kronen sammen med ordningen av pengesystemet ville føre med seg.

Det er i denne sammenheng vi må se den store vekt det ble lagt på hensynet til den utenlandske kreditt. Dette gjør det også desto mer forståelig at inflasjonsfrykten var så dominerende, mens deflasjonens ulemper ble undervurdert eller bagatellisert. Det er også først og fremst i denne sammenheng de "juridiske" og "moraliske" argumenter må forstås, - slik de kommer til uttrykk hos næringsborgerskapet.

Innenfor borgerskapets rekker gjorde det seg i denne tiden gjeldende en dyp uro og usikkerhet overfor det kapitalistiske samfunns framtid. Verdenskrigens omkalfatringer, de revolusjonære stormene, etterkrigskrisen, nedgangen i verdenshandelen og sammenbruddet i betalingssystemet; alt var en del av den nye tid - og skapte en situasjon man ikke visste hvordan man skulle beherske. I denne situasjon - uten presedens i senere tid og uten ^{en}adekvat teori, grep man tilbake til midler som hadde vist seg effektive tidligere og under andre forhold - det vil si: det var dette man trodde de hadde gjort. Men dermed var ønsket om pari ikke - i hvert fall ikke bare - et uttrykk for dogmatiske fordommer og sentimental nostalgi. Saken var den at det forelå ikke noe tillitvekkende alternativ.

I historisk perspektiv må paripolitikken betraktes som en del av det europeiske borgerskapets forsøk på å løse de motsigelser i kapitalismen som verdenskrigen og etterkrigskrisen hadde aksentuert. Kapitalismens beståen var betinget av at dette skulle lykkes. Men det skulle en ny økonomisk verdenskrise til før "den keynesianske revolusjon" avdekket nye økonomiske sammenhenger, og en anvisning på andre midler i den økonomiske politikk ble formulert. Dette bidro i sin tur til en stabilisering av det kapitalistiske system for en ny epoke.

NOTER OG HENVISNINGER.

Kap. I, Innledning

- 1) Donald Winch: "Economics and Policy", s. 67
- 2) Engrosprisindeksen var i februar 1925 281, i mars 1927 var den sunket til 160 (des.1913 - juni 1914 = 100). Vi bygger på indeksen utarbeidet av "Økonomisk Revue". Alle opplysninger om priser og valutakurser i dette kapittel er hentet fra Statistiske Meddelelser fra årene 1922 til 1927.
- 3) I enkelte tilfelle har det vært naturlig å behandle begivenheter som skjedde så sent som høsten 1926 eller benytte kilder av enda senere dato. Dette gjelder særlig kapitlene V og VI.
- 4) En oversikt over de utrykte bilag finnes i Innstilling fra Valutakommisjonen, s.4.
- 5) Chr. A.R.Christensen: "Vort Folks Historie," bind 8 s.25
- 6) Nicolai Rygg: "Norges Bank i mellomkrigstiden",s.245. Også s.254.
- 7) Francis Sejersted: "Ideal, teori og virkelighet",s.43.
- 8) Gunnar Jahn: "Norges Bank gjennom 150 år",s.224; Wilhelm Keilhau: "Det norske folks liv og historie, Vår egen tid", s.421.
- 9) Christensen, op.cit.s.234; Keilhau: op.cit.s.421 f.
- 10) Keilhau: "Den norske pengehistorie",s.193 f.
- 11) Jahn, op.cit. s.224.
- 12) Christensen, op.cit. s.234 f.
- 13) I framstillingen av de internasjonale forhold og tidens teoretiske klima, bygger jeg hovedsaklig på Donald Winch "Economics and Policy"; Michal Stewart: "Keynes and after" og D.S.Landes: "The Unbound Prometheus". Om utviklingen her hjemme har jeg hentet stoff fra den litteratur som er nevnt ovenfor, særlig Sejersteds avhandling.
- 14) Landes, s.361.
- 15) Joan Robinson: "Economic Philosophy", s.73.
- 16) Sejersted, op.cit. s.10.
- 17) Det er vel tvilsomt om gullstandardsystemet fortjente denne tillit. Det later i dag til å være enighet om at det ikke så mye var gullstandarden som betinget likevekten i det internasjonale betalingssystem som omvendt: Denne likevekt utgjorde forutsetningen for at gullstandarden kunne fungere. (Se f.eks. Landes s.36 og Winch, s. 77).
- 18) Sitert etter Winch, s. 75.
- 19) Bygger på referat av professor Aarum, Statsøkonomisk Tidsskrift 1920, s. 92 ff.

- 20) Jahn, op.cit. s.218 f; se også Rygg, op.cit.s 81.
- 21) Se Sejersted, s. 26.
- 22) Alle kurser er månedlige gjennomsnitt. Vi referer til pundkursen til tross for at pundet ikke ble gullfestet til gammel paritet før i april 1925 og før denne tid var utsatt for svingninger i forhold til den gullfestede dollaren. Det var imidlertid pundkursen som det vanligvis ble henvist til i den hjemlige paridebatt og for oversiktens skyld holder vi oss til den.
- 23) Så sent som 16/2-25 uttalte Rygg at "den nærmeste oppgave er at hindre kronens fald og faa den i opadgaaende retning igjen." (Økonomisk Revue", 25/2-25, s.168).

Kap. II. Industrien.

- 1) Historisk Statistikk 1968, s.196.
- 2) Stoltz, Økonomisk Utsyn 1900-1950, s.66.
- 3) HS s.212.
- 4) ibid. Se også Stoltz, op.cit. s. 66.
- 5) ibid. Det er stekt delte oppfatninger om virkningene av inflasjonen i Norge i 1923-24. Keilhau hevder f.eks. at bankstøttepolitikken førte til en uthaling av krisen. Dette medførte usikkerhet og midlertidighet i det økonomiske liv og fratok både næringsliv og statsmyndigheter et realistisk vurderingsgrunnlag for sine beslutninger. (DNFLH, s.414 ff.; DNP, s.169). Stoltz mener også at usikkerheten ble økt ved at prisene steg igjen i denne tiden (op.cit.s.66). På den annen side mener Sejersted at pengepolitikken og den økonomiske politikken i alminnelighet sannsynligvis bidro (bl.a. gjennom inflasjon) til å mildne krisens utslag ("Ideal, teori og virkelighet", s. 29). En vurdering av disse forhold vanskeligjøres av usikker statistikk. Det viser seg f.eks. at en produksjonsindeks for jern- og metallindustrien viser en nedgang på 20% fra 1916 til 1930, mens en annen indeks for samme tidsrom viser en oppgang på 50%! (Stoltz, op.cit. s.204, note).
- 6) "Økonomisk Revue", 9/9-25, s.619.
- 7) Referat i "Økonomisk Revue", 8/4-25, s.268. Se også "Norges Industri", 3/9-25, s. 294: "Vort næringsliv har hat ganske gode avsetningsvilkaar".
- 8) "Farmand", 30/4-25, s.490.
- 9) Se Sejersted, op.cit. s.40.
- 10) "Norges Industri", 10/9-25, s.301. Redaksjonell artikkel trolig skrevet av direktøren i Industriforbundet, Lorentz Vogt.
- 11) HS, s.538 og s.212.
- 12) Innstilling fra Valutakommisjonen, bilag 11, s.130.

- 13) "Økonomisk Revue", 7/10-25, s.676.
- 14) Innst. fra Vk., bilag 11, s. 32.
- 15) HS, s. 199.
- 16) Norges Industriforbunds årsberetning 1925, s. 61.
- 17) Referat fra Industriforbundets valutamøte.
- 18) "Norges Industri", 3/9-25, s.294. Bang representerte A/S Greaker Cellulosefabrik.
- 19) Referat fra Valutamøtet, s.3.
- 20) ibid. s.5.
- 21) ibid. s. 21.
- 22) ibid. s. 21.
- 23) "Økonomisk Revue", 9/9-25, s.619.
- 24) "Skogeieren", 1/10-25, s. 229.
- 25) Ref. fra Vm., s.44.
- 26) ibid. s.16.
- 27) ibid. s. 82.
- 28) "Norges Industri, 8/10-25, s. 348.
- 29) "Det bebreides arbeidsgiverne, at de ikke har villet ta de med en nedsættelse av lønningerne forbundne kampe. Bebreidelsen er neppe berettiget. Arbeidsgiverne tok i 1924 en kamp av større omfang og længere varighet end man har set i noget andet land. Men arbeidsgiverne blev dengang motarbeidet av stasmagterne som holdt nødsarbeidet gaaende og ogsaa forøvrig opretholdt sin arbeidsvirksomhet. At arbeidsgiverne under saadanne vilkaar iaar ikke igjen fandt at kunne kjæmpe, burde enhver kunne forstaa." (Norges Industri, 24/9-25, s.329.
- 30) Ref. fra Vm., s. 78.
- 31) ibid. s. 51.
- 32) ibid. s. 37 f.
- 33) ibid. s. 7.
- 34) ibid. s. 8.
- 35) Keilhau, DNFLH, s. 411. Se ogsaa Sejersted, op.cit.s.32
- 36) Ref. fra Vm., s. 30.
- 37) ibid. s. 26f.
- 38) ibid. s. 69. Petersen var eier av en trikotasjefabrikk.
- 39) ibid. s. 51.
- 40) ibid. s. 72. Vi skal senere se at Gotaas, Meidell og Petersen i det store og hele skulle få rett i dette.
- 41) ibid. s. 50.
- 42) ibid. s. 52.
- 43) ibid. s. 60. Det framgår ikke av våre kilder hvilket firma eller hvilken bransje Christiansen representerte.

- 44) *ibid.* s. 55.
- 45) *ibid.* s. 57.
- 46) *ibid.* s. 63.
- 47) Innst. fra Vk., bilag 11, s. 133.
- 48) Ref. fra Vm., s. 70.
- 49) *ibid.* s. 54.
- 50) "Norges Industri", 8/10-25, s. 348.
- 51) Ref. fra Vm., s. 31.
- 52) *ibid.* s. 84.
- 53) *ibid.* s. 14.
- 54) "Økonomisk Revue", 20/5-25, s. 364.
- 55) Ref. fra Vm., s. 16.
- 56) *ibid.* s. 29.
- 57) "Norges Industri", 24/9-25, s. 330. Artikkelen er redaksjonell - vi må anta at den er skrevet av Vogt.
- 58) Ref. fra Vm., s. 21.
- 59) "Norges Industri", 3/9-25, s.294.
- 60) Ref. fra Vm., s. 56.
- 61) *ibid.* s. 26.
- 62) *ibid.* s. 15.
- 63) *ibid.* s. 23.
- 64) "Norges Industri", 18/3-26, s. 93.
- 65) Ref. fra Vm., s. 56.
- 66) *ibid.* s. 26.
- 67) *ibid.* s. 27.
- 68) *ibid.* s. 59.
- 69) *ibid.* s. 57. Andresens innlegg synes å inneholde en motsigelse. På den ene side støttet han Throne Holsts krav om en rask gullfesting til pari som et middel til å få samfunnets økonomi på fote igjen. På den annen side mente han som vi har sett at kronen ikke kunne stabiliseres før "landets forhold" var blitt stabilisert.
- 70) *ibid.* s. 39.
- 71) *ibid.* s. 57.
- 72) Innst. fra Vk., bilag 11, s. 133.
- 73) Ref. fra Vm., s.12.
- 74) "Norges Industri", 18/3-26, s. 92. De andre momentene dreide seg om vanskelighetene med å få senket lønninge og de offentlige utgifter.
- 75) Innst. fra Vk., bilag 11, s. 133.
- 76) Ref. fra Vm., s. 57.

- 77) ibid. s. 22.
- 78) ibid. s. 53.
- 79) ibid. s. 25.
- 80) Martinsen, "Økonomisk Revue", 20/5-25, s. 364.
- 81) Ref. fra Vm. s. 45f
- 82) ibid. s. 53.
- 83) ibid. s. 53.
- 84) ibid. s. 30.
- 85) ibid. s. 62f.
- 86) ibid. s. 21f.
- 87) ibid. s. 25.
- 88) ibid. s. 36f.
- 89) "Økonomisk Revue", 2/9-25, s.600.
- 90) NH&ST, 1/9-25.
- 91) Noen dager etter Industriforbundets valutamøte i november kom det imidlertid istand et møte mellom Norges Banks ledelse og "en rekke fremtredende menn fra næringslivet." Dette initiativ var ikke utgått fra Industriforbundet, men fra aksjeselskapet "Securitas", et garantistselskap som var opprettet i begynnelsen av 1925 for å sikre de største av de gjenværende bankene mot nye uroligheter på pengemarkedet. Rygg refererer stemningen på dette møtet slik: "Det var praktisk talt alles mål, ble det sagt, å nå opp til pari. Men den raske stigning hadde vakt bekymring. Man ønsket en roligere utvikling med svakere stigning." (Rygg, op.cit.s.245)
- 92) Se "Norges Industri", 18/3-26, s.100.
- 94) Ref. fra Vm., s. 85.
- 95) ibid. s. 28.
- 96) ibid. s. 83.
- 97) ibid. s. 3.
- 98) ibid. s. 33.
- 99) ibid. s. 82.

Kap. III. Skipsfarten.

- 1) Det gjaldt skipsreder Wrangell, se senere s. 39 og skipsreder Thomas Fearnley jr., se "Økonomisk Revue", 20/5-25, s. 362.
- 2) Skipsreder Chr. Knudsen fra Porsgrunn, som var stortingsrepresentant for Høire, gikk på stortinget i 1926 inn for en rask kronestigning. Se f.eks. hans innlegg i Stortinget 10/6-26, ref. i Dokument 22, s.16ff (Stort.Forh. 1927).
- 3) Innst. fra Vk., bilag 14, s. 146.
- 4) ibid. s. 14.
- 5) Referat i Rederforbundets arkiv, mappe 1668.

- 6) Wrangell var stortingsrepresentant for Frisinnede Venstre
- 7) Referat i NR's arkiv, mappe 1668.
- 8) En "tilslutning fra Rederforbundets side paa det nuværende tidspunkt var neppe av nogen særlig betydning for sakens løsning, og det gik derfor ikke nærmere ind paa realiteten." (Svarbrev til NIF's eksport-industrigruppe, 27/3-26, kopi i NR's arkiv.)
- 9) HS s. 395.
- 10) ibid. s. 396.
- 11) Stoltz, op. cit. s. 66.
- 12) Innst. fra Vk., bilag 14, s. 145. Se også banksjef Jepsens uttalelse (sitat s.15).
- 13) Innst. fra Vk., bilag 14, s.143.
- 14) NR's arkiv, lp.nr.31.
- 15) lp.nr. 28.
- 16) lp.nr. 36. Tilsvarende holdning finner vi også hos skipsreder Arth. H. Mathiesen, Oslo (lp.nr.41) og konsul Chr. Th. Boe, Arendal (lp.nr. 39).
- 17) lp.nr. 15. Se f.ø.lp.nr.16, 23, 31.
- 18) lp.nr. 21.
- 19) lp.nr. 42.
- 20) Se innst. fra Vk., bilag 14, s.143.
- 21) lp.nr. 40.
- 22) lp.nr. 9.
- 23) lp.nr. 27)
- 24) Innst. fra Vk., bilag 14, s.143.
- 25) NH og ST, 14/9-25.
- 26) "Økonomisk Revue", 9/9-25, s.619.
- 27) ibid. 20/5-25, s.362.
- 28) A/S Brommelands Rederi, Haugesund, lp.nr. 5.
- 29) F.S.Thorn & Co., Oslo, lp.nr.15.
- 30) Innst. fra Vk., bilag 14, s.146.
- 31) Johan Erland, Bergen, lp.nr.10.
- 32) Chr. Knudsen, Porsgrunn, lp.nr.19.
- 33) Jacobsen & Co., Langesund, lp.nr. 20.
- 34) lp.nr. 41.
- 35) lp.nr. 16.
- 36) lp.nr. 33.
- 37) lp.nr. 27.
- 38) Innst. fra Vk., bilag 14, s.146.
- 39) lp.nr. 14.
- 40) lp.nr. 35.

- 41) lp.nr. 22.
- 42) lp.nr. 4.
- 43) lp.nr. 35.
- 44) Fabrikkeier Petersen henviste på Industriforbundets valutamøte til at en rekke store rederier hadde bestilt flere nye skip. Det gjaldt Wilhelmsen, Mowinckel, Westfal Larsen m.fl. (Ref. fra Vm., s.69.)
- 45) HS s. 365.
- 46) Innst. fra Vk., bilag 14, s.144.
- 47) lp.nr. 22.
- 48) lp.nr.18.
- 49) lp.nr. 9.
- 50) "Økonomisk Revue", 20/5-25, s. 362.
- 51) Innst. fra Vk., bilag 14, s.144.
- 52) ibid. s. 146.
- 53) "Kan disse stadige lønsreduksjoner foretas uten oprivende lønsskampe?" ("Økonomisk Revue", 20/5-25 s.362.)
- 54) lp.nr. 19.

Kap. IV. Handelsnæringen.

- 1) Disse svarene er bevart i Norges Handelstands Forbunds arkiv.
- 2) Se H.S.s.174.
- 3) Tromsø Handelsstands Forening.
- 4) Bergens Handelsforening, Fiskerigruppen.
- 5) Hammerfest Handelstands Forening.
- 6) Lofoten Handelsstands Forening. Se også Hammerfest Handelstands Forening: Den tapte konsumtid ville "sikkert sætte sit præg på næste års overliggende lagere, som på den næste sæsons indkjøpspriser."
- 7) I 1925 ble det fisket 621989 tonn råfisk til en verdi av nesten 130 mill. kroner. I 1926 var verdien av et atskillig større kvantum på 798599 tonn fisk bare ca. 95 mill. kroner. (H.S.s.174).
- 8) Tromsø Handelsstands Forening.
- 9) ibid.
- 10) Lofoten Handelsstands Forening.
- 11) Oslo Ferskfiskgrossisters Forening, svar innsendt fra fiskehandler Olsen & Bexrud.
- 12) Lofoten Handelsstands Forening.
- 13) Hans A. Meyer, Mo i Rana.
- 14) Indre Vesteraalens Handelsforening.
- 15) Bergens Handelsforening, Fiskerigruppen.
- 16) Svolvear Handelsstandsforening.
- 17) Vi har ikke undersøkt fiskernes standpunkt til paripolitikken.

- 18) Se H.S.s.259.
- 19) Innførselsverdien var i 1920 og 1921 henholdsvis 3 033 173 kroner og 1 463 550 kroner. (H.S.s.258/259).
- 20) Stoltz, op.cit. s.112.
- 21) "Norges Industri", 24/9-25, s.330.
- 22) Referat fra landsstyremøte i Norges Bondelag 8. - 11. nov.,1926, s.11.
- 23) Se f.eks. svarene fra handelstandsforeningene i Fredrikstad, Vadsø, Skien, Tønsberg, Porsgrunn, Kristiansand, Trondheim, Tromsø og Haugesund.
- 24) Oslo Handelsstands Forening.
- 25) Tønsberg Handelsstands Forbund.
- 26) Oslo Jernvaregrossisters Forening uttalte bl.a.:
"Den sidste tids stigning i kronens værdi har i vor branche bevirket sterke prisfald, yderligere øket konkurransen ved at tilskynde til realisation og har altsaa yderligere gjort det vanskelig at drive jernvareforretning engros med gevinst."
- 27) Norges Jernvarehandleres Forbund.
- 28) Innst. fra Vk., bilag 15, s.148.
- 29) Haugesunds Handelsstandsforening.
- 30) Norges Jernvarehandleres Forbund.
- 31) Skotølgrossisters og Agenters Forening (i Oslo).
- 32) Innst. fra Vk., bilag 15, s.147.
- 33) ibid.
- 34) Fetevareimportørernes Landsforening.
- 35) Innst. fra Vk., bilag 15, s. 147f.
- 36) Colonialgrossisternes Landsforening.
- 37) Fetevareimportørernes Landsforening.
- 38) Økonomisk Revue, 7/10-1925, s.675.
- 39) Jerngrossisternes Forening (i Oslo), firma P. Schreiner sen. & Co.
- 40) Maskingrossisternes Forening (i Oslo).
- 41) Fetevareimportørernes Landsforening.
- 42) Norges Handelsreisendes Landsforbund.
- 43) Import- og Export-Agenters Forening.
- 44) Se svarene fra handelstandsforeningene i Fredrikstad, Skien, Porsgrunn, Kristiansand og Oslo.
- 45) Fredrikstad Handelsstands Forening.

- 46) Skiens Handelsstands- og Industriforening. Se også svarene fra Oslo Handelsstands Forening og Skotøiggrossisters og Agenters Forening (i Oslo). Kristiansands Handelsforening gir likevel en noe mer tilfredsstillende forklaring: "Forøvrig gjælder det selvfølgelig at stagnation i bedriftslivet og depressionen i det hele tatt, som i væsentlig grad maa tilbakeføres til kronestigningen, bevirker sterk indskrænkning i den effektive kjøpeevne og betalings- evnen."
- 47) Tønsberg Handelsstands Forbund.
- 48) Trondhjem Handelsstands Forening.
- 49) Norges Jernvarehandleres Forbund.
- 50) Handelsstandens Maanedsskrift, okt.1925, s.303.
- 51) Fredrikstad Handelsstands Forening.
- 52) Kristiansands Handelsforening.
- 53) Colonialgrossisternes Landsforening.
- 54) Kristiansands Handelsforening.
- 55) Olie- og Farvehandlerforeningen (i Oslo).
- 56) Skiens Handelsstands- og Industriforening.
- 57) Porsgrunds Handelsstands Forening.
- 58) Innst. fra Vk., bilag 15, s.148.
- 59) Oslo Handelsstands Forening.
- 60) ibid.
- 61) Fetevareimportørernes Landsforening.
- 62) Fredrikstad Handelsstands Forening.
- 63) Tønsberg Handelsstands Forbund.
- 64) Innst. fra Vk., bilag 15, s.147.
- 65) Tromsø Landhandlerforening.
- 66) Handelsstandens Maanedsskrift, juni 1925, s.163.
- 67) ibid. april 1925, s.100.
- 68) ibid. mai 1925, s.142.
- 69) ibid. april 1925, s.100.
- 70) ibid. s. 99.
- 71) ibid. s. 102.
- 72) Polyteknisk Forening arrangerte 20. oktober et større møte om valutaspørsmålet. Tidligere utenriksminister Ræstad innledet og det utspant seg en lang debatt der også enkelte representanter fra næringslivet deltok. Se f.eks. referat i NH og ST, 21/10-25.
- 73) Handelsstandens Maanedsskrift, okt. 1925, s.306.
- 74) ibid. april 1925, s.102.
- 75) ibid. sept. 1925, s. 266f.

Kap. V. Håndverkerne.

- 1) Innst. fra Vk., bilag 13, s.141.
- 2) Fra Arendal ble det således meldt om "skarp konkurranse, ofte av panikaktig art". ("Norges Haandverk", nr. 3, 21/1-27, s.17.)
- 3) Innst. fra Vk., bilag 13, s.141.
- 4) Se f.eks. "NH", nr. 2-3, 21/1-26, melding fra Bergen (s.9.) og fra Kirurgiske instrumentmakere (s.12) og nr. 1-2, 1/1-27, melding fra skredderne (s.4).
- 5) "NH", nr. 2-3, 21/1-26, s.13.
- 6) "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.4. Sammenhengen var vel neppe slik som det framstilles her. Ut fra hva vi har sett under behandlingen av handelsstandens vanskeligheter ser det ut til at folk flest på den tiden hverken kjøpte nytt skotøy eller fikk det gamle reparert hos skomakeren.
- 7) F.eks. bærbererne og skredderne, "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.2 og s.4. Se også rapporten fra Oslo, nr. 3, 21/1-27 s.19.
- 8) Innst. fra Vk., bilag 13, s.141. Se også skredderne "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.4. og melding fra Arendal, nr. 3, 21/1-27, s.17, og Tønsberg, nr. 1-2, 1/1-27, s.2.
- 9) "NH", nr. 1, 1/1-26, s.2.
- 10) "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.2.
- 11) "NH", nr. 4-5, 1/3-26, s.28.
- 12) "NH", nr. 1, 1/1-26, s.3.
- 13) "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.4.
- 14) ibid.
- 15) ibid.
- 16) "NH", nr. 2-3, 21/1-26, s. 9 og 10.
- 17) ibid. s.9.
- 18) "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.3.
- 19) Innst. fra Vk., bilag 13, s.142.
- 20) "NH" nr. 20-21, 20/10-25, s.229.
- 21) Innst. fra Vk., bilag 13, s.142.
- 22) ibid. s.141.
- 23) ibid. s.142.
- 24) ibid. s.142.
- 25) "NH", nr. 3, 21/1-27, s.21.
- 26) "NH", nr. 1-2, 1/1-27, s.2.
- 27) "NH", nr. 3, 21/1-27, s.18.
- 28) "NH", nr. 11, 1/6-26, s.84.

Kap. VI. Jordbruk og skogbruk.

- 1) De realøkonomiske opplysningene er i første rekke hentet fra Paul Borgedal: Norges jordbruk i nyere tid, bind 3.
- 2) I 1924/25 lå engrosprisene nesten 30% lavere enn i 1920/21, mens jordbruksprisene bare var 15% lavere. (Borgedal, s. 286).
- 3) ibid. s.288.
- 4) "Beretning om Norges Bondelags virksomhet i 1925", s.6.
- 5) Beretning 1926, s.6.
- 6) Beretning 1925, s.10.
- 7) Beretning 1926, s.6.
- 8) ibid. s.7.
- 9) ibid. s.7.
- 10) Formannen i Bondelaget, statsråd Mellbye, ifølge stenografisk referat fra landsstyremøtet 8.-11.nov.1926 Møtet ble holdt for lukkede dører.
- 11) Forslaget fra redaksjonskomiteens flertall (stensil), NBL's arkiv.
- 12) Forslaget fra red.komiteens middretall (stensil), NBL's arkiv.
- 13) "Fremlages forslag fra Enger om henvendelse fra Norges Bondelag til statsmagtene om stabilisering i overensstemmelse med valutakommisjonens innstilling. Det besluttet imidlertid at spørsmålet utstår inntil videre, da saken nu er tatt op i Stortinget." (Referat fra arbeidsutvalgsmøte 15/4-1926, NBL's arkiv).
- 14) Referat fra landsstyremøte nov. 1926, s.68.
- 15) Krav om diskontonedsettelse ble fremmet av arbeidsutvalget i des. 1923, av landsstyret og representantskapet 10/4-1924, av landsmøtet 23/6-1924, av arbeidsutvalget "foranlediget av henvendelser fra kretsene" i desember 1924 og av representantskapet 18/6-1926 (Beretning 1926, s. 5f).
- 16) HS, s.151.
- 17) Prisnedgangen fra 1924/25 til 1925/26 var for øvrig langt mindre enn for året etter - henholdsvis 17,7% og 32,5%. (Prisindeksen var 339 poeng i 1924/25, 280 p. i 1925/26 og 189 p. i 1926/27, (HS, s.533))
- 18) Referat fra landsstyremøte nov. 1926, s.37.
- 19) ibid. s. 10f.
- 20) ibid. s. 87.
- 21) ibid. s.116.
- 22) ibid. s.115f.
- 23) ibid. s.78.

- 24) *ibid.* s.76.
- 25) *ibid.* s. 37.
- 26) *ibid.* s. 65f.
- 27) *ibid.* s. 105.
- 28) *ibid.* s. 126.
- 29) *ibid.* s. 44f.
- 30) *ibid.* s. 79.
- 31) Fylkesskolebestyrer O.K.Skuggevik, "Norges Bondeblad", mars 1925, s.69.
- 32) Beretning 1926, s.7.
- 33) stensil, NBL's arkiv.
- 34) se note 15.
- 35) Se innlegget til Lende-Njaa, referat fra l ndsstyrem te november 1926, s.30.
- 36) *ibid.* s. 56.
- 37) *ibid.* s. 83.
- 38) *ibid.* s. 129.
- 39) *ibid.* s. 27.
- 40) *ibid.* s. 81f.
- 41) *ibid.* s. 29.
- 42) *ibid.* s. 85.
- 43) Beretning 1926, s.6f.
- 44) *ibid.* s.7.
- 45) *ibid.*
- 46) Se f.eks. Stortingstidende, 1926, ss.1451,1579,1768, 1926, 1966.
- 47) Se Stortingstidende 1926, s.1579 - 1626.
- 48) Referat fra l ndsstyrem te, nov. 1926, s.52.
- 49) *ibid.* s. 23.
- 50) *ibid.* s.15.
- 51) *ibid.* s.41.
- 52) *ibid.* s.96.
- 53) *ibid.* s.64.
- 54) *ibid.* s. 66.
- 55) *ibid.* s.19.
- 56) Innstilling fra Valutakommisjonen, bilag 10, s.129.
- 57) *ibid.*
- 58) Se Jahn, op.cit.s.227. Tallene i det f lgende er hentet fra Jahn eller fra Historisk Statistikk 1968.
- 59) "Skogeieren",nr. 19, 1/10-25, s.229.

- 60) "Skogeieren", nr. 17, 1/9-25, s.212.
- 61) "Skogeieren", nr. 19, 1/10-25, s.229.
- 62) Innst. fra Vk., bilag 9, s.128 og 129.
- 63) "Skogeieren", nr.19, 1/10-25, s.230.
- 64) ibid.
- 65) ibid.
- 66) Skogeierforbundets forhandlingsprotokoll, 5/10-25, Skogeierforbundets arkiv.
- 67) ibid. 9/11-26.
- 68) ibid. 15/10-26.
- 69) "Skogeieren", nr. 10, 15/5-26, s.110.
- 70) "Økonomisk Revue", 3/6-25, s.395.
- 71) ibid.
- 72) ibid. s.376.
- 73) ibid.
- 74) Enger uttalte på landsstyremøtet i nov.1926 at han hadde vært for stabilisering før mens avstanden mellom kronkursen og pariteten var så stor at det hadde "nyttet noe". (Referat s. 73.)

Kap. VII. Bankene.

- 1) Se "Skrifter utgit av Den Norske Bankforening", nr.21 og nr. 25.
- 2) "Sparebankbladet", nr. 11, 1/6-1925, s.110.
- 3) Jfr. Heyerdahls artikkel i "Tidens Tegn", 10/8-1925.
- 4) "Skrifter utgit av Den Norske Bankforening", nr. 21 s.
- 5) ibid. s.70.
- 6) ibid. s. 71f.
- 7) ibid. s.72.
- 8) "Sparebankbladet", nr. 9, 1/5-1925, s.91.
- 9) ibid. nr. 13, 1/7-1925, s.134.
- 10) ibid.
- 11) ibid. nr. 11, 1/6-1925, s.109.
- 12) ibid.
- 13) ibid. nr. 17, 15/9-1925, s.191.
- 14) ibid. s.192.
- 15) ibid. nr. 1, 1/1-1926, s.2.
- 16) ibid. nr. 5, 1/3-1926, s.55.
- 17) Se f.eks. Rygg, op.cit. s.243.
- 18) ibid. s. 256f.
- 19) ibid. s.264.
- 20) Bankforeningens arkiv.
- 21) Rygg, op.cit. s.304.

Kap. VIII, Oppsummering og konklusjon.

- 1) Se f.eks. Christensen, op.cit. s. 239.
- 2) Indre Vesteraalens Handelsforening, NHF's arkiv
Ang. N.W.R.s uttalelse, se sitat s. 20.
- 3) NR's arkiv, lp.nr. 40. Se også sitat s. 43.
- 4) Tønsberg Handelsstands Forbund, NHF's arkiv, Jfr. også
Fredrikstad Handelsstands Forening (sitert s. 64).
- 5) Se f.eks. sitat fra Tromsø Landhandlerforening s. 65.
- 6) F.Eks. Forsgrunds Handelsstands Forening, se sitat s. 63.
De norske Eksportnæringsers Landsforbunds uttalelse til
Valutakommisjonen er også preget av dette standpunktet.
(Se innst. fra Vk., bilag 12, s. 135 ff.)
- 7) Innst. fra Vk., s. 15 f.
- 8) Se Jahn op cit. s. 249.
- 9) Christensen, op.cit. s. 235.
- 10) "Økonomisk Revue", 9/9-25, s.619.
- 11) ibid. 25/2-25, s. 168.
- 12) "Farmand", 23/4-25, s. 462.
- 13) Franck i "Handelsstandens Maanedsskrift", apr.1925, s.100.
- 14) Ref. fra Vm., s. 45.
- 15) ibid. s. 47.
- 16) NR's arkiv, lp.nr. 15.
- 17) Oslo Jernvaregrossisters Forening, NHF's arkiv.
- 18) Ref. fra Vm., s. 31.
- 19) "Sparebankbladet", nr. 11, 1/6-25, s.110.
- 20) F.eks. Norges Håndverkerforbund, Norges Handelsstands
Forbund, Oslo Handelsstands Forening, Fetevareimportøreners
Landsforening, Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo,
skipsreder Arth. H. Mathiesen (se sitater s.46,63,64,71,120
- 21) Se svarene til Hans A. Meyer, Bjørsvig Melforretning,
Colonialgrossisternes Landsforening (sitert s. 62),
Indre Vesteraalens Handelsforening, Mandal Handelsstands-
forening, Fetevareimportørernes Forening i Oslo og
Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo (sitert s.63)
(alle i NHF's arkiv). Se også svaret fra Norges Håndverker
forbund (innst. fra Vk., bilag 13, s.142) og uttalelse
fra Gotaas og Meidell (sitert s.121).
- 22) Se særlig Messelts argumentasjon s. 90.
- 23) NR's arkiv, lp.nr. 33.
- 24) Ref. fra Vm., s. 53.
- 25) "Norges Industri", 3/9-25, s. 294f.
- 26) ibid. s. 294.

- 27) "Sparebankbladet", nr. 16, 1/9-25, s.180.
- 28) NR's arkiv, lp.nr.15.
- 29) Ref. fra Vm., s. 56. Innst. fra Vk., bilag 13, s.142 (se ellers sitat s. 70). Det samme syn var for øvrig rådende hos Rygg: "Vekselkursen har sitt naturlige punkt", sa han, og det var pari han tenkte på. (Se Sejersted, op.cit. s.12).
- 30) Sejersted, op.cit. s. 53.
- 31) NR's arkiv, lp.nr. 20.
- 32) Stavanger Colonialgrossisters Forening, NHF's arkiv.
- 33) Referat fra landsstyremøtet i Norges Bondelag, nov.1926, s.
- 34) Agenternes Forening i Bergen, NHF's arkiv.
- 35) Norges Jernvarehandleres Forbund, NHF's arkiv.
- 36) Skiens Handelsstands- og Industriforening, NHF's arkiv.
- 37) "Norges Industri", 24/9-25, s.330.
- 38) ibid. 3/9-25, s. 295.
- 39) Moggridge, "The Return to Gold, 1925", s. 61.
- 40) Haugesunds Handelsstandsforening, NHF's arkiv.
- 41) Oslo Handelsstands Forening, NHF's arkiv.
- 42) Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo, NHF's arkiv.
- 43) Innst. fra Vk., bilag,13, s.142.
- 44) ibid.
- 45) Stavanger Colonialgrossisters Forening, NHF's arkiv.
- 46) Oslo Jernvaregrossisters Forening, NHF's arkiv.
- 47) "Sparebankbladet", nr. 9, 1/5-25, s. 87.
- 48) ibid. nr. 11, 1/6-25, s.110.
- 49) NR's arkiv, lp/nr.19 s. 110.
- 50) Ref. fra Vm., s. 57.
- 51) ibid. s. 53.
- 52) Utkast til Rederforbundets svar til Valutakommisjonen, NR's arkiv.
- 53) "Økonomisk Revue", 7/10-25, s. 675.
- 54) Sejersted, op.cit. s.14.
- 55) "Handelsstandens Maanedsskrift", mai 1925, s.142.
- 56) ibid. s. 143.
- 57) Ref. fra Vm., s. 53.
- 58) ibid.
- 59) Se sitater av Bryn og Throne Holst, s. 31, uttalelse av Rederforbundet s. 49 og av Franck s. 66f.

- 60) NH og ST, 12/8-25. Se f.ø. "Farmand", 8/10-25, s.1121 f:
"Nu opnaar Sverige langt billigere laan end Norge kan faa,
og dets obligationer noteres til væsentlig høiere kurs
end norske. Sverige har som bekjendt gjennomført sin
deflationspolitikk, Norge endnu ikke."
- 61) "Handelsstandens Maanedsskrift", mai 1925, s.142.
- 62) ibid. febr. 1926, s. 42.
- 63) Ref. fra Vm., s. 22.
- 64) "Farmand", 13/8-25, s. 923.
- 65) Se f.eks. Franck, sitat s. 67.
- 66) "Handelsstandens Maanedsskrift", febr. 1926, s.42.
- 67) "Sparebankbladet", nr. 11, 1/6-25, s.109.
- 68) Sejersted, op.cit. s.13.
- 69) "Handelsstandens Maanedsskrift", apr. 1925, s.100.
- 70) ibid. mai 1925, s. 143.
- 71) Ref. fra Vm., s. 53.
- 72) Se Sejersted, op.cit. s.15.
- 73) Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo, NHF's arkiv.
- 74) Se sitater s. 72 og 121.
- 75) Firma Schreiner sen. & Co., NHF's arkiv.
- 76) Se sitat s. 120.
- 77) "Farmand", 28/5-25, s.584.
- 78) NR's arkiv,lp.nr. 10.
- 79) Oslo Jernvaregrossisters Forening, NHF's arkiv.
- 80) Tvedestrands Handelsstands Forening, NHF's arkiv.
- 81) Se sitat s.120f. Vi ser at Christensen, som ellers gir
en på flere måter misvisende framstilling av parisspørs-
målet, her har grepet noe sentralt ved bakgrunnen for
paritilhengernes standpunkt (se sitat s. 5.)
- 82) Ref. fra Vm., s. 27. En parallell med den menneskelige
sunnhetstilstand ble trukket. "Farmand" siterte den
britiske økonom McKenna som anså pari som en "økonomisk
medicintran": "De fordeler gjenoprettelsen av guldstan-
darden vil bringe handel og industri ... kan likesaa litet
maales ved de ulemper tilpasningen nødvendiggjør, som
medicintranens styrkende egenskaper kan maales ved
tranens ubehagelige smak." ("Farmand", 4/2-26, s.114.)
- 83) NR's arkiv,lp.nr. 20.
- 84) Vi har sett hvorledes begge syn ble fremmet samtidig
av en og samme person (se note 69 til kap.II).
Sejersted har vist hvordan denne motsigelse implisitt
forelå også i Ryggs tankegang. (Sejersted, op.cit.s.11.)
- 85) Keilhau, "DNFLH, Vår egen tid", s. 422.
- 86) Sejersted, op. cit. s. 49 ff.

- 87) Olie- og Farvehandlerforeningen i Oslo, NHF's arkiv.
- 88) Ref. fra Vm., s. 29.
- 89) ibid. s. 53.
- 90) ibid. s. 25.
- 91) ibid. s. 33.
- 92) Winch, op.cit. s. 86.
- 93) Sitert av L.J.Hume i Sidney Pollard (ed.): "The Gold Standard and Employment Policies between the Wars", s. 141.
- 94) "The Federation never achieved a policy on the gold standard to which it stuck unwaveringly or which summed up the views of all its members." (Hume, op.cit.s.
- 95) W. Adams Brown, jr., i Pollard, op.cit.s.50 og s. 56.
- 96) ibid., s.51.
- 97) Sitert av Hume, op.cit. s.143.
- 98) ibid. s. 142. Se også Brown, op.cit.s.56; "Many important industrial leaders were thoroughly in accord with the policy of the Government and the Bank - taking the long view of the situation and falling in with the prevailing City opinion."
- 99) Sitert av Moggridge, op.cit. s. 32.
- 100) Sitert av Brown, op.cit. s. 56/57.
- 101) Sitert av Hume, op.cit. s. 144.
- 102) Sitert av Moggridge, op.cit.s.27.
- 103) Strengt tatt er det bare det britiske industriforbunds synspunkter vi har referert.
- 104) Brown, op.cit. s.64.
- 105) Se Erling Olsen og Erik Hoffmeyer: Dansk Pengehistorie, bind 3, 1914-1960, s. 63.
- 106) ibid. s. 87ff.
- 107) "Norges Industri", 10/9-1925, s.303.
- 108) NH og ST, 3/9-1925.
- 109) NH og ST, 2/9-1925.
- 110) Om disse kretsenes forhold til paripolitikken ga Diesen i "Økonomisk Revue" uttrykk for sitt syn med følgende salve: "Vi maa ikke la os forblinde av de mange advokater som har anbragt godtsfolks penger i pantobligationer med guldklusul og derfor til en viss grad er interessert i at faa den gamle guldparitet gjenoprettet. Heller ikke de mæglere som for en stor eller liten provision sælger sit fædreland til utlandet." (Økonomisk Revue", 9/9-25, s.614.)
- 111) Det kan reises innvendinger mot uten videre å regne bønder med til "borgerskapet" slik det her blir gjort. Det forandrer imidlertid ingenting på konklusjonen om vi i regner dem med.
- 112) "Farmand", 30/4-25, s. 488. Det framgår av sammenhenge at det er pari det tenkes på.

KILDER OG LITTERATUR

Kilder

Innstilling fra Valutakommisjonen.
"Norges Industri", 1925, 1926.
Norges Industriforbunds årsberetninger, 1925, 1926.
Stenografisk referat fra Industriforbundets "valutamøte" 3/11-25.
Norges Rederforbunds arkiv.
Norges Rederforbunds medlemsblad 1925, 1926.
Norges Handelsstands Forbunds arkiv.
"Handelstandens Maanedsskrift", 1925, 1926.
"Norges Haandverk", 1925, 1926, 1927.
Norges Bondelags arkiv.
Beretning om Norges Bondelags virksomhet, 1925, 1926.
"Norges Bondeblad", 1925, 1926.
Norsk Skogeierforbunds forhandlingsprotokoll.
"Skogeieren", 1925, 1926.
Den norske Bankforenings skrifter, nr. 21 og 25.
"Sparebankbladet", 1925, 1926.
"Økonomisk Revue", 1925, 1. halvår 1926.
"Farmand", 1925, 1. halvår 1926.
"Norges Handels- og Sjøfartstidende"
Statsøkonomisk Tidsskrift, 1920.
Historisk Statistikk 1968.
Statistiske meddelelser 1922-1927.

Litteratur

Francis Sejersted: "Ideal, teori og virkelighet".
Gunnar Jahn: "Norges Bank gjennom 150 år".
Nicolay Rygg: "Norges Bank i mellomkrigstiden".
Wilhelm Keilhau: "Det Norske Folks Liv og Historie, Vår egen tid"
"- " "Den norske pengehistorie".
Chr. A.R. Christensen: "Vårt Folks Historie", bind VIII.
Paul Borgedal: "Norges jordbruk i nyere tid", bind 3.
D.S. Landes: "The unbound Prometheus".
Donald Winch: "Economics and Policy".
Michael Stewart: "Keynes and after".
Joan Robinson: "Economic Philosophy".
Sidney Pollard (ed.): "The Gold Standard and Employment Policies
between the Wars".
D.E. Moggridge: "The return to Gold, 1925".
Gerard Stoltz: "Økonomisk utsyn 1900 til 1950".
Erling Olsen og Erik Hoffmeyer: "Dansk pengehistorie 1914-1960".

